

KERESZTÉNY MAGVETŐ

SZERKESZTIK ÉS KIADJÁK

PÉTERFI DÉNES ÉS KOVÁCS JÁNOS.

FŐMUNKATÁRSÁK :

KANYARÓ FERENCZ, Dr. GÁL KELEMEN, GÁLFI LŐRINCZ.

*

XXXI. KÖTET.

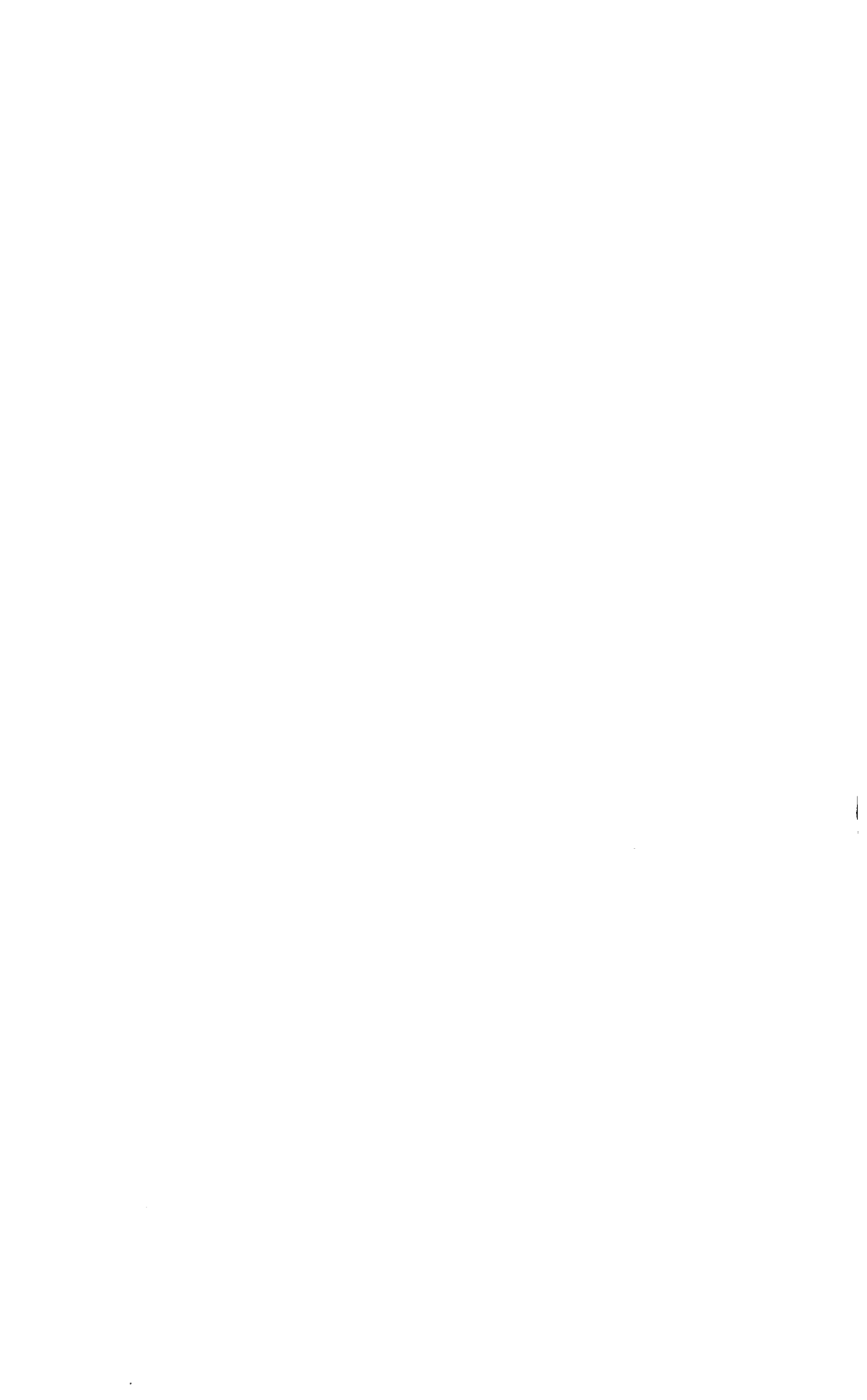
Stora Andras

KOLOZSVÁR

AJTAI K. ALBERT MAGYAR PÖLGÁR KÖNYVNYOMDÁJA

1896.

TARTALOM.

I. Egyházi dolgozatok.

Ima özv. Aranyosrákosi Székely Sándorné szül. Hincszsuzsánna unitárius püspökné felett. Péterfi Dénes	18
Hogyan lehet Istent meglátni? (Egyh. beszéd.) Simonfi Márton	20
Jó az Úr mindenkhez? (Egyh. beszéd.) Ángolból Nagy Lajos	91
Ima az ezer év ünnepén. Péterfi Dénes	146
Egyházi beszéd az ezer év ünnepén. Mózes András . . .	149
A keresztény vallás jellemvonásai. (Egyh. beszéd.) Deák Ferencz	243

II. Hittaniak, bölcselmiek.

Hindú theismus. Péterfi Dénes	1
Gyöngymondatok. (Ujkori írótól) Gyűjtötte Kiss Mihály 58, 177, 232, 274.	342
Milleniumi gondolatok. Gróf Kuun Géza	69
Wundt lélektanai alapgondolatai. Dr. Gál Kelemen . . .	133
A különböző tudományok egymáshoz való viszonya. Dr. Nyiredi Géza	189
Gyülekezeti és egyéni vonatkozások a zsoltárookban. Dr. Pukánszky Béla	200
A vallás fontossága a társadalomra nézve. Channingtól Váry Albert	211
A mi a vallásban változó és maradandó Péterfi Dénes . .	237

III. Nevelés- és oktatásügyiek.

Tanügyi Szemle. Dr. Gál Kelemen	45. 110
A II. országos és egyetemes tanügyi congressus. Dr. Gál Kelemen	267
Leánygymnasium	279
Felirat a vallás- és közoktatásügyi ministerhez a székelykereszturi gymnasium ügyében	316
A középiskolai oktatás az 1894—95. tanévben. G. K.	322

IV. Életiratok, történelmieik.

Unitárius vértanúk Eger vidékén. Kanyaró Ferencz . . .	7
Egyh. tört. adatok: CXXVI. A bordosi unitáriusok beléegyezése, hogy templomukat a reformátusok is használják 1777.	
Közli Vég h Mihály	15
CXXVII. Toroczky Máté unitárius püspök megerősítő diplomája 1601, jan. 25. Közli Benczédi Gergely	319
Egyházi Szemle. Gálffy Lőrincz 37, 102,	167
Az unitarizmus aláhanyatlása János Zsigmond vál. király és Dávid Ferencz halála után. Jakab Elek	74
Királyhymnus a XVII-ik évszázban. Kanyaró Ferencz . .	95
A vallástörténete Háromszék-vármegyében. Csifó Salamon	157
Hetvenöt év az északamerikai Egyesült Államok irodalmából. Chadwick W. János után angolból Kovács János	214
Az alsó-felső szováthi unitárius egyházköztség történeti rajza. Dézsy Mihály	250
Nemzetközi unitárius conferentia Budapesten. Gálffy Lőrincz	262
Kolozsvári főiskolánk legrégebbi történetéhez: Kanyaró Ferencz	285

V. Egyházi élet.

Felhívás ezeréves emlékalap létesítésére	55
Az unitáriusok főtanácsai gyűlése. — I. — N.	294

VI. Vegyesek.

Sziveimhez (Költemény) Nagy Lajos	28
Az embergyűlölő. (Elbeszélés) Goldsmithtől ford. Gálffy Lőrincz	30
Párisi levél. Charrnaud Dezső 53, 118, 221,	270
Angliai levél. Lófi Ödön 124,	332
Californiai levél. I. F. Butrick . . . . . 127.	229
Levél Tirolból. Simonfy Márton	337

VII. Irodalmi értesítő.

Könyvismertetések	59, 178, 276, 343
-----------------------------	-------------------

VIII. Aranykönyv

Adakozás a kolozsvári unitárius templom belső szépítésére. 67, 187. 283, 350. A szováthi unitár egyházközség javára tett adományok. 67. Hálás köszönet. 68. A sepsi szentgyörgyi unitárius templomra adakoztak 68, 188.	
---	--

Az ezeréves emlékalapra tett kegyes adományok. 131, 185, 234, 283. 349.
 A s.-körösp. egyh. adomány 132. Kálmán M. ajándéka 188. A dakozások
 a Sz.-Udvarhelyt. építendő templomra. 236. Árkosi és sepsisztgyörgyi
 adakozás. 283. Nyilvános köszönet. 284 Laborfalvi ekkl. 350.

IX. Különfélék.

A budapesti és toroczkói lelkészi állomások. Mitrovics Gyula.
 Unitárius egyetemi hallgatók. Néhai Kriza Jánosnérol. 64. Vallási
 statistika. Alapítványok az angol unitáriusoknál. Műépítészet. 65.
 Fekete Pál. 66. Unitárius nemzetközi congressus. 127, 181, 233. Collier
 Robert, Servét-utca Madridban. A holtkéz. 129. Telkes Simon A ref.
 egyház veszteségei 130. Kitüntetések. 181. Egyh. illeték Németország-
 ban. Külföldiek házassága. Statistika. 182. A hollandi prot. társulat.
 A vihar. Utasítás a névmagyarosításhoz. 183. Isk. értesítők. 184. A
 Christian Register. Konstantinápolyból. Egyh. énekek gyűjteménye. 233.
 Egyh. főtanácsunk. 277. Furcsa szabadelvűség. Protestáns templom és
 művészet. 278. Zene. Értesítők 280. Májai István. Egy hiv. munkás.
 282. Nemzeti Conf. stb.

Gyászhirek 66, 30, 185, 282.

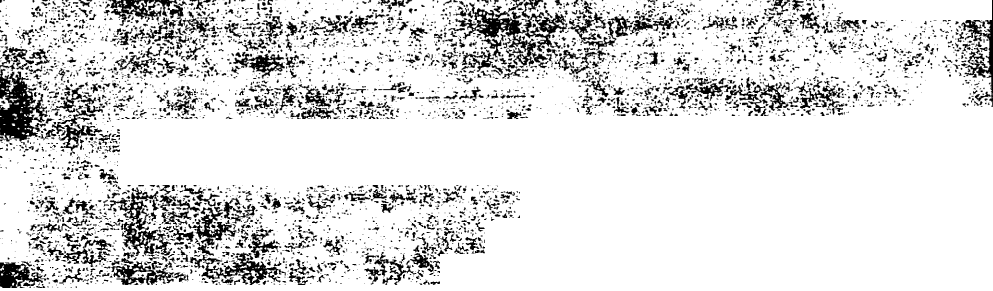
A szerkesztőség postája 66.

... ..
... ..
... ..
... ..

SECTION XI

... ..
... ..
... ..
... ..

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXXI évf.

1896. Január—Február.

1-ső füzet.

Hindu theismus.

Semminemü kísérlettel nem lehet oly hatást elérni, mint a milyent az eszme magától, kényszer alkalmazása nélkül ér el az érző és gondolkozó emberben. Az öntudatra ébredt ember, ember marad Ázsiában éppen úgy, mint Európában és szellemi dolgokban kényszert nem tűr. A keresztény egyházak hittérítő társulatai már rég buzgólkodnak azon, hogy hitformáikat Ázsia népeivel elfogadtassák, de aránylag kevés eredményt tudnak e társulatok felmutatni. A kereszténység egyetemes eszméi azonban vonzanak és hódítanak maguktól.

Indiában egy nagy szellemi mozgalom van korunkban folyamatban, mely mind tovább, mind szélesebb körre terjed s mely eredetében és lényegében nem más, mint a nyugoti s főleg az unitárius kereszténységnek a hindu szellemre tett mély hatása.

Ram Mohun Roy rája Calcuttában, ezelőtt mintegy hatvan évvel, egy gyülekezetet gyűjtött maga köré, a kik közt voltak bengali milliomosok szingazdag öltözetükkel, nagy fehér turbánnal és más osztályokból való egyszerűbb emberek. A fölvilágosult rája beszélt nekik egy nehányszor, elénekeltek néhány hymnust a Vedákból és azután a gyülekezet szétszóródott. A brahmanok nevettek rajta, a keresztény hittérítők megvetéssel nézték, a tömegnem is vett tudomást róla.

Ugy látszott, mintha a theisticus vallásnak semmi kilátása sem lenne a megalakulásra; de az ujitás szelleme lassanként terjedt és harmincz évvel később Keshub Chunder Sen, e vallási lángszellem új lendületet és jelentőséget adott a mozgalomnak. Intuitioja, prófétai lelke a theismust élő vallássá emelte s a Brahmo Somaj, mely néven neveztetik az egyház, az ő munkássága és ékesszólása által, számos gyülekezetet alapított.

Mikor „Uj kijelentését“ hiveivel közölte, melyben theismusa sok helyt mysticismusba ment át és csaknem egyidejüleg leányát Couch-Behár maharájájához, a brahmanismus követőjéhez adta férj-

hez, hiveinek egy része tőle elszakadt s veszélytől lehetett félteni a hindu vallási reformot.

Nemsokára Keshub Chunder Sen meghalt a lélek halhatatlansága hitében.

Nem következett be, miben némelyek reménykedtek, hogy Couch-Behár fejedelme, az új egyházra nézve, Nagy Constantinus lesz; de veszély sem. A hindu theismus folyton fejlődik s Indiának vezérlő fénye. Egy egyházban sincs ma a hinduknál annyi műveltség, szellem, bátorság és tapasztalat, mint a Brahma Somajban. Egy nagy kérdés se vetődik fel a hindu társadalomban, mely ne a Brahma Somajtól származott volna, vagy azzal szoros összeköttetésben ne volna. Erkölcsi és társadalmi szokások átalakítása, a nőnek a rabszolga állapotból való fölszabadítása, felsőbb tanintézetek fölállítása — mindezekben a Brahma-Somaj elől jár és a nemzeti életre nézve kiválóan fontos szerepet teljesít.

Sőt lassanként egy új társadalmat épít fel maga körül. Erkölcsben puritan, a társadalmi szokások átalakításában mérsékelt. A régi osztályrendszert egyszerre felbontani és társadalmi elegybe önteni nem akarja, mert ebből rendetlenség és a nemzetre nézve romlás következne. Hanem arra törekszik, hogy a különböző osztályok és rendek egymással szorosabb testvériségbe jöjjenek. Annyi mindenféle fajt, vallást, érdeket és szokást átalakítani nem egy néhány esztendő, hanem száz évek munkája.

A hindu theismusnak eddig két elve tisztázódott, melyet követői különbség nélkül elfogadnak: a Szellem-Istenben való hit, önkéntes istentisztelet és az embereknek önkéntes szeretete. Theológiájukat nem sietnek bevégezni, hanem inkább igyekeznek szellemi életüket teljesebbé tenni.

Ez elveket már részben sikerült is átvinni az életbe. Indiában a művelt emberek nagy része meg van győződve arról, hogy az Isten szellem és egy. A theismusnak a polytheismussal való harcza már csaknem bevégeztnek tekinthető. A hindu bálványimádás különben sohase is volt olyan, mint a semiták bálványimádása. Az utóbbi jelentése: az Isten helyett mást tenni imádás tárgyául, a magasabbról alsóbbra szállani. A hindu polytheismus az Isten természetének képe, az általánosról a részleteshez való közeledés, az elemzésnek öntudatlan ténye, az emberi természet határoltasága. De a legorthodoxabb hinduban is mindig meg volt a tisztelet az istenek Istene, a „Devahideva“ iránt. A keresztény orthodoxia az Isteniségnek három, a hindu orthodoxia pedig harminczhárom millió nyil-

vánulását tanítja. A hindu theismus a vallási világ egymásba szőtt tüneményeit az Isten természete egységének álláspontjáról törekszik megvilágosítani és magyarázni.

A Szellem-Isten személyes is. Kezdetben egyedül ő volt és ő teremtette a világegyetemet. Isten értelmi, végetlen, jóakaró, örök lény; ő kormányozza a világot, mindentudó, mindenütt jelenvaló, mindenek menedéke, testnélküli, változhatatlan, mindenható, önmaga által létező, hasonmás nélkül való egyetlen egy. Őt tisztelve lehet elérni a jelen és jövő világban a legfőbb boldogságot. A mely munkát ő szeret, azt szeretni és teljesíteni: az ő tisztelete.*)

Az emberek iránti szeretetre ők mutatják a legjobb példát az országban.

Több oldalról tétetett kísérlet arra nézve, hogy a népet a polytheismusból megtérítsék. A theismus apostolai a legjobb reményt táplálják ez iránt is. A vallásujítás iránti érdeklődés, a szellemi forrongás és felbuzdulás ugyan most a társadalom magasabb és tanultabb osztályaira szorítkozik, de Indiában a nagy eszmék mindig a magasabb ranguaktól szállottak az alsóbbakra és hogy ha egy vallásos mozgalom, mint a buddhismus is, a felsőbbrendek közt tért foglalt, annak a tömeget is be kell hogy folyásolja, feltéve természetesen, hogy abban meg van az emberiség iránti igazi lelkesedés. Erre nézve szükségesnek tartják, hogy az új vallást még nemzetiebbé tegyék. A nemzetinek és egyetemesnek összeegyeztetése az egyik feladat, melyet megoldani próbálnak.

Nagy súlyt helyeznek a szellemi életre. Semmit sem lehet könnyebben összevéteni, mint az értelmet és erkölcsit a szellemivel. A szellemi mindig magában foglalja az értelmet és erkölcsit, de ezek nem szükségképpen a szellemit. Gondot fordítanak az érzelmi részre is. Az érzelmi felbuzdulások, gerjedelmek mindig hatást gyakorolhatnak a jellemre. De óvakodnak attól, hogy a vallásos érzelmet úgy táplálják, hogy a vallás az erkölctől elválasztassék. Maga a vallás is, ha csak az érzelmi részre tekintenek, csak addig tart, mint a föl-buzdulás, fölgerjedés. Minden vallásujításnál az első dolog az érzelem föllángolását előidézni. De az új egyház már túl van az érzelme forrongó és könnyen robbanó fokán. Erős és mély vallásos érzelmet akar ápolni, de aztán az érzelemfolyamok közeit a szellemi élet valódi feladatának szemlélésére akarja használni.

*) »L'évolution religieuse contemporaine,« Par Le comte Goblet D'Alviella, 286. l.

Keshub Chunder Sennek legtehetségesebb tanítványa, Mozoomdar a szellemi élet problémáját ezekben szemléli:

„Valósítani a Szellem-Istent, a vele való közösségben minden vallásos érzésnek és váagnak kielégítését találni, ez volt a nehézsége minden kornak. Öntudatosan vagy öntudatlanul, a legtöbb theista Isten megismerhetetlenségével tér ki a kérdés elől, és megelégszik józan véleményekkel, mint kitünő jellem, költői érzés és jól rendezett szertartás. Hogy a Szellem-Isten a benső észrevétel tárgya, ezt a mi vallásunk azonban már rég tanítja. A dicső benlétező kinyilvánítja magát benső észrevételünknek. Minden ember vallásos érzése látja az Istent. Értelme, erkölcsi, sőt testi érzéke is észreveszi őt. Nincs egy ember se, ki a világra jött, legyen az barbár, vagy művelt, ki az élő Isten dicső arczának sugarából valamit föl ne fogott volna. Ez való és örök igazság. Az emberek látják őt, bár nem tudják, kit látnak, de a kik tudják, azok a világ látnokainak számíttatnak. Hogy a mit egy néhányan tudnak, azt mindenek tudhassák s hogy az Isten dicső ábrázatának öntudatlan látása teljes benső látással és egyetemes hitté fejlődhessék, ez a mi legkomolyabb törekvésünk. Az Isten életének és szellemének észrevétele a titka minden életnek és minden érzésnek. Mi úgy határozzuk meg Istent, hogy ő a mindenség élete. Ő minden világok ereje és lényege, ő az, a ki összeköti a testi érzékeket a szellem homályosan észrevett valóságaival, az embert a világegyetemmel és mindkettőt a végetlennel. Hogy mindenek szerethessék az Istent és látnokok lehessenek, hogy korunk határozatlan bizonytalanságai és kétségei eltűnjenek, úgy érezzük, hogy a szellemi életnek egy új kijelentése nélkülözhetetlen; s ez nemcsak érzés és előlegezés dolga. A mi vallási testületünkben ez tapasztalat, melyben sokan éltek és sokan haltak meg nyugalommal és boldogsággal. De ily tapasztalat érthető bizonyítékot kíván s nekünk fel kellene mutatni a lélek mély mozgalmait, magyarázni az isteni működés jelentéseit és beszélni az Isten kinyilatkozásáról, de mindez messze vezetne. Egy szót azonban mégis szólok Istennek a természetben való kinyilatkoztatásáról.

Midőn Isten szelleme tölti bé a lelket, minden dolgok mintegy égi kristályon keresztül láttatnak. Egy szempillanatra mintegy láthatatlan érintésre, mintegy belső varázslatra minden megváltozva, minden új, minden szellemi. Nem gyanított jelentés ömlik el a világon, életen, történelmen. A szellem hatalma, mely lángba borította a látnokot, lángba borítja a mit szemlél is. Mikor a szellem felel a szellemnek: csodás zene, csodás világosság ez.

Az isteni kijelentésnek korábbi útja a természetén keresztül történik. A szellemnek későbbi, teljesebb, emberi kijelentése nem zárja ki a természetet, hanem azt kiegészíti, annak minden tényében és törvényeiben a szellemi analogiának nagyobb világosságát fedezve fel. Mikor az ember szelleme magyarázza a külső természetet, az eredmény: költészet, tudomány, művészet; mikor az Isten szelleme, az eredmény: kijelentés, szentírat.

Hogyha a természet inspiráló hatalmát elveszti, az emberiség is megszűnik inspirálni és a szentíratok nem-természetesek lesznek, vagy csupán erkölcsiségre ösztönöznek. Hogyha az Isten világának érintésén kívül vagyunk, kívül vagyunk az Isten szelleme érintésén is. A ki inspiratiót keres, azért időnként a természet szentélyei magányába kell visszatérni, hogy az Isten szelleme beszélhessen hozzá és taníthassa ama kifejező jelvények által, melyeket az ő kezei alkottak. S hogyha ily sok van a természetben, mennyivel több a lélekben! A szellem kinyilatkozása a szellemnek, ez volt a tárgya nemzeti legnagyobb szentíratunknak. E transcendens közösségre való előleges hajlam a hindu természet tulajdona. Ezt a nemzeti hajlamot a modern élet halmozott elfoglaltságai közt mivelni és megtartani, mindig czélunk volt^{*)}

A hindu theista gondolkozás különös figyelmet tanusít Jézus iránt, és sokszor népszerűsége árán. A mit róla beszél, a legbensőbb meggyőződés nyilvánítása. Jézus tanításait, életét és halálát ismertté tette. A Jézus Krisztus neve ismert név Indiában. A Jézus életéről nemzeti nyelven irt ismertetések mindenfelé olvassák. Krisztus képei tiszteletben tartanak a családok házaiban, sőt vannak, a kik születése és halála ünnepeit is megülik. De a Krisztusnak értelmi elfogadásával nem elégsznek meg. „Hogy Krisztus bennünk hivatását betölthesse, szükség, hogy elfogadtassék életben, szellemben és jellemben . . . Némelyek azt hiszik, hogy elég, ha mystikusan tudnak beszélni a keresztény theologia elrejtett dolgairól, vagy hogyha sohajtanak és könnyet sirnak a keresztény érzelgősségen, vagy ha a keresztény erkölcsiség egy-két szabályát gyakorolják, ámbár ez utóbbi ritkán történik. De mindez különbözik attól, hogy Jézus Krisztus szellemi tapasztalatunknak központjává, Isten és emberszeretetünknek tekintélyévé tétessék“. . . Jézust úgy fogják fel, mint a kiből a Legfőbb Személyiség teljesen kinyilatkozta ta magát. „A világ nem ismerte teljesen, hogy mi az Isten, míg Krisztus el nem jött. Mint

---

*) »The New-World« Review vol. I. 613 l.

az emberi természet fejlődik, fejlődik az eszményi Krisztus, hogy azt vezesse, vigasztalja és haladását biztosítsa “*)

A hindu theisticus vallás összetett jellegű. Viszonyai nemzetiek; annak mindenek felett India népeivel van dolga. Viszonyai egyetemesek; az tekintettel van minden vallásra, de legfőképpen a kereszténységre, a mivel világ vallására. És a kereszténységgel gyakorlati uton is akarják az összeköttetést fentartani, mert az elveikhez való ragaszkodás és lelkiismereti hűség mellett ebben egy biztosítékot látnak az elnyeletés ellen.

Indiában minden vallásujítás két uton veszett el: vagy visszavertítve, elnyeletett, vagy magára hagyatva, kihalt. A buddhismus az utóbbi uton veszett el Indiára nézve, kisebb ujítások az előbbi uton. A hindu theisták úgy vannak meggyőződve, hogy kell lenni valamely magasabb alapnak, a melyen nemzeti és egyetemes irányzatok összhangba hozhatók. A keresztény hittérítők a nemzeti tekintetet mellőzve, rendszerüket elfogadhatatlanná tették. Magukra nézve úgy vélekednek, hogy nekik arra kell ügyelniök, hogy a midőn elfogadhatók akarnak lenni, ne nyeletessenek el a nagy mélység, a hinduismus által. Az a magasabb alap, melyet ők szemlélnék, a szellemi nevelés, mely megtanítja, hogy az egyetemes elveknek miként adják meg a helyi és gyakorlati formát és egyszersmind az ország és a nép ösztöneit, hajlamait és előítéleteit miképp irányítsák az egyszerű és egyetemes elvek szerint. E magasabb alap megnyerését a szellem útján keresik, egyfelől az élet apostoli tisztasága, s másfelől az Isten szellemével való közösségbe bémerülés által. A szellemi élet bensősége, úgy érzik, nem teszi szükségképpen az embert alkalmatlanná a gyakorlati emberiségre; ellenkezőleg, az a napi munkát a legszentebb dologgá fordítja. Kelet szellemi életének bensőségével Nyugat gyakorlati emberiségét akarják egyesíteni.

Ez jelenben a hindu theismus állása és apostolai törekvése.

PETERFI DÉNES.

---

*) Mozoomdar.

Unitárius vértanuk Eger vidékén.

A nagyváradai disputatiót követő évben lázas munkásságot fejtett ki Mélius a Debreczen környékén rohamosan terjedő unitarizmus ellen.

Megjelent Belényesen, Békésen, Simándon; vitatkozást tartott mind a bárom helyen Basiliussal, az új hit legbuzgóbb apostolával. S látva, hogy élő szóval mily keveset tud hatni a nemesség példája után induló népre, egyre-másra bocsátja ki vitatkozó iratait, melyekben mindent elmond az eretnek erdélyi tudományról, csak épen jót nem.

Igen jellemző terméke e nemű munkálkodásának „*A Christus Jesusnak, az élő Jehova Isten fiának, attjához egyenlő Jehova Istennek panaszolkodása ez átkozott velágnak ellene*“ cz. igen kevesektől ismert verses műve, mely „az Hunyadi János éneke notáiára“ kesergi el Mélius gyászos siralmait a szentháromság romlása felett, mely a szörnyen káromló *Bland-franciscóktól* még Debreczen vidékén is érte az ő legbuzgóbb oltalma alatt.

-- Az nagy Úr Istenért mindön embörökét mostan én erre kérök, hogy a mit Istennek szájából én szóllok, igazán megértsétek; és ezöket értvén, híven hogy megtartsák, nagy szükség mindeneknek, mert *nem ez velági hazugságot* szóllok, *de lölkiet* beszéllek!

— Csoda nagy jó kedvvel ha meghallgatjátok ez velági dolgokat: szükség inkább nektök, hogy meghallgassátok az lölki szent dolgokat.

Ily hangon kezd e több tekintetben nevezetes énekbe. Azt talán mondanunk sem kell, hogy „a mit Istennek szájából szól“ Mélius, azt nem a maga nevében mondja el, hanem igyekszik mihamar a Krisztus tekintélye alá vonni a szent mondásokat, ilyen költői módon:

-- Immár én Istennek örök Fia, Christus, szóllok: meghallgassátok! a mint az én lölköm szájával prophéták szóltak, az apostolok. Szintén azonképpen a szent írás szörént igazán én most szóllok. A kik hallják, élnek; ha kik megutálják, bűnökért elkárhoznak.

Tudni való, hogy mindezek Joan. 15, 20. Math. 10. 11. Luc. 10, 24. Prov. 8. és Sap. (bölcesség, prédikátor könyve?) 7. 8. 9. részében vannak megírva, a mint Mélius nagyobb hitelesség okáért versének szelzetén tudósok módjára a forrásokat is pontosan följegyezgeti. E források bizonyára a Mélius bibliájában hangzottak a Mélius felfogásának annyira kedvezően.

A Róm. 1. Math. 3, 17. Marci 1, 9 Joan. 1, 3, 5. Col. 1. 2. részekben a következő nem közönséges dolgok voltak kinyilatkoztatva Mélius előtt az „örök Fiú“ felől:

-- En fiúságot megbizonyétottam megszentölő lölkömmel, hatalmassággommal és nagy esudáimmal, Attyám bizonságával, a ki én

felőlem az égből kiálta, szólla nagy nyilvánossággal: Imhol az én fiam! én hozzám egyenlő, teljes Istenségével!

Mindezeket Jézus Krisztus a bibliából a Hunyadi János éneke nótájára mondja el, mely nótát Mélius 1570 táján tanulhatta Nagybánkai Mátyástól.¹⁾ A következő szaknál azonban kifogy Jézus panasza a bibliai citatumokból s nyilván csak Mélius szavaival éneкли ezeket:

— Szinte így káromla Ebion, Cherintus, Fotinus, Arriussal; mostan a Servetus, Blandrata, Davidis²⁾ az Blasius³⁾ Istvánnal, hogy idővel kezdött az én fiúságom és nem örök veléggel; ezzel Istenségöm, Isten fiúságom csinállják csak kezdéssel.

Ezeket nem találjuk Méliusnál szentírásból vett idézettel bizonyítva; de a következő sokkal érdekesebb dolgok már ott állottak, úgy látszik, betűről betűre Mélius elveszett bibliájában:

— Ezönképpen mostan Servetianusok én velem cselekednek: a szent Háromságot mondják ők bálvának, háromfejű Janenek.⁴⁾ Semmi eretnekök ilyen káromlással engöm nem rútoltanak⁵⁾, az mint Blandfranciscok⁶⁾ engöm szidalmaznak és szörnyen káromlanak.

Jézusnak e sajátyszerű panaszát Mélius az oldaljegyzetek szerint Esa. 40, 43—45. Col. 1. Phil. 2. Ebr. (Zsid.) 1. 31. részeire, tehát a leghitelesebb helyekre alapítja, mint ezt olvasóival oly szívesen elhitetné.

Az sem érdektelen, hogy a panaszló Krisztus valami 64 ó- és új-testamentomi helylyel kárhoztatja azokat, a kik nem Mélius értelme szerint olvassák a bibliát. Szent Pál, Máthé, János etc. tanúsága szerint maga az üdvözítő így nyilatkozik az unitáriusok vétkes írásmagyarázásáról:

— Nem igaznak mondják, az mit szent lelkemmel a szent írásban szóltam. Gyanót mondanak immár a szent bibliához; nem hiszik, a mit mondtam... Propheták nem tudták, sem az apostolok, azt, a mit én akartam; de ők igön tudják, mert hazug Attjokkal⁷⁾ őket megcsalattattam.

— Lássák álnokságát az Antichristusnak mindön kerösztyén népek: mint a hazug Attjok, az rútoltnok ördög, az írást így megszegették; hamisra fordejtják és ugyan meglopják és értelmét elvesztik; ördegmódra vagyon új bizonyítások, olyanok minth büvösök.⁸⁾

— Egyik írás ellen a más írást hamis értelmre űk vonszak; az egy Istent igön szájokon forgatják, csak az Atyára vonszak; a szent háromságot, a kit Elohimnak mond az írás, elhátták; gyanót mondanak ahoz, a hol az egy Istent három tanúnak mondják. — —

¹⁾ Lásd: Szabó K. Régi m. könyvtár. I. 43.

²⁾ Dávid Ferencz latinus neve.

³⁾ Basilius.

⁴⁾ Janusnak.

⁵⁾ Csúfoltak.

⁶⁾ Blandrata és Dávid Ferencz nevének összerántása. Egy korábbi művében még elmésebb módon »Francisco Blandlatraknak« is nevezi az unitáriusokat.

⁷⁾ Értsd: az ördöggel.

⁸⁾ Értsd: olyanok, mint büvösök, mint varázslók, mi a XVI. században halálra méltó bűn volt kivált a Méliusok szemében.

— Hogy az ördög Attjok ezeket bolonddá tőtte, illjen vakokká, az ű kevélségök, írás küvöl való szóllások mind az oka, mert az írás melljöl hamis értelmre futnak, okosságokra; ő okosságokért, bolond írásokért vakok az szent írásba.

Nem csoda aztán, hogy annyi antitrinitarius gonoszság láttára ily szavakban tör ki a kegyes Mélius Krisztusa:

— Pokolra szálljatok, kik az én lölkemet hitlenül tagadjátok; Jehova Istennek és Adonainak, mindenható nagy úrnak űtet nem valljátok egy örök Istennek, terömtő Jehovának, újjá szülő Isten, tanító, éltető, igazgató Istennek.

Ámde maga a buzgolkodó Mélius is csak igen tökéletlenül hiszen az „igaz háromság“ felöl. Mert Sabellius eretnekségéhez igen közel járó gondolkozása, épen úgy mint más munkájából, itt is nyiltan kitűnik:

— Az napban, pöcsétben, azon egy embörben látsz egyyet és hármokat; azon egy rózsában egy a rózsabokor, de három külömségök: látod a gyökeret, látod a levelet, látod ott az virágát. Szent Pál a pöcséthöz, naphoz hasonlitja a Christust és az Atyát.

Nemcsak e Sabellianismus jellemzi a Mélius gondolkozását. Nehéz felfogni azt is, mily következetesség kellett ahhoz, hogy ilyen hangon kárhoztassa az unitáriusokat:

— *Förtelmesb* embörök *hitlen pápistáknál* az Servetianusok, mert mind az Attjából és az ű fiából rút bálvánt űk formálnak. Nem volt én küvülem én előttem Isten, de mondom azt bálvánnak, valakit Blandrata én küvülem régön mond nálamnál elsőbbnek.

Ilyen hangon a katholicizmusnál is csekélyebbre becsülve kárhoztassa az, a ki más helyen maga is a „hitlen pápistákkal“ ily „bálványzó“ módon gondolkozik:

— Ezt az ő törvénben régön megmutattuk három férfi képében. Az köröszttségben is az Atja az égböl kiált én rólam mondván: Imhol az én fiam, kin az én szent lölköm nyugszik galamb képében; az én fiam, Jesus, embör, örök Isten, ű Jehovaságában!

Mélius logikáját különben legjobban megvilágítják az ilyen példák. Egyik: „Undok bálván léssen és nem igaz Isten az Atja fia nélkül.“ Más helyen: „Ha az Christus nem volt örökké Istennel, hát soha Isten sem volt.“ Harmadik helyen aztán már így rontja le saját okoskodását: „Nem más és nem kilömb Atjátúl a fiú, — *Antichristus* (értsd: Krisztus ellensége) azt mondja.“

Ily hamisítatlanul nyilatkozó orthodox bölesesség után szintén oly igazi orthodox logikával végzi be énekét Mélius, emily költői hangon nyilatkozva az utolsó strophában is az *egyistenvalló* unitáriusok gonosz hite felöl:

— Ez éneköt szerzé Horhi Iház PÉTER Antichristusok ellen, *kik az egy Istenből sok Istent csináltak (!)*, támadtak Christus ellen, minth az hóhér Sidók, Isten fiúságát örök születésében kergetik hóhérul, az szent Lölköt rontják ű szent Istenségében.

Nem minden meglegedés nélkül jegyzi fel ezek után a buzgón fáradzó költő műve legvégére, a mit méltán legnagyobb érdemének tarthat: „*Summa Versuum totius operis sunt: 165.*“

Méliusnak ez érdekes műve két kiadásban jelent meg. Az első kiadás 1570. ápr. havában látott napvilágot Debreczenben. A másik szintén nem sok idő múlva követte az előbbit; de itt már a könyvnyomtató elhagyta mind a sajtó, mind a nyomtatás idejének megnevezését, kétségkívül elismerést érdemlő bölcse óvatosságból.

Mert az ének elé tett ajánló levél nagyon is megkívánta az óvatosságot. E sok tekintetben nevezetes ajánló levélben az igazi Mélius, a minden eszközt felhasználó s bármi áron győzni akaró debreczeni orthodox hitbajnok szól leplezetlenül őszinteséggel az ő hiveihez. Megérdemli, hogy a XVI. század ezen igen tanulságos és mindaddig nem méltatott egyháztörténeti emlékét egész terjedelmében bemutassuk olvasóink előtt.

*

A NAGSÁGOS Magoczi Gáspárnak, Torna Vármegye Ispánnyanak és a Nagságos Massai Eulaliának, az Anya Szentegyháznak hű és igaz Dajkáinak, Lölki és testi újdánsokat, kegyelmet és békességet az Attyától és az ő S. Fiától örökké való született Jehova Istentől Keván. Amen.

Látom azt, hogy a hamis vad kanok az Isten szőlőjében nihil erővel, nihil álnok és szép szín alatt, pásztorságnak és világosságnak angyala képébe jövének be a juhok aklában, öltözvén ez ebek és farkasok a juhok ruhájában. Igen megtűrék (törék) e vad kanok és igen meghányák az ő undok agyaras, éles, hamis fogokkal, hamis, hazug tudományokkal ezt az igaz szőlő tükét, a Jesus Christust, az Élő Attya

Joan: 15.

Isten örökké született fiát; úgy annyéra, hogy a szőlő tüke gyökerét ugyan meg is sérték, sok helyen, sok emberek szívében megazálák (alázák) és szinte vad szőlővé új idegen Istenné tevék. Az ő örökké való fiúságát és istenségét szinte megalázák.

Math: 16.

Noha erős küszikla és az Anyaszentegyház fundamentoma a Christus

1 Cor: 3.

Jehova, Élő áldandó Isten; de sok emberben szinte fővénynyé és náddá

Róm: 9.

tevék a vad kanok, véghetetlen gyökerét, istenségét, Attyától való fiúságát megtagadván. Mint a szőlő tüke a gyökér nélkül nem terem, így

Apoc: 1.

asszú tőkévé, bálványyá, új idegen, kent, fent Istenné tevék a Christust

2. 3. 4.

sok városban, sok emberekből, kik társul adák magokat a vadkanokhoz,

pártját fogák a juhok ruháiban öltözött hamis rókáknak, farkasoknak,

Judic: 14.

kik a *pogán Philisteusok* ¹⁾ gabonáit a farkokra kütött üszeggel (üszök)

15. 16.

égetik. Mert amaz erős Sámsonnál, erős Jehova Úr Isten fiától, Attyához

Gen: 17.

egyenlő állandó nagy Istentől, akki előtt, akki kívül más nem volt,

21. 28. 31.

elállottak, más fér(j)hez mentek. ¹⁾ Mint a lator Sidók, Herodes és Pi-

32. 48.

Exod: 3. 6. latus csufolják, nevetik, pükdüszik a Christust, hogy élő Isten fiának,

14. 34.

az az: Attyához egyenlő Istennek, egy való magára esküvő, Attyák

Deut: 5. 6.

Istenének, Teremtő, Megtartó Istennek mondta magát.

Judic: 2.

6. 13.

6. 13.

¹⁾ Igen gyakori Méliusnál, hogy maga alatt vágja a fát. E hely szerint is Mélius hivei, a kálvinisták volnának azok a *pogány* filiszteusok, kiknek gabonáját az Isten embere, Sámson felégeti.

- Esa: 9. 25.
35. 40. Most is Sidó módra a vad kanok, ebek, rókák, az Antichristusok
43. 45. csufolják, pökdüszik a Christust, minket is, hogy útet Isten fiának és
Joan: 1. 5. Jehova Istennek mongyuk.
6. 8. 10.
14. 16. 17. Azt *hazuggya*, hogy hármast Isten, három Isten ő nem vall, csak
Róm: 1. 9. egytet. Maga (= noha, jóllehet) azt az egy Istent, akki sem három,
Titu: 2. sem hármast Isten, de csak egy Isten,¹⁾ három bizonságu és tulajdonságú,
1 Joan: 5. Atya, Fiu, Szent Lélek, szinte bálványnyá, átokká, Tohu, bohu, Ephessé,
1 Cor. 8. azaz: formátlan, idegen, új, hamis Istenné, tőkévé, hatalmatlanná, fénye,
Esa: 44. bölcsesége, ábrázattya nélkül való Istenné tevék.
45.
Deut: 6. *Undokabb bálványozók azoknál, akik bálványozók*, a teremtett
32. állatból (= dologból) csenálnak bálvánt. Mert ezek a Christus itéleti
Psal: 81. szerint Epheszt, azaz: semmi ábrázatu, telljességü Istent csenáltak az
Ebr: 1. Attyából. Mert nem volt Isten a Fiu előtt a Fiu kivöl; nem Isten, de
Esa: 40. bálván az, akki volt a Fiu kivöl, a Fiu előtt. Valaki tagaggya a Christust,
43. 44. hogy nem Isten fia, nem egyenlő Isten Attyához, nem egy Isten Attyával,
45. 48. nincs annak Istene: Math 26, 27
Joan: 5.
6. 8. 10.
16. A Fiúból is idegen bálván, átkozott Istent csenálnak. Mert két
1 Joan: 1. féle Istennél tübb nincs. Egyik egyedül való, igaz, véghetetlen,
2. 3. 4. lülki, Mindenható, Teremtő; ez csak egy: az Attya, Fiu, Szent Lélek.
Exod: 20. A másik: Zarr, nekar²⁾, azaz: Új idegen, kent, fent Isten, itt kez-
34. detett, csenáltatott Isten, nem Jehova, nem Teremtő, nem örökké való,
Esa: 44. nem imádandó. A Christust (*igy*) azt mongya az irás, hogy igaz, való,
45. áldandó nagy Isten Jehova. Ezek tagaggyák, hogy a Christus nem egy
Jere: 6. Isten, úgy mint az Attya, nem teremtő, nem volt örökké: Hát szükség új
10. 30. idegen Bálván Istenné lenni, ha nem egy Isten, mert harmad Isten e
31. 32. kettő küzt, az egy igaz isten küzt és új idegen Isten küzt nincs
Psal: 81. *imádandó* Isten.
Hier: 10.
1 Cor: 3. *Láttam azért, hogy irásokkal orozva, alattomba, tétova, pénz*
2 Cor: 1. *nélkül e vadkanok mint egyegü (együgyü, jámbor) izegeket hordozzák*
2. 3. *az hamis tudománt, kivel szepülnek (szeplesödnek) az ezüstök és ara-*
Math: 3. *nyak, égnek a polvák, szalmák, szénák, korotetál hittü, főven (fövé-*
Marci: 1. *nyen) épült nádak (házakat akart mondani) és széltül hányatott ha-*
Esa: 40. *bok, amaz hypokriták, kik gyorsan (mindjárt) hisznek inkább a hazug*
Róm: 1. 2. *ördögnek, hogy nem mint Istennek. Ez világ hophaya karay,²⁾ amaz*
2 Thes: 2. *deli tánczra, kazi öltüzetre, tobsodásra nagyobb gondot viselnek, han-*
3. *em (hogynem mint) e rókák, kanok kiüzésére. Nincs pénzek az Isten*
Eph: 1. 4. *háza építésre, (építésére) a köny nyomtatásra, de vagyon a pazarlásra;*
(*Vagy: 14?*) *kiket Isten eldült hamar. Megáldja Isten a Dáviddal egyetembe, kik*
e vad kanokat, rókákat kergetik, kiüzik, égetik, mint Isten paran-
csolja: Exod. 22. Deu. 13. 17. 18. Hogy megöljék az hamis pro-
phetát; mint Ulyés levágotá a Bal papjait. 4 Reg. 23. Lásd Zach.
13. Ezech. 13. 14. Mint Isten mongya, hogy megöljék az eret-
nekeket.

¹⁾ Itt is mind saját maga ellen beszél.

²⁾ Megint zsidó szavak. Arra valók, hogy Mélius mélységes tudományát kimutassák.

³⁾ Értsd: inkább hisznek az erdélyi tudományban, mintsem Mélius beszédében.

Valakik a Christus örök születését, Jehova egy Istenségét tagadták, *undok halállal holtak meg, mint Ebion, Cherintus, Arrius, Fotinus, Sabellius, Servetus, Alciatus, Gentilis, Gargianos Matte, Mezögiani Ambrus és a Tubbiczak mastanis.* (Értsd: és a többi csak mostan is) *Isten éltesse ű Nagy(ságát) Ugnot Christoph Uramat, az Egri Capitánt, hogy a rókákat, kanokat kergeti.* Ti nagyságtokot is kérem, valahol vattok, a Samson rókáit kergessétek, a megért buzát, (Tollban maradt: oltalmazzatok, vagy: ne hagyjátok felgyujtani.) Téged is én szerelmes Atyámfia, Istenbe test szerint és vér szerint való Atyámfia, *Tengüldi Barnamizza János¹⁾* (Bornemissza) kérlek, uramat ő Nagy. *Török Ferenczet²⁾* is incesd, hogy Isten (tollban maradt: ez istenes szolgálatodért) te kegy. (kegyelmedet) az hadnagyságban megálgya, hogy az Antichristus hiti meg ne sanaretsa. (Értsd: sanyaritsa. Azaz: őrizze, nehogy az erdélyi mágnásokkal együtt Török Ferencz is unitáriussá legyen.)

Isten álgya meg ti nagyságtokot. Debrec. 7. die Aprilis. A. N. D. 1570.

Aty nag'sag'tok szegen Aruaja, A Iesus Christus szolgálgya az Horhi ihaz (Értsd: Ihász, vagy Juhász) Melius Péter.

*

Jellemző képét nyerjük itt bemutatott előszavában Méliusnak, ki 1570-ben is éppen azt vallja, a mit régibb munkáiban: a más hitűek kiűzését, vagy mi még annál is jobb volna: levágatását megégetését. Mint látjuk, a váradi disputatio alkalmával hallott királyi feddés nem fogott rajta; e disputatio után még nagyobb hévvel üzte „pápázkodását“, a papok zaklatásait, maga mellé esketését, könyvek megégetését stb. Ily pápás hajlamai miatt nem tetszettek neki az erdélyi állapotok, hol templomban úgy, mint magán társalgás közben, sőt még ingyen osztogatott nyomtatott könyvekkel is szabadon hirdették a vallásos felvilágosodás szabadelvű eszméit. Ezért nem csoda, hogy szorongó lelke más irányba fordult, hol vizsgálató jelenet tűnik szemébe és ujjongó örömmel üdvözölheti a Mátra környéken látott üdvös példát, hol Miksa császár osztrák tábornokai vérben fojtották el a világ hatalmasainak nem tetsző szabad gondolkozást. Az nem jut eszébe a jámbornak, hogy ugyanez a veszedelmes fegyver idővel a debreczeni igazhit ellen is fordulhat s hogy pár évtized múlva Eger vidékén, hol a sarjadzani kezdő unitárizmust erőszakkal elnyomták, csak emlékbën fog élni maga a Mélius reformációja is.

Történelmi hitelét Méliusunknak bármely téren is nehéz megállapítani. A ki Ádámot tolvajokkal fosztatja ki még a paradicsomban is, az arianus Nagy Konstantint pedig megteszi Arius és Servet legnagyobb üldözőjének, az bátran elmondhatta azt is, hogy Ebion,

¹⁾ Ez a hely itt azt tudatja az olvasóval, hogy Mélius főbb emberekkel is rokonsággal állt.

²⁾ Török Bálint fiát, Debreczen város földesurát. Mint ilyen, Mélius egyik patronusa volt.

Cerintus, Photinus,* Sabellius, Alciati mind valamennyien „undok halállal“ baltak meg; sőt az elleneitől orozva megmérgezett Arius és a Bernben vallásos meggyőződéseért lefejezett Gentilis szintén csak oly tisztességnélkülöző módon költöztek ki ez orthodox árnyékvilágból a debreczeni orthodox felfogás szerint. Mélius ítéletének ez egyoldalú ridegsége ellen nincsen miért komolyabb kifogást emelnünk, a szót reá vagy követőjére ugy is hiába vesztegetnők, De annál becsebbnek kell tartanunk tudósításának ama másik részét, mely Mélius közvetlenebb környezetéből eredve, az Eger vidékén halálra üldözött unitárius vértanuk kettejének nevét őrizte meg az enyésztől.

Ráth György és Révész Kálmán buzgó levéltári kutatása után most már sokkal világosabb rajzát birjuk a felföldön Dávid Ferencz fellépésével egy időben kelletkezett antitrinitarius mozgalomnak. Egri Lukács képe is, ki 1565-ben Kolozsvárról tért vissza Egerbe az újszerű hitelveknek hirdetésére, nemcsak körvonalaiban, hanem még részleteiben is meglehetősen tisztában állhat most előttünk.¹⁾ Csúpan nevezetesebb követőiről nem tudunk számot adni, az egy Csanádi Imrét kivéve, a kit tiz év mulva maga Báthory István fejedelem próbál visszatéríteni az egyedül üdvezítő kath. hitre s a ki éppen az egervidéki üldözés elől menekült Erdélybe, hol kalota-szentkirályi unitárius pappá lett. (V. ö. *Jakab Elek*: Dávid F. emléke 209—210. és *Révész Kálmán*: Száz éves küzdelem a kassai ref. egyház megalakulásáért. Bpest, 1894.)

E Csanádi Imrénék és a börtönben elpusztult Egri Lukácsnak lehetett bajtársa Mélius kárörömmel emlegetett Gargiános Mattheja is, mely név mai átírással Gárgyános Máténak felel meg. Legott felötlük a figyelmesebb olvasónak, hogy e név nem más, mint a *guardianus* latin szónak magyaros kiejtésű alakja. Viselője alkalmasint valamely barátklastromnak felügyelője volt korábban s e tisztség címét a polgári életbe kilépve megtartotta, mint előnevet, még akkor is, a mikor már a hitújítókhoz csatlakozott. Nem közönséges ember lehetett, ha gondolóra vesszük, hogy Krisztus istensége tagadásáért *Mezőgyáni Ambrussal és a többivel* együtt, kiknek neve, fáj-

¹⁾ Legérdekesebb új vonás életéről az, hogy a kath. hatóság tartotta őt a világtól elzárva s évek mulva fogságban halt el. Hogyan állhat meg már most e kétségtelen hitelű történeti adattal szemben az a gyanus híresztelés, a mit trinitarius történetíróknál találunk, hogy t. i. Egri Lukács élete végső éveiben töredelmes bünbánattal eltért előbb vallott hitéről s aláírt egy Athanasius-féle hitformulát. Ha aláírt volna, bizonyára kihozzák őt diadalmas ellenfelei börtönéből, hogy önmaga tehessen nyilvános tanúságot a jó utra téréséről. Az a feltűnő körülmény, hogy állítólagos megtérése mellett is a fogságban hagyták elpusztulni, alapos gyanut kelt e megtérés hitele felől. A ki egyháztörténelemmel foglalkozik, az előtt nem lehet ismeretlen a római egyháznak azon ügyes fogása, hogy a legmakacsabb eretnekekről is szeretik elhítenni, hogy holtukelőtt egy kevéssel bünbánóan visszatértek az egyedül üdvezítő, kath. egyház kebelébe. A netalán ingadozó híveknek megerősítése a megtámadott és kétségbevonott hitigazságokban volt óhajtott célja e nem egy esetben sikerrel alkalmazott kegyes eljárásnak, mely még a pia frau-szal is szívesen támogatná a pia fides rozoga épületét.

dalom, a jó Mélius tollában maradt, az egri kapitány hitvédő emberei „undok halálra“ méltatták. Ez „undok halálon“ ám örvendezhetett a tudatlanság sötét korszakában Mélius vakbuzgó lelke s szive legmélyéből unszolhatta a kegyes kálvinista várkapitányokat hasonló hathatós hitvédő hőstettekre; mindez nem akadályoz bennünket abban, hogy Gárgyános Máté és Mezőgyáni Ambrus nevét kegyeletes megemlékezésünkben akár a nagy Dávid Ferencz és Alvinczi György mellé ne állítsuk, kik az igaz hit és meggyőződés törhetetlen erejét közhasznú életök feláldozásával is készek voltak megpecsételni.

KANYARÓ FERENCZ.

Egyháztörténelmi adatok.

CXXVI.

A bordosi unitáriusok beléegyezése, hogy templomukat a reformátusok is használják. 1777.

Copia Literarum Contractualium inter Unitarios et Reformatos Super Templo Bordosiensi Unitariorum.

Infra scripti adgyuk tudtára a kiknek illik, futuro pro Testimonio: Quod in hoc Anno praesenti 1777. Die 21-a Augusti, midőn volnának Nemes Udvarhely Székben Ravában a Parochialis háznál, jelen lévén ottan egyrésztől említett Széki Bordosi Providus Szabó Mihály, a Bordosi Unit. Ecclesianak Hütös Curatora tertio se, ugymint: Vajda Andrással és Bendei Istvánnal, nomine praefatae Ecclesiae; más részről pedig Providus Lakos Mihály, a Bordosi Reformata Filialis Ecclesianak Hütös Curatora tertio se, ugymint Nagy Istvánnal és Kováts Péterrel, az említett Reformata Ecclesianak elsőbb Tagjaival, kik is mindkét részről kezek beadásokkal minket megbizván az alább megirandó dologban: Jelenti a Reforma Ecclesia tudniillik: A mi üdőtől fogva az említett Reformata Ecclesia Bordoson kezdődött, soha Oraculumok nem volt, hanem házról-házra jártanak Isteni tiszteletre, noha ugyan elsőben három vagy négy Gazdákból állott az említett Ecclesia; de már most Isten kegyelméből Száz számot fellyül haladott a Bordosi és körül levő Falukból oda concurrálni szokott Reformatus Leikeknek száma, s' Házakban az Isteni tiszteletet végbe nem vihetik. Ennek előtte egy néhány esztendőktől fogva kérték és requiralták a Bordosi Unitaria Eccelat, azok között Tartsafalvi Tett. Páfi Dienes uramat, mint az Eccleaban nagyobb patronust, hogy bocsáttanak be Isteni szolgálatra és just engednének a Bordosi Templomban, akkor és abban az üdőben, mikor a Bordosi Unitárius Atyafiak Papja a Filiába Csöbbe szokott menni Isteni szolgálatra. Mely kéréseket és kívánságokat megtekintvén, látván egyszersmind méltó kéréseket e Reformatus Atyafiaknak, tettek volt ennek előtte való esztendőkbek ilyen feleletet: Elsőben a magok előljárójoknak által adgyák s ha ugy javalják, részekről jó szivvel megengedik és közre bocsátják a Templomot. Ezt értvén a Reformata Ecclesia Tagjai, kérték volt Tiszts. Várallyai István urat, mint ezen Tractusbeli Unitaria Ecclesiák Seniorat, hogy annak idejében Consistorium előtt és Generalis Synoduson munkálodván az

említett Reformata Ecclesiának kivánságát, mellyet folytatott is; de a tavalyi Esztendőben Nemes Udvarhely Székben Homorod Szt. Mártonban in Diebus Junii celebralt Synodi congregatióig nem effectuálhatta, hanem ott a Generalis Synodus a Bordosi Reformata Ecclesia kivánságát applicalta és a Bordosi Templomban való Just megengedte, ilyen Conditioik alatt: 1 mo: Ha szintén successu temporis a Bordosi Unitariusok úgy megkevesednének is, mégis Articularis Connumeratiot ne praetendalhassanak; sőt ha csak egy Hallgató léssen is a parte Unitariorum, a Templomhoz és azokhoz tartozandókhoz, mindenekben, mint most, Just tarthasson. 2-do: A Parochialis Fundusokhoz és ezeknek appertinentiaihoz, úgy Haranghoz, a Szt. Communiohoz kívántató szentelt Edényekhez, egy szóval: az Ecclesianak semmi névvel nevezendő Bonumaihoz Just a Reformatusok ne tarthassanak, mert tsak a Templom bocsáttatik közre; még pedig azért 3-tio: Oly conditioval, hogy valamikor a Templom és annak kerítése körül munkát kellett tenni, a Reformatus Atyafiak is magok tehetségek szerint az Ecclesiai dolgokra elő állani tartozzanak, úgy mint az Unitariusok, melyre a renitensek adigaltassanak a belső Magistratustól 4-to: Minthogy a Keresztényi Szeretet és az Isten parancsolattya azt tartja, hogy edjik a másikat illetlen szókkal ne ferialja s meg ne botránkoztassa, mindenik Religiók Ministerei, az Isten székiben tanításnak idején egyik a másíknak Religioja ellen ne debacchalodjék, meg sérteni ne ügykezzen; melyet ha akármelyik ex proposito cselekednék, a laesa párt, a laedens félnek belső Magistratusát tempore Visitationis talállya meg és conperta Veritate Expositionis, toties quoties az Excedalo Minister competenter büntetessék meg.

Ezen Conditioikat a Reformata Ecclesia meg értvén acceptalta volt cum consensu Superiorum, még ennek előtte egy esztendővel s legottan a Templomban az Unitarius Atyafiaktól bebocsáttattak s nékiek ahoz való just engedtenek effective; de nemi nemü akadályok miatt a két felek közt inealt Compositionak expedialasa e mai napig elhaladott; hanem most nekünk kezeket beadván sub praescriptis conditionibus s azokat sub poena Decretalis Calumniae megtartására és állására obligalok a Contractens felek magokat és Maradékjokat.

Melly dolog hogy mi előttünk e szerént ment légyen végben, adjuk ez tulajdon Subscriptionk és szokott Petsétünk alatt költ Testimonialisunkat igaz Hitünk szerént. Dat. Ao. Die. Loco in praenotatis.

Matthias Tana de N.-Bölon
nobilis
(L. S.)

Beniamin Kontz de Nagy-Solymos
nobilis
(L. S.)

Vizaknai Petki Nagy Sigmond Nemes Személy
(L. S.)

Mely contractualis, hogy ex ipsis Originalibus sine omni auctione, dimitione et Variatione de Verbo ad Verbum leirattatott, ide

protocollatván, arról fide mea attestalok, Szokott Petsétem s Subscription alatt. Datum in Bordos apud aedes Parochiales tempore S. Visitationis. Die 19-no Novemb A. 1779.

Josephus Simo Solymosi, Juratus S. Sedis Notarius m. p.

(P. H.)

(Az eredeti hivatalos másolat a ravai ekklezsia levéltárában.)

A szóban levő templom alig négy év mulva elvétetik az unitáriusoktól, de nem a reformatusok, hanem a katolikusok által. Kecsegtető ígéretek következtében ugy a reformatusok, mint az unitariusok közül többen átállanak a kath. vallásra, köztük az unitariusok patronusa Pálfi Dienes uram is. Art. connumeratit kérnek s kieszközlík a kath. többséget s reformatusok és unitariusok templom nélkül maradnak. Az unitáriusok megfogyva bár, de törve nem, elszenvedik a következett sok keserüséget s az űsöktől örökölt hitbuzgósággal építenek egy kisedel imaházat (Oraculum) s minden üldöztetések ellenére fentartják ekklezsiajukat, s mint anyaekklezsia szerepel jelenben is, habár egy néhány év óta a ravai lelkész administratiója alatt van. A reformata filia lassanként elenyészik teljesen, annyira, hogy jelenben csak két nő van Bordoson refoimatus vallásu, a kik rendesen megjelennek az unitarius templomban istentisztelet-tartás alkalmával.

Közléla-Végh Mihály.

Ima

özv. Aranyosrákosi Székely Sándorné, szül. Hincszsuzsánna
unitárius püspökné felett. 1895. dec. 18.

Isten! örök, mindenható Felség, mi Atyánk! ki uralkodol a világ felett, s uralmadban láttatnak különböző jelek, hajnalsugár és szelid alkonyat, ragyogó nap és sötét, pusztító viharok, itt állunk előtted, és imádjuk hatalmadat.

A mit szemeink látnak, azok elszomorító jelek, jelei a gyásznak: fejr szemfedő, mely elhamvadt tüzet, kihalt életet takar; rezgő fátyol, mely mögött a fájdalom, a szív bánata gyászol; koporsó, melybe az élet roncsaléka szorul... Imádjuk hatalmadat, mert érezzük törékeny voltunkat, az elmulandóságot. S imádjuk, mert itt különösen dicsőíted meg irgalmas nagyságod. Gyász és koporsó, oh mindig elszomorító; ah, de itt a fájdalomban kibékülés, megnyugvás van; itt a bánat könnycseppje a kiengesztelődés szelid fénye; e koporsónál az enyészet nem mint a rombolásnak, hanem mint a szabadításnak angyala jelenik meg, mennyei fénynyel lebeg... Imádjuk hatalmadat és áldjuk szerető jóságodat.

E jóságnak áldásait árasztottad az életre, mely véghatárára jutott, földi kötelekeiből immár feloldoztatott. E jóságnak áldásait árasztottad az életre, mikor rásüttetted fényes napod, melyben ifjúsága, szépsége ragyogott, s vonzó báj lett arra nézve, kinek szive mindenben a szépért lángolt, ki őt égő érzelemmel, szeretettel füzte magához, ki a nemzet egyik költője, egyházunk feje volt. E jóságod áldásait árasztottad rá, hogy egy oly szívet, mely érzelmeivel magasabb légkörben él s nem szereti a mindennapit, a közönségest, egy oly lelket, melyet a vallás és haza szent szerelme, eszményiek hevitenek, mely most a régi dicsőség fényénél gyújt a jelennek új szövétneket, majd meg fönséges, megható zsolozsmákat énekel a hitnek — boldogítani tudott. Jóságod áldásait árasztottad rá, hogy a mikor társát veszve, özvegyen maradt, meghagyta neki azt, kiben a szép cultussa, a szép művelése bár más alakban tovább folytatódott,

s nemcsak maga ápolt házában virágokat, tartott rendet, csint és tisztaságot, hanem gyönyörködhetett azokban a munkákban is, melyeket fiának izlése alkotott, finom ecsettel vont.

És jóságod áldásait árasztottad, hogy a mikor már őt is elvesztette, a mikor már nemcsak azt kellett kiáltania: „Bizonyára özvegy asszony vagyok, az én férjem meghalt“, hanem „fiamat is elvesztettem“, a mikor már e kettős veszteség sulya alatt, az egyedüli-ég nyomasztó érzetével és az évek mindinkább növekvő számával, de mind kevesebbet bíró erejével kellett az élet terheit hordozni: akkor is hitet és reményt nem veszttve, de a keresztyény erényekben mind erősödve, emelkedve, hordozni, elviselni bírta. És jóságod áldásait árasztottad, hogy a mikor magával tehetetlen, erőtelen lett, ne legyen elhagyatott; mikor az életnek, fénynek, már mint csak árnya járt, mellette voltál, őrizte szüntelen kegyelmed és gondozta a hív rokonszeretet... jóságod áldását. mikor csöndes alkonyon hozzád, a lét örök forrásához érkezett... magadhoz vetted.

Ez a mi hitünk, Atyánk, Istenünk! s megnyugvást és vigasztalást e hitből meritünk. A mulandóság felett halljuk az örök élet ígését: Elvettetik csak a rothadandó test, de megmarad a romolhatatlan. „Az én Atyámnak házában sok hajlékok vannak“, a lélek örök, halhatatlan, a lélek hozzá tér vissza, a ki azt adta. Hisszük ezt, Atyánk! és hisszük, hogy a szeretet is megmarad, tovább él, e földön a rokon, a kegyeletes lelkekben megtartva, a mennyben elvesztett kedveseivel találkozáva újra. És hisszük Atyánk! hogy az életnek, mely e földön családot, rokont, vallást és egyházat annyira szeretett, megleendő dicső jutalma, eltétetett tenálad s várakozik rá az ékes korona.

Az elköltözöttnek fényeskedjék így mennyei világosságod...
Mi velünk pedig legyen gondviselő megtartásod!

Hallgass meg! Amen.

PÉTERFI DÉNES.

Hogyan lehet Istent meglátni?

(Egyházi beszéd.)

Alapige: Máté 5 r. 8 v. »Boldogok, a kiknek szívök tiszta, mert ők az Istent meglátják.«

A felolvasott szent igék k. ai, nagy Mesterünk, a Jézus egyik legszebb beszédéből valók; ama beszédéből, melyet egy alkalommal az egybegyült sokaságnak egy hegyről tartott. Innen neve is: hegyi beszéd.

Ha semmi egyéb nem maradt volna is meg tanításaiból, mint eme beszéd, akkor is a legelőkelőbb helyet foglalná el a vallásalapítók sorában, akkor is a legnagyobb erkölcstanítók közé tartoznék. Sem előtte, sem utána senki ily nagyszerű művet nem hozott létre, melyben az általános emberiséget érdeklő oly magasztos eszmék, oly fenséges gondolatok volnának lerakva. Próféta munkássága, egész életének célja: Isten országának e földön való megalapítása, az erre vonatkozó törvények és szabályok, mind ebben vannak összefoglalva. Egy kincses bánya ez, melyben a legtisztább arany van felhalmozva; egy kert, melyben az erkölcsi elvek legpompásabb virágai nyílnak; egy templom, melybe a ki bemegy, a legfelségesebb érzés hevíti keblét, felülemelkedik a sár és por határain egy új világba, hol a szellem lakik a maga eredeti fönségében: a lélek birodalmába. Tüköre ez Jézus isteni szellemének, fenkölt gondolkozásmódjának, egyenes, őszinte lelkületének . . . . . Különösen a boldogokról szóló tan az, mely fénypontját teszi az egész beszédnek, mely messze tulszárnyalja az eddigi, hasonló irányú tanításokat és a melynek összege ez: nem azok a boldogok, kik magokat igazaknak, tökéleteseknek hiszik, hanem azok, kik igyekeznek, hogy azokká lehessenek. Mai szent leczkénk a beszédnek éppen e részéből van véve, ennek egyik igen szép, felette tanulságos tétele: *Boldogok, a kiknek szívök tiszta, mert ők az Istent meglátják.* Ebből kifolyólag, úgy vélem, lelkünknek csak épülésére, szívünknek csak nemesítésére szolgál, ha e

szent órában elmélkedésem tárgyává teszem: Boldogok, kiknek szívök tiszta, mert ők az Istent meglátják, s ehézképest igyekszem megfejtani: hogy mit tesz az Istent meglátni; minő feltételhez van ez kötve; s miben áll az a boldogság, mely ezzel egybe van kapcsolva.

Fejtegetésemben legyen kísérőm már ismert, buzgó figyelmetek.

I.

Az embernek adott érzékek közül ai egyike a legnagyobb-szerűbb- és legtökéletesebbeknek: a látás. Mily megmérhetetlen becsü adománya Istennek a szem! Nincs szám, melyben értékét kifejezhetni! Az, a mi alkalmassá teszi az embert e szép, művészileg elrendezett világ szemlélésére, a mi által a térben levő tárgyakról, a megtörtént és a történő dolgokról közvetlen szemlélés útján ismeretet szerezhetünk, a miben, mint tiszta tükörben szemlélhetjük ugy a saját magunk, mint a mások lelkületét, a miből kiolvashatunk az elragadó örömtől a kétségbeesett bánatig minden érzeményt, a mi előre kibeszéli gondolatunkat: oh, van-e ennél kitünőbb, dicsőbb, felségesebb ismeretérzéke az embernek?! Bizonyára nincs . . . . Kitünőségét a használatnál szeretjük is igénybe venni azáltal hogy igyekszünk mindenről, még pedig közvetlen tapasztalat útján ismeretet szerezni, s tételül állítjuk fel: „akkor hiszem, ha látom.“ S igen helyesen, mert meglehetünk győződve, sokkal jobb az embernek mindent megnézni, mint vakságra kárhoztatnia magát. Ellenvetésül mégis annyit megjegyezhetünk, hogy a használatnál igen nagy szabadságot ne engedjünk magunknak és a hova e kitünő, de azért testi érzék el nem ér, ott ne kereskedjünk, mert a legtöbb esetben nemcsak hogy tévutra lépünk, de a nagy fénytől megvakul szemünk. A költő szerint is: „A látnivágyó napba nem tekint.“ S aztán éppen magát a láthatatlant akarni meglátni, nem annyira merész, mint lehetetlen dolog. Itt mindjárt a világosság kedvéért, kijelenthetem, hogy a láthatatlan alatt szerető Atyánkat, magát Istent értem.

A vallástörténelem egész hosszú sorát számlálja az egyéneknek, sőt még nemzetet is mutat olyat, kik az Istent nemcsak hogy testi szemmel akarták meglátni, de tappintás alá eső formában maguk elé is állították. Még a keresztény vallás felvétele után is akadtak emberek, kik Istent csak ily irányban hitték láthatónak s hitöket igyekeztek másokra is ráerőszakolni. Pedig ai Jézus nem ezt tanította, ő megmondotta, hogy az Isten lélek s ebből kifolyólag testi szemmel láthatatlan. „Az Isten lélek és a kik őt imádják, szükség, hogy lélekben és igazságban imádják.“

E helyen önként támad lelkünkben a kérdés: tehát voltaképpen mit tesz az Istent meglátni? Első tekintetre a válasz nehéznek látszik, annál is inkább nehéznek, mert, mint mindig, úgy ma is minden egyének külön fogalma van Istenről, külön nézete az ő megismerhetése módjáról, ma még az összes emberiség hitében egyetemes Istenről szó sem lehet, sőt fájdalom sokan vannak, kik kételkednek, hogy vajjon az egész külvilág s véle Isten nemcsak látszat, képzelődés-e? Mai korunkban, a felvilágosult 19-ik százév miveltnek nevezett társadalmában különösen nagy számmal akadnak olyanok, kik még Isten létezését is kétségbe vonják. Mondom ily nagy nézeteltérések, ilyen körülmények között határozott feleletet adni nehéz. Ámde mi, kik a szabadvizsgálódás hivei vagyunk, kik az Isten mélységes és teljesen soha ki nem fürkészhető titkait a józan ész értelme szerint vizsgáljuk, kik az Istent nem mint a világ felett uralkodó kényurt, hanem mint a világegyetemben benne lévő munkás szellemet tanuljuk és tanítjuk ismerni: minden habozás nélkül egyenes feleletet adhatunk. Mi azt mondjuk: az Istent meglátni annyit tesz, mint felfedezni a legtökéletesebb lelket, kinek lénye a tiszta szeretet, a kinek önmagában van létele; felfedezni azt a lelket, ki független *mindenektől és a kitől függnék mindenek*, azt a lelket, ki a miénkkel rokon, kinek a mi lelkünk egy parányi szikrája; megismerni azt az egyetemes örök szellemet, kinek kezdete és vége nincs, ki atyai kezével átölelve tartja ezt a nagy mindenséget. Meglátni, magunk elé varázsolni egy testnélküli lényt, kinek jelenlétét csak a szív érzi, kit csak a lélek lát.

Igen az Isten csak lelki szemmel látható. Valamint a gyémántnak gyémánt a próbaköve: úgy az Isteni lelket is csak az emberi lélek útján ismerhetni meg. Felszállni gondolatban, levetkőzve énünk-ből mindent, a mi anyagi, a mi, e világhoz köt, a lélekbe hatolni mélyen, oda, „honnán a vágy, a sejtelmek jönnek,“ hol az érzések ezerféle neme lakik; felszállni a láthatatlanság honába, hol a testi szemmel való nézésnek tárgya nincs, hol csak a lélek lát, hol érthetetlen, titkos nyelven csak a lélek beszél. Ez az egyedüli helyes mód, Isten lényével és méltóságával megegyező fe fogás. Ily értelemben látták Istent a szent írás kegyes férfiai, a próféták. Ily értelemben hallotta Ábrahám Isten szózatát, midőn egyetlen fiát, Izsákot akarta az Urnak feláldozni, ily értelemben beszélt Mózes a Sínai hegyen Istennel, ily értelemben látta őt a Hóreb hegyi égő csipkebokorban, ily értelemben jelent meg Isten színről-szinre Jézusnak. Ne ringassuk hát mi is magunkat abban a gondolatban, hogy Istent testi szemünkkel

megláthatjuk, ne ragaszkodjunk a betűhöz, s a szentkönyv eme tételéből kiindulva: „*Teremté Isten az embert a maga képére és hasonlóságára*“ ne alkossunk magunknak téves fogalmat, hogy őt olyanformának, testtel bírónak képzeljük, mint mi magunk vagyunk. Ő lélek, neki *nincs testi formája, vagy ahoz hasonlósága*, a legtökéletesebb lélek, kiben a nekünk osztályrészül jutott lelki javak megszámlálhatatlan mennyiségben vannak meg. Ám mondjanak aztán mások akármit rólunk, hogy a mi nézetünk érthetetlen, emberi felfogás határain túlterjed, tuleszményi, mi maradjunk meg mellette és nemcsak, hanem terjeszszük is azt, mert ez az igaz. Ám imádja más Istent, mint olyat, ki a világ felett kénye kedve szerint uralkodik, mi imádjuk őt, mint az emberiséget, gyermekeit szerető édes Atyát; ám boruljon le más egy személyválogató hatalom előtt, ki az emberek egy részét örök kárhozatra teremtette, mi boruljunk le az örök igazság lelke előtt, ki mindenkinek egyenlő mértékkel mér javaiból; ám áldozzon más a felekezetek határai közt levő Istennek, mi áldozunk az egyetemes, legtökéletesebb léleknek, ki áthat és megelevenít mindeneket, a ki él mindenekben és a kiben élnek mindenek: *mert ez a mi Istenünk . . .*

II.

Mindenféle vizsgálódásnál az állítások rendszeren feltételekhez vannak kötve. Így jelen vizsgálódásunknál is, hogy az előadott mód szerint Istent megláthassuk, egy igen nevezetes feltétel nyomul előtérbe. Valamint a testi látásnál mindenek előtt jó szemre van szükség, szintugy a lelki nézésnél is. Ha valakinek nincs ép, jó szeme, fényes délben sem tud tiszta képet formálni valamely tárgyról, bármilyen közléről nézi is, hasonlóan, ha nincs tiszta szive lelke, nem tud helyes és teljes ismeretet alkotni vizsgálódása tárgyáról, bármilyen fényesen is legyen az kivilágítva. Miként a nyugvó, nyílt, tiszta szem észrevételei, a valónak megfelelők: úgy a lelki látásnál az őszinte, vallásos, nemes szív lát jobban. Romlott lelki szemmel nem lehet Istent megátzni, oda tiszta szív, ép, egészséges lélek kívánthatik. Legkézzelfoghatóbb példa erre Izrael népe. E nép ugyanis Jézus megjelenése előtt vak sötétségben tévelygett: a legkegyetlenebb módon bánt el ellenségeivel, irgalmat, kegyelmet nem ismert az idegenekkel szemben, véres emberáldozatot vitt szívtelen bálványainak oltáraitra, semmi fogalma nem volt a test nélküli Istenről. És miért? Azért, mert nem volt szívnemessége, vagy ha volt is, azt hamis vezetők rossz irányba fejlesztették. De eljött az idő teljes-

ségében a szeretet apostola, prédikált nekik, oktatta őket, a gyóm kiirtásához fogott és szavára milliók kezdtek eszmélni, a lélek megtisztulván, láttak új eget és új földet, az övéiktől elütő, de felségesebb, imádásra méltóbb Istent. Összerombolták a bálványokat s kezdték ezt lélekben és igazságban imádni.

Ez történt ai ezelőtt csaknem két ezer évvel és most két ezer év múltán is vajjon előbb állunk-e ebben a tekintetben? Bizony valljuk be, nem. Sőt talán ma még rosszabb állapotban vagyunk. hiszen akkor nem volt oly magasfokú műveltség, mint ma, nem uralkodott gőz szárazon és vizen egyaránt, a gondolatot nem vitte villany egy perc alatt a föld egyik sarkától a másikig, akkor még nem élt Shakespeare, Dante, Milton, Goethe, Channing és a többiek, nem voltak vallásterjesztő társulatok alakulva és mégis minden nap kivétel nélkül mindenki ha bálvány istenekhez is, de imádkozott, míg ma akárhány ember van, ki hosszú időn keresztül nem nyitja be Isten hajlékának ajtaját. Bizony szomoru kép ez ai! Igy elhanyagolni a lelkieket, a maradandó kincset a mulandóért! Aztán mily lélek, milyen szív lakozhatik az ilyen kebelben! Ah, de hagyjuk, fájdalom fog el annak elgondolásán. Napjainkban is és még talán hosszú időnkig szükség lesz inteni az embereket szívök tisztaságára, az erények, erkölcsös cselekedetek gyakorlására, hacsak nem akarunk mint háládatlan gyermekek Atyánktól elszakadni. Hiszen szívtisztaság, lélek nemesség nélkül nem tudunk odaemelkedni soha, hogy Istenben valódi értelem szerint higgyünk, hogy határozott maradandó hitet alkossunk róla; szívtisztaság, léleknemesség nélkül, talán Isten-tagadokká fajulnánk. A lélek igaz vallásosságával azonban, mely megtisztítja a kebelt a nemtelen földi vágyak töviseitől s helyébe az erkölcsösség fehér liliomait ülteti, fölemelkedünk Isten zsámolyához, őt meglátjuk, véle beszélünk az imádkozás édes nyelvén, mivel az ima az emberi léleknek Istennel való társalgása . . . Szívnemesség nyit utat a léleknek, hogy felszálljon a magasság honába, a világosság hazájába, hol az árny nélküli fény tölt be mindent, ott meg tiszta ablakként szolgál, melyen keresztül Istent szemléljük. Szívnemességgel, ha igaz vallásos érzés uralja lelkeinket, minden körülmények között mindig csak olyant teszünk, mi miatt nem kell pironkodnunk. Az erények lesznek barátaink, a jó cselekedetek gyermekeink, Jézus lesz testvérünk, Isten lesz Atyánk. Az igaz vallásosság adja a látást a léleknek, ez szüli a hitet, mely szárnyat ad, hogy átrepüljük a végtelent. És itt újra példához folyamodhatnék, fölhoznám a hívő sereg előkelőbbjeit s megkérdézhetném: vajjon erény nélküli lélekkel

bírók voltak-e azok, kiknek a keresztény felfogáshoz hiven, felvilágosult hitők volt Istenről, ámde nem teszem, hiszen az igazságot nem is szükség mutogatni, saját gondolatvilágában megismerheti mindenki. Az igaz ugyan, hogy az erény sohasem volt keresett virág s éppen ezért e helyen egyre, a legnagyobbra, a ki minden jóban példányképünk, Jézusra hivatkozom. Ő benne akkora mértékben volt meg az erkölcsi jóság, a szív tisztaságának kincsei, hogy az Atya így nyilatkozott róla: „*Ez az én szerelmes fiam, kiből megvigasztalódtam.*“ Őt válaszszuk hát vezérül, az ő vezetése alatt bizton haladhatunk, szívünk ártatlanságát, eredeti tisztaságát nemesen őrizve napról-napra közelebb jutunk Istenhez, a tökéletes lelket meglátjuk, hiszen ő, maga mondja: *csak a tiszta szívűek látják meg Istent*, és így e tudat által csak ők lesznek boldogok, de itt beszédem harmadik részének határához jutottam.

III.

„*Boldogok, a kiknek szívök tiszta, mert ők az Istent meglátják*“ így szól szent leczkénk. Tehát mint tiszta szívvel bírók Istent meglátván, boldogok leszünk. Boldogok olyan mértékben, melylyel föl nem ér a világnak minden kincse, gazdagsága. Ez a boldogság ugyanis nem világi fény és csillogás hiu káprázata, hanem a léleknek csendes, megelégedett állapota, nyugodt, zavartalan életműködése. Ez a boldogság biztos tudata Isten létezésének és gondoskodásának, őszinte érzete jóságának és szeretetének, ez a boldogság kibeszélhetetlen. Ez a boldogság olyan, melyet a lélek csak akkor érez, midőn legtökéletesebb alakját látja, midőn a szeretet az örök Szeretettel egybeolvad, emberi természetünk jobbrésze egyetlen legszentebb hasonmásával szemtől-szembe áll, ez a boldogság kibeszélhetetlen. Ez a boldogság ama megnyugtató gondolatból származik: ne csüggedj ember, mert életed jó avagy bal szerencsében van egy biztos segítő, gyámolító, ki, ha el is hagynak az emberek s hideg szívvel nézik is szenvedésidet, nem hagy el, hanem veled marad mindig s fölemeli vigasztaló és bátorító szavát: „*Ne félj, mert én veled vagyok és meg ne rettenj, mert én vagyok a te Istened!*“ — oh ez a boldogság kibeszélhetetlen.

A borús napok sötét óraiban, midőn úgy tűnik fel előttünk, mintha egész világ ellenünk esküdött volna, az önmagunkkal való meghasonlás kínos perceiben: egy gondolat, egy érzés a végtelen Jósághoz, biztos tudata annak, hogy ő velünk van, megkönnyíti egész valónkat, lelkünk zajgó hullámai elsimulnak, a hánykodó tenger helyén a béke olajága virul, a szeretet virága illatozik.

A szenvedések sujtoló csapásai között, midőn utolsó reményszálunk is elszakadt, s már-már a kétségbeesés örvénye elnyeléssel fenyeget: mily jól esik elgondolnunk, hogy van egy biztos támasz, kít megfoghatunk, van egy vezetőnk, ki kézen fogva, szeretetét lehelő szavak kíséretében visszavezet az életutra, ezután úgy lehet rózsák között haladó fényes ösvényre.

Vagy ha életünk mosolygó rózsató is, nem fölemelő, megnyugtató-e lelkünkre nézve az a tudat, hogy midőn a világos nappal után, a setét éjszaka ránkborultával, álomra hajtjuk fejünket: van egy szerető lény, ki a sötét homályban is vigyáz reánk, van egy láthatatlan szellem, ki őrangyalként védő szárnyaival örködik álmaink felett, kinek fedezete alatt új reggelre viradunk.

Mily mámorító öiöm, mily boldogító érzés heviti szívünket, midőn Isten szeretetét látjuk tündökölni a felkelő napban, a mint egy tavaszi reggelen arany sugaraitól megittasulnak a bércek, himes szönnnyeg terül a völgyek csillogó harmatban fürdő virágaira, új élet kél mindenfelé.

Künn a munkás élet zajában pedig, a hol annyi a csábítás, gyönyör, a kísértő hívogatásai közben, mikor hizelgő szavakkal ezer élvezetet kínál, bátor lélekkel, mint Idvezítőnk kimondani távozz tőlem, s így szívünket hatalma alól feloldva, Istennel lenni: oh, hol van ennél felemelőbb érzemény?!

„A szívben tiszta érzelemmel
Az égre föltekintened,
Érezve ott megtartó Istened,
— Van-e nagyobb üdv, mond meg ember!”

Mond meg te bölcselő, ki minden létezőnek erejét, minden okozatnak okát kutatod: nem abban fogod-e egykor lelni boldogságod, hogy verejtékes munkádnak eredménye lett? Nem az a megnyugvás lesz-e egykor lelkednek öröme, boldogsága, hogy életed nem volt hiábavaló, elveszett fáradság? Mondjátok meg, ti valóban örvendezők, nem abban az elgondolásban van-e örömeitek, hogy mint erkölcsös, erényes embereket mindenki tisztel, s mint tiszta szívűek Istent megláttátok, ő benne éltek? És mondjátok meg, ti szomorúságban élők, ha jön idő, midőn boldogok lesztek: nem a lélek nyugalalmában fog-e az állani, hogy egész életedeken át tisztában élvén, Istennel voltatok? . . .

Ha életed utolsó óráján minden elhervad és elhal: kezd el hagyni eszmélés, gondolkozás, törekvés, de Isten érzése még kebledben van: lelked nyugalalmában boldogságot ad!

Felmutattam előttetek keresztények, mit tesz az Istent meglátni, minő feltételhez van ez kötve és miben áll az a boldogság, mely ezzel egybe van kapcsolva. Nincsen egyéb hátra tehát, minthogy kérjétek titeket a Jézus nevében, ne felejtsetek a mondottakat. Ha vallásos kebel, szivnemesség lesz örök birtokotok, felfedezitek, meglátjátok a legtökéletesebb Leiket. Hozzá közeledve, véle naponként társalogva, lelketek megnyugszik, boldogok lesztek mindörökké. Amen.

SIMONFI MÁRTON.

Szivemhez.

Szivem, szivem! nó ne dobogj
Oly lázasan, hevesen! . . .
Inkább lassan, csakhogy tovább,
Mert az élet sok dolgot ad —
S valamennyit elvégezni
Félek, időm nem leszen . . .

Lám mi eddig egyetérténk
Szinte hetven év alatt;
A mire te vágyakodtál,
Lelkesítél, buzdítottál:
Életemben az volt ejső,
A legszentebb feladat.

Már mint gyermek erdön mezőn
Jaj de mennyit szaladtam,
Szedtem epret, gyöngyvirágot
S mert az volt a kívánságod:
A legszebbjét hazavittem
És anyámnak od' adtam.

Szép volt a lány, jó volt a bor,
Nosza dalra serkentél . . .
S én azonnal dalra keltem,
Lányról, borról énekeltem,
Sőt — ime lásd — ősz fővel is
Ajkamon az ének él . . .

Mikor vész jött a hazára
 S harci kedved ébredett,
 Intésedre ott is voltam,
 A hazáért megharcoltam . . .
 Mire aztán legyőzeténk:
 Együtt sirtam te veled.

Azután is mind azt tettem,
 Mit óhajtál, a mi kell . . .
 Neveltem az ifjuságot,
 Ápoltam a kis családot,
 Szolgáltam a közügyeknek
 Önzetlenül, jó kedvvel.

S mert nemes volt minden vágyad
 Mindenkoron s most is az:
 A mi vagyok, a mi lettem,
 Mind azt néked köszönhetem . . .
 S bár koszorut nem találtam,
 Elég hogy te megnyugtatsz.

Szivem most már te hallgass rám!
 Ne dobogj oly hevesen . . .
 Inkább lassan, csakhogy tovább;
 Mert az élet sok dolgot ád
 S valamennyit elvégezni . . .
 Majd még időm nem leszen.

Kolozsvárt, 1896. jan. 15.

NAGY LAJOS.

Az embergyülölő.

— Elbeszélés. —

Hol a Taurus a vihar fölé emeli fejét és a távollevő utasnak semmi más látnivalót nem nyújt, mint komor sziklákat, zúgó záporpatakokat és más zordon természetű dolgok változatosságát, e rettenetes hegynék sivár kebelén, az emberi társaságtól megválva és az emberek szokásait utálva, ott élt Asem, az Embergyülölő.

Asem ifjúságát az emberek között töltötte, részt vett azoknak örömeiben; arra tanították volt, hogy szeresse embertársait a legforróbb szeretettel. Azonban hajlamainak gyöngédségéből minden vagyonát elköltötte a nyomorultak szükségeinek enyhítésére. A koldus sohasem kopogtatott hiában ajtaján, a fáradt utas sohasem haladt el kapujánál a nélkül, hogy be ne tért volna; ő csak akkor hagyott fel a jóltevéssel, mikor már jót tenni nem volt többé módjában.

Jóltevésben elköltött vagyonáért hálás viszonzásra számított azoktól, kiket előbb segített, s éppen ezért, ha valamelyiköket megszólította, ezt olyan bizalommal tette, mint a ki az általa tett jókért viszonzást vár. A hálátlan világ azonban nemsokára meguntá alkalmatlankodásait, mert hát a szájalom csak rövid életű érzés. Ezért aztán nemsokára egészen más szemmel kezdte nézni az emberiséget, mint a milyennel azelőtt nézte. Ezer vétket látott, melyekről előbb még azt sem gyanította, hogy léteznek. Bármerre tekintett, hálátlanság, kétszinűség és árulkodás munkáltak arra, hogy neveljék utálatát az emberek iránt. Elhatározta, hogy többé nem fog élni egy olyan világban, melyet gyülöl, s mely az ő utálatáért megvetéssel fizetett, visszavonult erre a terméketlen vidékre, hogy magánosan elmélkedjék a megtorlásról és társalogjon az egyetlen becsületes lélekkel, melyet ismert, tudniillik a saját magáéval.

Egy sziklaüreg volt egyedüli menedékhelye az időjárás kegyetlensége ellen, gyümölcsök, melyeket a hegyoldalról gyűjtött, egyedüli tápláléka. Italt pedig fáradtsággal és veszélyek között hozta a zúgó hegyipatakból. Így élt ő, messze a világtól, óráit elmélkedésben töltve és olykor örvendve, hogy meg tudott élni függetlenül ember-

társaitól. A hegy aljában egy terjedelmes tó mutogatta átlátszó kebelét, széles felületén visszatükrözve a hegynek fenyegető borzalmait. Asem olykor lejött ehhez a nagy tükörhöz és ledőlván annak meredek partjára, egy egy kíváncsi tekintetet vetett az előtte elterülő sima felületre. Milyen szép is a természet! kiáltott fel gyakran, milyen kedves még legvadabb megjelenésében is! Mily gyönyörű ellentét az a síkság, mely előtttem elterül és ama rettenetes tömeg, mely borzasztó csúcsát a felhőkben rejti el. De e látnivalók szépsége semmiképpen sem hasonlítható össze azoknak hasznosságával. Innen táplálkozik száz meg száz folyó, melyek egészséget és termékenységet osztanak szét a különböző országokban, melyeken keresztül folynak. A világegyetem minden része szép, igazságos és bölcs; de az ember, a nyomorult ember mótely a természetben, ő az egyedüli szörnyszülött a teremtésben. Viharoknak, forgószeleknek megvan a maguk haszna, de a bűnös, hálátlan ember szennyfolt az egyetemes szépség tiszta lapján. Miért is születtem én abból az utálatos fajból, melynek vétkei csaknem szemrehányás a Teremtő bölcsességére nézve! Ha az emberek büntől teljesen szabadok volnának, minden összeegyezés, rend és összhang volna. Egy erkölcsileg tiszta világ volna az eredménye egy teljesen erkölcsi működő erőnek. Miért, miért kell tehát nekem, oh Allah! sötétség, kételkedés és kétségbeesés által korlátozva lennem.

A mint kiejtette e szavakat, az előtte levő tóba akarta magát belevetni, hogy kételkedését kielégítse s egyszerismind aggodalmainak véget vessen, midőn hirtelen egy fenséges lényt látott meg, mely a tó felületén sétált és azon part felé közeledett, melyen ő állott. E váratlan dolog azonnal megakasztotta szándékában, megállott, elgondolkozott és azt képzelte, hogy a közeledő tekintetében van valami megdöbbentő és isteni.

Ádámnak fia, kiáltott a szellem, várj csak hirtelen elhatározásoddal. A hívők Atyja ismeri a te igazságos és feddhetetlen voltodat, a te nyomorúságodat és azért küldött engem, hogy enyhületet ajánljak és szolgáltatassak számodra. Nyujtsd ide kezedet és kövess félelem nélkül, bárhova vezetlek. Ugy tekints, mint a Meggyőződés Szellemét, kit a nagy Próféta azért tart, hogy tévelygéseikből visszatérítsem azokat, kik eltévednek nem kíváncsiságból, hanem egyenes és tiszta szándékkal. Kövess engem és bölcs leszesz.

Asem azonnal leszállott a tóra s vezetője mutatta neki az utat a víz tetején mindaddig, míg a tó közepére érkeztek és ekkor mind a ketten kezdtek sülyedni. A víz összezapott fejük fölött. Így sülyed-

tek lefelé több száz ölet, mignem Asem, éppen mikor már azon volt, hogy megváljon életétől, mint a mely menthetetlenül elveszett, magát vezetőjével együtt egy más világban találta, a vizek mélyében, hol emberi láb azelőtt sohasem taposott. Nem lehet leírni meglepetését, mikor meglátott egy olyan napot, mint a milyent elhagyott, feje fölött derült égboltozatot s lábainál zöldelő mezőket.

„Látom a te csudálkozásodat — így szólt a szellem — de maradj csak nyugodtan egy kissé. Ezt a világot Allah a mi nagy prófétánk kérésére és felügyelete alatt formálta, kinek egykor ugyanazon kételyei voltak, melyek a te elmédet eltöltötték, mikor megtaláltalak s melyeknek következményeitől éppen most szabadítottalak meg. Ennek a világnak értelmes lakói a te elveid szerint vannak alkotva, teljesen szabadok a bűntől. Más tekintetben olyan, mint a ti földetek, de abban különbözik, hogy oly emberek lakják, kik roszt sohasem tesznek. Ha ezt a világot kedvesebbnek találod, mint azt, melyet éppen most elhagytál, tetszésedtől függ, hogy hátralevő napjaidat itt töltsd el. Azt azonban engedj meg, hogy egy kis ideig még veled legyek, hogy kételyeidet eloszlassam és jobban megismertesselek leendő társaságoddal és új lakóhelyeddel.“

»Egy világ bűn nélküli! Esz es lények erkölcstelenség nélkül!« kiáltott fel Asem lelkesedéssel. »Köszönöm neked, oh Allah, ki végre meghallgattad az én kérésemet. Ez, ez valóban boldogságot, örömet és megnyugvást hoz számomra. Vajha örökéletű lehetnék és életemet itt fölthetném emberek között, kik nem tudnak hálátlanok, igazságtalanok, csalfák, erőszakosok és ezer más módon bűnösök lenni, mi a társadalmat oly nyomorultá teszi.

»Hagyd el most az ujongást« válaszolt a szellem. »Nézz szét magad körül, gondolkozzál minden tárgy és tett fölött, mely előttünk van s szemléléseid eredményét közöld velem. Vezess, a hová csak neked tetszik, én szolgád és oktatód leszek.«

Asem és társa hallgatva mentek egy néhány perczig, az előbbi egészen el levén merülve bámulatában; de lassanként visszanyervén előbbi derültségét, látta, hogy a vidéknek felszíne csaknem olyan mint annak, melyet elhagyott, azzal a különbséggel, hogy ez a föld alatti világ úgy tűnt fel előtte, mintha még megtartotta volna eredeti kietlenségét.

»De hát« kiáltott Asem- »én itt látok ragadozó állatokat és másokat, melyeknek úgy látszik, egyedüli rendeltetésük, hogy amazoknak táplálékul szolgáljanak. Így van ez a fejünk fölött levő világban is. Ha szabad lett volna, hogy tanácsot adjak nagy prófétánknak,

ezt a hiányt eltávolítottam volna és nem alkottam volna pusztító, falánk állatokat, melyek csak más teremtményeken zsákmányolnak.“
 „Ugy látom, hogy te feltűnően gyöngéd érzéssel vagy az alsóbb állatok iránt“ mondá a szellem mosolyogva. „Azonban a mi az alábbvaló teremtményeket illeti, ez a világ teljesen megegyezik a másikkal és pedig igen szembetűnő okokból. Ugyanis a föld az állatoknak sokkal nagyobb számát tudja fentartani, ha azok így egymásnak tápláléka lesznek, mintha azok kizárólag csak növényterményekkel élneek; úgy hogy a különböző természetű állatok, így alkotva, a helyett hogy sokaságuk apadna, fenmaradnak a lehető legnagyobb számban. Azonban menjünk tán most az előttünk levő lakott vidékre és lássuk, hogy az mire tud minket oktatni.“

Nemsokára elértek az erdő szélére és beléptek a vidékre, melyen bűn nélkül való emberek laktak. Asem képzeletében már előre érezte azt a szellemi gyönyört, melyet átélni remélt egy ilyen ártatlan társaságban. Azonban alig hagyták el az erdő szélét, midőn látták, hogy a lakosok egyike gyors futással, arczán rémülettel, menekül egy sereg mókus elől, melyek nagyon is veszélyes közelségből üldözték őt. „Nagy ég!“ kiáltott Asem „de hát az miért menekül? Ugyan hogy félhet olyan számbavehetetlen állatoktól? Alig mondotta ki ezeket, mikor meglátott két kutyát, melyek az emberi nemnek egy másik egyedét üldözték, ki ugyanolyan ijedtséggel és sietséggel igyekezett azoktól megmenekülni. „Ez monda „Asem“ már mégis csak bámulatos; s ennek a különös viselkedésnek még csak magyarázatját sem tudom adni“. „Az állatok minden faja“ — felelt a szellem — manapság nagyon elhatalmasodott ebben az országban, mert a lakosok eselt vagy erőszakot használni azok pusztítására igazságtalannak gondolván, számuk szerfölött megsaporodott és most bizony sokszor bébéütnek az emberek ártatlan országába.“

„De hát el kellene őket pusztítaniok“ kiáltott Asem; „ime most hanyagságunknak következménye“. „No, ugyan hol van hát a te gyöngédséged az alsóbb rendű állatok iránt, melynek csak az imént adtál kifejezést?“ válaszolt a szellem mosolyogva, úgy látszik hogy az igazságosságnak erőül az ágáról egészen megfélekedtél.“ — „Elismerem tévedésemet,“ viszonzá Asem, „most már meg vagyok győződve, hogy az oktalan állatokkal szemben a kegyetlenség és igazságtalanság bűnébe kell esnünk, ha a világot magunk akarjuk élvezni. De hagyjuk most az emberek kötelességeit ez észnélküli teremtmények iránt, hanem szemléljük egymással való összeköttetéseiket.“

A mint az országba bennebb-bennebb mentek, mind inkább-

inkább elbámult, hogy nem látott sem csinos házakat, sem városokat, sem a szép izlésnek valamelyes jelét. Vezetője, látván az ő csudálkozását, megjegyezte, hogy ennek az új világnak lakói teljesen megvannak elégedve az ők régi egyszerűségükkel; mindeniknek van egy háza, mely jóllehet szűkös, elegendő arra, hogy kis családját befogadja; igen jók arra, hogy házakat építsenek, melyek csak nagyobbíthatnák az ők büszkeségüket és az azt nézőknek irigységét; a mit ők építenek, az csak a szükség kielégítésére való, nem pedig mutogatásra. „Igy hát“ mondá Asem „nekik nincsenek építészeik, festőik, sem szobrászatuk; no, hiszen ezek haszontalan művészetek és el lehet azok nélkül is lenni. Hanem mégis, mielőtt sok időt vesztegetnénk még itt, meg fogom köszönni neked, ha bevezetsz egy nebény szellemes ember társaságába; alig van öröm, mely nekem oly kedves lenne, mint a művelt társalgás, semmi iránt sem vagyok oly nagy előszeretettel, mint a szellemesség iránt.“ „Szellemesség!“ , válaszolt a vezető „milyen nevetséges! Itt nincs szellemesség mert nincs reá semmi okunk Az igaz szellemesség csak a saját kötelességeinknek és a mások kötelességeinek tudása egy mással szemben, de mi szükség van erre itt? Mindenki benső természeténél fogva teljesíti azt, a mi helyes és ugyanazt várja másoktól is. Ha a szellemesség alatt te hiu kíváncsiságot vagy üres elmélkedést értesz, mivel azok forrása hiúság, érzéki gyönyör vagy vagyonszeretet, mi igen jók vagyunk azoknak az üzésére.“ „Mindez jól lehet“, így szól Asem, »de nekem ugy tetszik, hogy e nép között igen nagy hajlandóság van a magányos életre; minden család külön tartja magát saját udvarán társalgás és érintkezés nélkül.« »Ez csakugyan igaz« válaszolt a másik »itt nincs semmi határozott társaság és nem is kell. Minden társaságot vagy félelemből vagy barátságból alkotnak; ez a nép pedig, a kik között vagyunk, igen jó arra, hogy egymástól féljen, a külön barátságra pedig nincsen semmi indító ok, hol arra mindnyájan egyformán érdemesek.« »Már ha nekem időmet itt kell eltöltenem és és nem élvezhetem sem a szép művészeteket, sem a bölcsészetet, sem a barátságot, egy ilyen világban legalább egy meghitt társalgót ohajtanék, ki elmondaná nekem az ő gondolatait és a kivel én közölhetném a magamét. „De hát ugyan mirevaló volna ez is?“ mondá a szellem, »hizelgés vagy újságvágy, ezek bűnös indító okok és itt nincsenek megengedve; a bölcsesség pedig már kérdésen kívül áll.«

»No, hát mégis« mondá Asem »a lakosoknak boldogoknak kell lenniök; mindenki meg van elégedve azzal, a mije van és nem törekszik többet halmozni fel, mint a mennyire szüksége van a saját

maga fentartására; így tehát mindenkinek van ideje sajnálni azokat, kiknek szükségük van rokonszenvre.« Alig mondotta ki ezeket, midőn füleit egy nyomorultnak siránkozása ütötte meg, ki az út szélén ült és úgy látszott, hogy a legsajnálattaméltóbb nyomorúságban, lassan mormogott az ő szerencsétlen sorsán. Asem azonnal segítségére szaladt és őt az éhenhalás legvégső fokán találta. »Különös« kiáltott fel az Ádám gyermeke, hogy egy ember, ki büntelen, ily nagy nyomorúságot álljon ki, a nélkül hogy valaki segítne rajta«. »Ne csudálkozzál,« így szólt a baldokló szerencsétlen »nem volna-e az a legnagyobb igazságtalanság, hogy azok, kiknek éppen csak elegendőjük van, hogy saját magukat fentarthassák és megelégednek a csupasz fenmaradással »vonják el a saját szájuktól és tegyék az enyémbé? Nekik soha sincs még egy főzettel sem több, mint a mennyi szükséges, a mi pedig csupán elegendő, a nélkül nem lehet ellenni.« »Többről kellene gondoskodniok, mint a mennyi szükséges« kiáltott Asem; »most azonban ellentmondok csak az imént vallott véleményemnek: minden kétely, megfajthetlenség, zűrzavar. Még a hálátlanság hiánya sem erény itt, mivel ezek sohasem részesültek valamely kegyben. Mindazonáltal még van valami, a miben kitűnnek, hazájuknak szeretete bizonyosan erényeik közül a legkedvesebb.« Nyugodtság, Asem!« felelt a védő-szellem nemkevésbé komoly, mint szép arcczal »és ne játszd el minden igényedet a bölcseséghez; ugyanazon önző indító okok, melyek szerint saját érdekeinket többre becsüljük a másokéinál, vezetnek minket arra, hogy saját országunkat a másokénál előbb helyezzük. Csupán csak az a jótékonyosság ment a büntől, mely egyaránt mindenkire kiterjed és látod azt gyakorolják itt.« »Megfoghatatlan!« sohajtott fel a csalódott utas csaknem kétségbe esve, »ugyan micsoda világba vagyok én most vezetve? Alig van egyetlen erény, kivéve a mértékletességet, melyet itt gyakorolnak, és ez egyben sem mulják felül az oktalan állatokat. Aligha van szórakozás, melyet ők élveznek; bátorság, bőkezűség, barátság, szellem, társalgás, hazaszeretet, mindez erények teljesen ismeretlenek; így tehát úgy látszik, hogy nem ismerni a bünt nem annyi, mint ismerni az erényt. Vigy engem vissza, oh Génius, abba a világba, melyet én megvettem volt. Az a világ, melyet Allah alkotott, sokkal bölcsebben van alkotva, mint az, melyet Mahomed tervezett. Hálátlanságot, megvettetést, gyűlöletet most el tudok viselni, mert talán meg is érdemeltem azokat. Mikor vádoltam a gondviselés bölcsességét, csak saját tudatlanságomat mutattam; ezután arra lesz gondom csak, hogy magamat tartsam távol a büntől és szánakozzam, ha mások beleesnek.

Alig végezte, midőn a Génius, rettenetes arczultat öltve magára, maga köré szólitotta a viharokat mind és eltűnt egy forgószélben. Asem elbámulva a látottak rettenetes voltán, körülnézett az ő képzelt világában ; mikor magához tért, ugyanazon helyzetben és ugyanazon helyen találta magát, hol legelőször kezdett volt sohajtozni és kétségbeesni ; jobb lába éppen előre volt nyujtva, hogy a tóba merüljön, és még nem huzta volt vissza ; ily hirtelen küldötte reá a gondviselés az igazságok e sorozatát, melyek most lelkébe bevésődtek. Ekkor a tó partjáról nyugodtan eltávozott s otthagya borzasztó lakóhelyét, elment Segestanba, szülővárossába, szorgalommal kereskedéshez fogott és gyakorlatba vette azt a bölcseséget, melyet magányában tanult. Nehány évi takarékoság nemsokára bőséget eredményezett, háztája megnőtt, barátai a város minden részéből jártak hozzá s ő nem is fogadta azokat megvetéssel. Így nyomorúságban töltött ifjuságát előkelő, tekintélyes és kényelmes öregséggel végezte.

Goldsmithtől ford.

GÁLFY LŐRINCZ.

Egyházi Szemle.

A millennaris esztendő olyan békében találta Magyarországot egyházait, a milyen csak különböző egyházak között lehetséges. A zivataros egyház-politikai kérdések megoldása után még egy-egy dörgés elhangzik, de ezekben a villámok már nem cikáznak s így félelmet nem okoznak. Igaz, nincs borzasztóbb, mint a csendesség, mikor az elborult láthatáron egy kissé megszűnik az elemek harcza, hogy ismét erőt szerezve, újabb és erősebb rohamokban törjön ki; azonban hazánk egyházainak békéje nem ez a csendesség. A vihar végképen elvonult, a gazda körül néz udvarán, kertjén, számbaveszi a rombolásokat, töréseket, azokat megigazítja s azután ismét megkezdli munkáját ott, hol elhagyta volt a vihar kitörése előtt. Ez az igazi képe hazánk egyházainak.

A róm. katolikus egyház püspökei körleveleket intéztek egyházmegyéikhez a millennaris esztendő alkalmából. Hazafias és békés hang vonul végig azokon, csak olykor hallszik bennük a vihar utáni dörgés messziről. A távolabbi egyházmegyék minket kevésbé érdekelvén, csak az erdélyi püspök pásztorleveléből idézünk egy pár mondatot. Rövid történelmi visszatekintés után, mely elmondja az erdélyi püspöki megye különös küzdelmeit a kereszténység érdekében Mátyás király utánig, így folytatja a körlevél.

„Mikor a nemzet fiainak szívében megingott az a hit, a mely a nagy Hunyadi Jánost lelkesítette, akkor elenyészett a vitézi kitartás és akarat is, mely előbb megvédelmezte a hazát a szent kereszt ádáz ellenségétől. Urrá lett a pogány e hazában s pártfogása alatt a pártoskodás és az önkény elnyomta az igaz keresztény hitet is. Bornemisza Pál erdélyi püspökkel száműzetett e földről a katolikus vallás is; papjaira és hiveire az üldözés korszaka következett el és csak a százados küzdelmekben megedzett székely nemzet havasai között lobogott az igaz katolikus hitélet tüze.

Sok küzdelmébe került a jobbagnak, a mig ki tudták vinni, hogy a kath. vallás ismét elismertessék és jogai törvénybe ígattassanak. És csak akkor, mikor az egyesült keresztény nemzetek hadereje végleg megtörte az ozmán hatalmat s e haza földjéről száműzve, akkor lehetett visszaállítani az erdélyi püspökséget ősi székhelyén s ujra megkezdenni az apostolkodást az iránt, hogy a nemzet ősi keresztény hite visszaállíttassék. És foly az apostolkodás mind e mai napig. Bár az ezredév küszöbén sokan borusnak látják a keresztény hit jövőjét ebben a hazában, az én hitem, az én bizodalمام rendíthet-

len. Jól tudom, hogy sem a mindenható Isten nem fogja elhagyni ezt a magyar nemzetet a melynek karja által a hősi tettek oly nagy számát mivelte a mult századok folyamán: sem a nemzet nem fogja elhagyni ősi keresztény hitét, melynek minden nagyságát, minden dicsőségét, ezredévi létét köszönheti. Ha vitéz karral ellenállott századokon át a vérengző ellenségnek, a mely tüzzel és vassal támadta szent hitét: lesz annyi lelki ereje, hogy szívének legdrágább kincsét, keresztény hitét, szeplőtelenül megóvja azon támadások ellen is, a melyek a mostani kor téveszméi s hamis felvilágosultsága által intéztetnek a szent hit ellen. És hogyan félhetném én, az apostolok utódja azt a szent hitet, a melyről tudom, hogy ez és csakis ez adatott a népek világosságául.“

E hanghoz már szokva vagyunk róm. katolikus egybázfők részéről és nem is volna hozzá megjegyzésünk, ha a tényeknek elferdítését nem látnók e sorokban. Igaz hogy a török győzelme valamennyire időben összeesik a katolikus hit elhagyásával, de hogy ez ugynevezett megingást okozati összefüggésbe hozza a nemzet legyőzetésével, azt bizonyosan nem teszi olyan, a ki magát elfogultnak neveztetni nem akarja. Szintén elfogultságra vall az az állítás, hogy a magyar nemzet minden nagyságát, minden dicsőségét, ezredévi létét a katolikus hitnek köszönheti. Aesopus erre szép mesét mondhatna. A nemzet életerejét az abban levő testületek egyike sem tulajdoníthatja magának kizárólagosan. Éppen az a lelkület és haladásra, felvilágosulásra való hajlam és tehetség, mely a hitújítást is tárt karokkal fogadta s mely ma sem zárkozik el az eszmék elől, még akkor sem, ha azokat némelyek *téveszmék*nek nyilvánítják. az volt és lesz a nemzet ereje mindörökké. S hogy a hitében megújult nemzet még azután is mutatta nagyságát és volt dicsősége is. tán éppen a megújult hit következtében, azt nem kell bizonyítani. S bizony ma már más világosság is adatott a népnek!

A protestáns egyházak saját maguk erősítésével, belügyeik rendezésével vannak elfoglalva. Így a Kolozsvárt felállított theologiai fakultás igen dicséretre méltóan a Ilek ápolásával kezdte meg missioi munkáját. A téli estéken vallásos összejöveleteket tart az érdeklődők számára, melyek könyörgésekkel és tanításokkal, különösen bibliai tárgyakkal vannak összekötve.

Legfontosabb kérdés, melylyel a protestáns egyházak foglalkoznak, a papok sorsa. Nemcsak egyházi lapok, melyeknek hangja kevés fülbe szokott eljutni, hanem világiak is foglalkoznak e kérdéssel. Így a Magyar Hirlap egy cikket közöl György Endre tollából, mely kimondja, hogy megjött teljes ideje annak, hogy az 1848. XX. törvényczikk intentiója végrehajtsék. E törvényczikk 3. §-a pedig azt mondja, hogy „minden bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségéi közálladalmi költség-ek által fedeztessenek s az elvnek részletes alkalmazásával a ministerium az illető hitfelekezet-ek meghallgatásával a közelebbi törvényhozás elibe kimerítő törvényjavaslatot fog terjeszteni.“ Hogy e törvényczikk az országgyűlés tagjait is foglalkoztatja világosan kitetszik a kormánypárt egyik vezérfőnöknek.

Berzeviczy Albertnek nyilatkozatából, ki újévi beszédében valószínűleg pártjának egyetértésével így nyilatkozott: „Szükségesnek tartjuk, hogy az egyházak méltányos igényei anyagi szükségleteik kielégítésére, illetve belső szervezetükre nézve mielőbb figyelembe vétessenek.“ A kérdés csak az, hogy a 48-iki XX. törvényczik végrehajtható-e az egyházi javak secularizációja nélkül, mert ezzel lehetetlen. György Endre is említett cikkében ellene van a secularisációnak, és azt ajánlja, hogy megállapítván az egyházi és iskolai szükségletek ugyanazon alapon, mint a katolikus felekezeteknél, a megfelelő összeg az állam részéről adassék át a központi kormányzó közegek rendelkezése alá.

Ugy látszik, hogy ezen az alapon indult el az ág. hitv. evang. egyház, melynek nevében egy az egyház felügyelőiből és püspökeiből álló bizottság egy hosszabb memorandumot dolgozott ki és küldöttség által adatott át Bánffy Dezső báró miniszerelnöknek. A memorandum kimutatja, hogy az ág. hitv. evang. egyház közoktatási, tehát egyenesen állami célokra kiad 1.567,000 forint, egyházi célokra 75,762 forint. E kiadások annyira kimerítették az egyház erejét, hogy legégetőbb szükségét sem tudja többé fedezni. Ez kényszeríti az egyházat arra, hogy céljai eléréséhez az 1848. XX. törvény cikk által kilátásba helyezett, állami segélyezést igénybe vegye. Kívánja ezért a memorandum, hogy az ág. ev. egyház szükségleteiről az állam abban az arányban gondoskodjék, mint a gazdag dotatiókkal ellátott más egyházakkal tette. Ezután kimutatja, hogy ennek szükséges voltát az új egyházpolitikai törvények elodázhatatlanná tették. Maguk a ministerek azt ígérték, hogy a protestáns egyházak állami nagyobb dotációjára nézve törvényjavaslatot fognak előterjeszteni. Ezt kéri most az egyház s ezért kimutatja a szükséges adatokat. Ez adatok szerint a papok fizetése 800 frtra, a segéd papoké 500 frtra volna kiegészítendő, az anyakönyvi kivonatokért befolyt jövedelem és elvesztett stóladíjak megtérítendő, theol. és vallás tanárok, papok és kántorok nyugdíját 40% arányában az állam hordozná s az egyház-megyéknak eddig adott összegek emeltetnének. E szükségletekre az ev. ág. egyháznak kell összesen 400.000. A memorandumot átadó küldöttségnek Bánffy Dezső báró megígérte, hogy az ügyet a méltányosság követelményeinek megfelelően fogja elintézni.

A legujabban bevett vallásfelekezetről, az izraelitákéról, csak annyit jegyezhetünk meg, hogy annak kebelében mozgalom indult meg, hogy a többi felekezetekhez hasonló autonomikus testületté alakuljon. Azonban ez még tényé nem vált. Figyelemre méltó azonban a hazafias irány, mely az izraelita istentiszteletekben is a német helyett a magyart akarja felvenni.

Saját egyházunkban az utóbbi idők legfontosabb eseménye a papok fizetésének pótlására adott állami segély. Egy liberális kormánynak elismerésre méltó tette ez, mely bizonyítja, hogy országunk vezér férfiai felül tudnak emelkedni a felekezeti elfogultság szűkös látókörén. A segély kiosztásánál az Egyh. K. Tanács azt a kulcsot találta legméltányosabbnak, mely minden papnak fizetését legalább 365 frtra

kipótolja. Egy érettségi vizsgát tett és theológiát végzett embernek bizony csekély fizetés ez, azonban meggondolva azt, hogy csak ez előtt három évvel az Egyh. Főtanács nem mondhatta ki, hogy minden pap fizetését kipótolja 200 frtra, ez is igen nagy nyereség.

Egy másik fontos esemény az, hogy két nevezetes egyházközségünk a budapesti és toroczkói, új papokat kaptak. Figyelemre méltó, s az előtt, ki a körülményeket nem ismeri, tán sajnósak látszó jelenség, hogy mindkét egyházközség lemondott választási jogáról és saját papjára nézve így nem volt választása. Ez azonban minden egyház községnek saját belügye s a jelen körülmények között tán a leghelyesebb utat is választottak. Azonban nagyon ohajtandó volna, hogy a papok és egyházközségek között a kölcsönös érintkezésre valamely út nyitassék s így az érdeklődés jobban felköltessék, mert a jelen eset is a közönyösségnek, a nem érdeklődésnek feltűnő bizonyítéka, mely mindig káros következményekkel szokott járni

Amerikai hitrokonaink mult évi nemzeti conferentiájukat october hó 21—24-én tartották Washingtonban. A conferentiáról irt tudósításokból egy hatalmas testületnek méltó gyűlésezése látszik ki, melyet egyszer-máskor nekünk is végig hallgatnunk igen jótékony hatással lehetne, hogy ne érezzük magunkat egyedül és tanuljunk egy kevéssel több buzgóságot a nekünk adott kijelentés terjesztése körül. E gyűlések lefolyását röviden a következőkben ismertetjük:

A gyűlés első napján este istentisztelet volt, melyen Savage M. J. az amerikai unitáriusok tán legnagyobb szónoka prédikált. Tárnya volt: *A mi evangéliumunk*, melyet I. Tim. I. 11. és Luk. II. 10 alapján dolgozott fel. Mi az evangélium a régi dogmák szerint és mi az valójában? Kérde a szónok. A dogmák szerint Isten az ő akaratát mint egy négyezer év előtt kijelentette az ő küldöttjei és prófétái által egy kis népnek s a többit engedte tévelyegni a sötétben. Azután új kijelentés jött a kereszténységgel, mely első hatalom lett a földön, de ma is ezt a kijelentést csak az emberiség egy harmada ismeri s az is más még más alakban. Örömmüzenet-e az, mely az emberiség fölött elhaladott százezer évekből egészen hiányzott s ma is milliókra nem terjed ki, sőt a legfelvilágosultabb elmék határozottan kimutatják róla, hogy emberi csinálmány? Mit hirdet a régi dogmák evangéliuma Istenről? Azt, hogy Isten végtelen bölcsesség és szeretet. És mégis az emberiség többsége még az új kijelentés után is elkárhozik, csak némelyek üdvözülnek, a többi pedig örökös tüzre vettetik. Ez nem örömmüzenet. Szónok szeretne az ily Isten haragjának villáma elé állani, nem pedig imádlására térdre borulni. Mi az ember a régi evangéliumban? Azt mondják, hogy tökéletes lény, teremtve 6000 év előtt. És mégis a tökéletes Ádám már elesett s benne az egész emberi nem. Szónoknak gyermekkorában azt tanították, hogy az órának minden ketyegésére a pogány emberek ezrenként taszítatnak az örökös szenvedés örvényébe. Ez nem örömmüzenet. Majd Isten személyesen emberi testet ölt, hogy az emberiséget megmentse, de ezt csak 4000 esztendő után teszi. Ekkor is Őt az emberek megölik s Ő a

mindenség trónjára ül itélni elevenek és holtak fölött és elküldi az ő Lelkét, hogy az üdvözítés munkáját befejezze. S két ezer év után az emberek milliói még mind nem tudnak róla, sőt a kik tudnak, azok is nagyobb részben elvesznek. Ez sem örömezenet.

A mi evangéliumunk nincs egy könyvbe zárva. Jött az a Confucius, Sakya-Muni, Zoroaster szájából is, nem pedig csak a profétákéból és a Jézuséból. Vallás csak egy van és ez azoké, a kik törekednek Isten után, ki egyikünktől sincs távol. Minden igazság isteni kijelentés. Ezeknek az összege egy soha be nem fejezhető Biblia, hanem minden új igazságnál elmondhatjuk Kepler szavait: Isten, utánaad ismét átgondolom a te gondolataidat. A bebizonyított igazság örömezenet s enélkül Istennek egy gyermeke sincs, nem volt és nem lesz. Ott van Isten Indiában, Chinában és mindenütt, az észnek mint igazság a szívnek mint szeretet, a jellemnek mint igazságosság. Ebben az evangéliumban Isten nemcsak végetlen hatalom, hanem végetlen szeretet és szívén hordozza minden gyermekét, Isten és ember között sohasem volt olyan ür, melyet csak természet fölötti módon lehet áthidalni. Az ember ez evangéliumban nem lefelé halad a tökéletesnek teremtett Ádámtól, hanem fölfelé attól az embertől, ki kezdetben nagyon közel állott az állathoz. Az ember nem esett el, hanem folytonosan halad fölfelé az idők végtelenségén keresztül. A messzi történelem előtti időkben az ember önfeláldozással teremtette a mai világ alapját s haladásában oly magaslatokra jutott, mint Homeros, Sokrates, Aristoteles, Plato, Vergilius, Dante, Goethe, Shakspeare vagy Confucius Zoroaster, Sakya-Muni és mindenek fölött Jézus, Istennek fia, az emberi haladás legfelsőbb foka. S mi lesz tovább! ? Ez evangélium. Most Istennek fiai vagyunk s minden országban vannak, kik ezt tudják, saját maguknak urai és szeretettel tekintenek az égre és testvéreikre. Nem költ-e fel szent érzelmet ez evangélium mindnyájunkban, hogy ne legyünk megelegedve, míg el nem terjedt minden országban, minden nemzetnél, minden városban és kunyhóban?!

Ez evangélium szerint Isten nem csak a Jézusban testesül meg, hanem többé-kevésbé minden emberben. Így az emberek többsége előtt nincs elzárva az üdvözülhetés útja. Az egyéni jellem nem csak feltétele az üdvözülésnek, hanem maga az üdvözülés. Más poklot és más menyországot nem ismerünk. „Oh barátaim és társaim a hitben,“ így végzi beszédét a szónok, „hogy észszerűen tudjunk hinni a kijelentésről, Istenről, emberről, Jézusról, és hivatásunkról ilyen evangéliumot, nem kell-e éreznünk homlokunkon Isten ujját, mely mindnyájunkat isteni felszentelés kenetével lát el? Tegyük tehát fogadást Istennek és egymásnak, hogy míg az emberek sötétségben tévelyegnek, nem ismerve Istent, és nem ismerve saját magukat, elhullva egy elhalva körülöttünk, nem nyugszunk mindaddig, míg nem lesz elterjedve Istennek e valódi evangéliuma északtól délíg és kelettől nyugatig.“

A következő napon hivatalos tanácskozás volt, melyen Eaton B. Dorman a gyűlést megnyitván az évi jelentések olvastattak fel. Ebből megemlítjük, hogy 30 év alatt, mióta az unitáriusok szervez-

kedtek, 150 egyházközség, igen sok helyi és általános érdekű intézmény és társaság alapított, melyek mind nagyobb és nagyobb mértékben segítik elő a vallásos élet fejlődését és az unitárius vallás terjedését, úgy hogy míg 30 év előtt az Unitárius Társaság csak egy magán intézmény volt, ma már az államnak egyik fontos testülete. Valóban bámulatos amerikai hitrokonaink szervező ereje, mely minden érdeket megtalál, mely az egyeseket a testülethez kötheti s így az egyházi életet folytonos tevékenységben tartja. A kicsinyek gondját, vasárnapi iskolák, a nagyobbakét vallásos társulatok veszik fel, melyek az állam egész területet behálózzák, sőt Magyarországot és Japánt is érintik. Intézményeik legnagyobb része természetesen független, sőt igen sok másokat is segít, mégis az Unitárius Társaság 150 ezer dollárt költ évenként az új és gyengébb intézmények segítésére.

Az angolországi unitáriusoknak Herford Brooke londoni lelkész volt a képviselője, ki egy beszédben az angolhoni unitáriusok kilátásairól beszélt. E tárgy mondá két elválaszthatatlan dolog. Vethetjük e kérdést úgy, mint unitárius gondolkozási irányt és vethetjük úgy, mint unitárius külső intézményt, mely egyházi szervezetben és külön unitárius istentiszteletben nyilvánul. A mi az az unitárius kilátás, mint unitárius gondolkozási irányt illeti, egyetlen egyháznak sincsenek olyan kilátásai Nagy-Britániában, mint az unitáriusnak. Az a szabad gondolkodás, melyért az unitarizmus fennáll, már csaknem egész Angliában kezd általánossá lenni s habár különböző nevek alatt, már meghódította az egész angol birodalmat. Ma már senki sem vitatkozik a háromságról, hanem csak Istenről, az orthodox egyházak sem hirdetik a trinitást, hanem Istennek Atyaságát. A hol régen azt hirdették, hogy az ember természeténél fogva bűnös, ma csak azt mondják, hogy az ember bűnös. Hol régen azt hangsúlyozták, hogy hányan kárhoznak el, most azt hangsúlyozzák, hogy hányan üdvözlnek. Az örökös kínzás hite pedig ma már egészen eltűnt Angliából.

A Jézus természetére vonatkozólag, hol a régi nézetek még leginkább tartják magukat, legalább annyira engednek, hogy jogosnak ismerik el azok nézetét is, kik őt tisztán embernek tartják. A bibliára nézve éppen a logorthodoxabb helyekről sürgetik az „újabb kritikát“ s a szó szerinti ihletettség helyét az emberiesebb gondolkozás foglalta el. Ugyhogy azon nagy reményekre és nagy gondolatokra nézve, melyek a unitarizmussal oly régen vannak kapcsolatban, soha sem volt kedvezőbb kilátás. Azonban a másik tekintet, mely az unitárius egyházat, mint külön egyházi szervezetet illeti, már nem ilyen kecségtető, minék azonban több természetes oka van. Első ok az, hogy Anglia lassan mozog mindig; másik az, hogy az unitáriusok nem akarnak úgy terjeszkedni, mint más egyházak, sőt ők bármelyik egyházhoz csatlakoznának, ha annak hittételei megegyeznének az övéikkel. Ezeken kívül más okok is közreműködtek az utolsó félszázév alatt. Ilyen az, hogy az állam vallása, az anglikán egyház, jellegét nagyon megváltoztatta. Pappai megjavultak s csaknem kivétel nélkül magas miveltiségű emberek, kik elvetették az egyház előbbi elfogult álláspontját, s ma bármilyen szabadon gondolkozó embert

sem zárnak ki maguk közül. Mindezek mellett is az unitárizmus, bár lassan, terjed. Mióta templomokat építeniök szabad, 1844. óta, templomok építésére 300 ezer font sterlingnél többet költöttek, mi körülbelül három és fél millió forint. 40 év alatt 40 új egyházközség keletkezett. Az egyház központjának a Britt és Külföldi Unitárius Társaságnak munkája és jövedelme megnégyszereződött. Különösen mutatja a nagy érdeklődést az egyház iránt az, hogy a világi emberek is hajlandók akárhányszor teljesíteni a papi teendőket pl aug. 25-én (95-ben) Londonnak 22 unitárius temploma közül 9-ben prédikált világi ember,

Minket igen közelről érdekel a gyűlés lefolyásának az a része, mely velünk foglalkozik. Miután felolvastatott az egyházi főtanácsnak a bölöni zsinatról kelt átirata, Lyon H. Vilmos lelkész, ki zsinati gyűléseinken is jelen volt, felkérte, hogy személyes tapasztalatait adja elő a Conferentiának. Lyon lelkész a következőket mondotta:

„Nagy és váratlan öröm volt reám nézve, hogy a Duna mellékén lefelé tett utamban jelen lehettem magyar testvéreink negyedéves zsinatán. Sajnálom, hogy még azon ékesen szóló izenet után is, melyet az unitáriusok három nagy testületének másodikától kaptak, nem hallhatnak személyes izenetet a harmadiktól és még messzebb levőtől. Ha egy magyarnak ékesen szóló nyelvvel rendelkezném, mely, úgy hiszem, minden nemzetek között a legékesebben szóló nyelv, még akkor sem tolmácsolhatnám azt a melegséget, bőkezűséget, azt a nemességet és vendégszeretetet, melylyel a mi magyar barátaink elhalmozták az angol unitáriusokat az önök képviselője személyében. Ismert dolog, hogy ők annyira el vannak választva mind az angol, mind az amerikai unitáriusoktól, hogy ha alkalmuk van kiönteni rokon érzésüket, azt a legékesebb nyelven teszik, a melyet csak használhatnak. Azt hiszem, hogy míg élek sohasem fogom elfelejteni a férfiak és asszonyok arczát, melyeket azon a nagy gyűlésen láttam.

Sőt többre-többre volna szükségem, mint az ők ékesszólásuk, hogy kellő kifejezést adhassak csudálatomnak, melyet érzek az ők egyenességük, hűségük, bátorságuk és kitartásuk felett, melylyel megállottak a hit mellett, melyet nekik a reformatió adott. Míg a nemesség és tanult osztály eltűrte, hogy templomaik bezárassanak és hitük megsemmisíttessék, ezek a földmives emberek megtartottak legalább 100 egyházközséget és 65 ezer derék és kitartó unitáriust. És ezt olyan üdöztetések között tették, melyekről önöknek alig lehet fogalmuk.

Kérem önöket, hogy küldessék nekik a következő izenet:

Az unitárius és más keresztény egyházak nemzeti conferentiája Amerika egyesült államaiból, Columbia tartományból Washingtonból, a magyar unitáriusok zsinati főtanácsának üdvözléttel: Jóllehet tér és nyelv elválaszt minket Önöktől, jólesik nekünk közel éreznünk Önöket közös hitünk és a szabadságnak közös szeretete által. Értesültünk az önök hűségükről kisértéseik és megpróbáltatásaik között s Önökkel együtt örvendünk a szabadságnak, melyet megnyertek. Az a kötelék, mely minket már is egyesít, hozzon minket

még közelebb a hitnek védésére és terjesztésére, mely mindkettőnk előtt oly kedves!?

Ez izenetet egyhangulag elfogadták. Ezután még más határozatokat is hoztak, így pl. az örmény zavargásokra vonatkozólag az angol kormány eljárásával való rokonszenvüknek adtak kifejezést, azonban ezek minket kevésbé érdekelvén, mellőzzük. A conferentia többi része, a mi gyűléseinktől különbözőleg, felolvasások és vitakozások tartására fordított, melyekben a legfontosabb theologiai, egyházi, társadalmi és nevelési kérdések kerültek szőnyegre. A conferentián 405 jogosított képviselő vett részt, míg az összes résztvevők száma meghaladta az 1500-at.

GÁLFY LŐRINCZ.

Tanügyi Szemle.

(Az 1895. évi közoktatásügyi mozgalmak.)

Az új év kezdetén tanulságos eredményeik jár az 1895. évi közoktatásügyi mozgalmak rövid áttekintése. Természetes azonban, hogy ez áttekintés éppen csak a legfőbb mozgalmakra terjedhet ki és azok között is első sorban csak azokra, melyek a felekezeti tanügygel egy vagy más okon összefüggésben állanak.

Ez az áttekintés a közoktatásügy általános nemzeti és culturalis érdekén és fontosságán kívül ez évben még azért a nagy nemzeti ünnepélyért is tanulságos eredményeik járhat, melyre a magyar nemzet egyeteme jelen évben készül. Ez a milleniumi ünnep a magyar nemzet anyagi és szellemi munkájának, értelmi, érzelmi és akarati élete összes productumainak kiállítása lesz. Erre a kiállításra, melyet nem a hiú fitogtatás, hanem a nemzeti erő és rátermettség tudata rendez, az egész nemzet lázas sietséggel készül. Természetes tehát, hogy a közoktatásügyi kormány sem maradhat hátra e munkában. E különös alkalom áttekintésünknek nagyobb érdeket kölcsönözhet.

A múlt év elején a tanügyi kormány megváltozott. Eötvös Lóránd br. vallás- és közoktatásügyi miniszter helyébe január 15-én Wlassics Gyula dr. budapesti egyetemi tanár lépett. Eötvös báró főleg a közép- és felsőoktatás kérdéseivel foglalkozott; azok bajainak, hiányainak elenyésztetésére szentelte rövid ideig tartott miniszteri munkásságát. Figyelmét különösen a tanárképzés javításának kérdése foglalta le és ezt a kérdést egy internatus előkészítésével gyakorlati úton igyekezett megoldani. A budgetet rövid minisztersége alatt tetemesen emelte.

Dr. Wlassics eddig elé a jogi irodalom terén működött. Kitünő tanár, nagy tudós, kinek a jogi szakirodalom terén kitünő művei vannak. Ismeri a közoktatás egész rendszerét minden ágában és nemű működésétől nagy sikereket várhatunk. Embere úgy a tollnak, mint az élőszóval való előadásnak. Figyelmét kiterjeszti a tanügy minden ágára. Gyorsan akar alkotni, teremteni. Lázas sietséggel, rövid idő alatt sokat, nagyot. Mindjárt hivatalba lépte után elmondotta programbeszédjét a közoktatásügyi budget tárgyalásánál. Az ekkor kifejezett irányelvek adják a mai oktatásügyi kormány működésének lényegét. Hangsúlyozza, hogy ő inkább a közoktatásügygel kíván foglalkozni, mert az egyházpolitikai viták talán kelleténél inkább elvonták erről a figyelmet és érdeklődést. A népoktatás államosítását nem tartja időszerűnek, mert nincs elég pénz erre, aztán meg a fele-

kezeti érzékenységet is kimélni kell. De szükséges a népoktatási törvény revisioja, reformálandó a tanítóképzés, államosítani kívánja a tanítóképesítést. Hézagos a tanfelügyelői intézmény, tarthatatlan a polgári iskola jelen helyzete. A felsőoktatásnál a német egyetemi típus barátja. A harmadik egyetem kérdése nem időszerű szükséglet; hanem e helyett a meglévőket fel kell szerelni minden tekintetben a követelményeknek megfelelően s emelni kell az egyetemi tanári állást.

A középoktatásra nézve az egységes középiskola ügye az első, mert a jövő ezé az iskolié. Az időszerű javítások közül különösen hármat emel ki: a *túlterhelést* adminisztratív úton akarja orvosolni; erősíteni ohajtja a tantervben a *nemzeti elemet*, szükségesnek tartja a *görög pótló tanterv* reformját.

Foglalkozik a *tanárhiány és a tanárképzés* kérdésével; az elméleti szakképzést kifogástalannak tartja, csak a gyakorlati kérdés reformálandó s e cél elérésére való a tervbe vett internatus. A *közoktatási tanácsról*, melyet Eötvös feloszlatni készült, is megemlékezik; visszaállítja azt, de reformálva, a *tankönyvbizottságot* kiveszi a tanács kezéből. Ezek Wlassics dr. közoktatásügyi minister programbeszédének lényegesebb pontjai.

Az utolsóval kapcsolatban megemlítjük, hogy a nyári szüridők alatt a vallás- és közoktatásügyi ministeriumban egy fontos újítás történt, t. i. új *ügy- és személyzetbeosztás*. Ebből különösen fontos ránk nézve az, hogy a közoktatási tanács ezentúl az elnökség hatáskörébe tartozik, a tanárképzés pedig, mely eddig a III. ügyosztályba, az egyetemekhez tartozott, most a középiskolai ügyosztályba (most az V.) tétetett át.

Az 1883. évi középiskolai törvény a községi és felekezeti s különösen a protestáns középiskolák részére anyagi segínyt tesz lehetővé. E törvény hozatalának indító oka az a tapasztalat lehetett, hogy hosszú és dicső múlttal bíró s fontos culturalis czélokat szolgáló prot. intézetek fíhatóságai szűk anyagi helyzetüknél fogva nem áldozhattak az intézetek fenntartására annyit, hogy az állami intézetekkel kiállhassák a versenyt. E törvény után aztán a felekezettek, kivéve a nem magyar ajkúakat, egymásután járultak az állam liberalitásához s ez nem is késett segélyeivel a nem állami intézetek roskatag, szűk épületeinek jókarba helyezéséhez hozzá járúlni. Ezen a czímen az állam milliókat költött s költ ma is részint új iskola épületekre, részint rendkívüli segély czimén a felekezeti iskolák tanárai fizetésének emelésére részint pedig állandó évi segély fejében. Sőt arra is vannak esetek, hogy már régebben megkötött szerződéseket megújítanak felek. intézetek, kérvén az állami segély felemelését, mert különben nem tarthatnak lépést a rohamos fejlődésben s nem teljesíthetik azon követelményeket, melyeket e rohamos fejlődés magával hoz. E szerződésekben különösen ki van kötve az állam részéről, hogy az intézet épület és felszerelés tekintetében kifogás alá ne eshessék, de ez előtt a szerződés megkötésénél a minister megbízottai nem igen néztek arra, hogy a tanároknak mennyi a fizetésük. Most már e tekintetben is örvendetes javulások álltak be. Pl. Eötvös br. egy szerződés kész tervezetét megváltoztatta csak azért, hogy a

tanároknak az állami tanárokéval teljesen egyenlő fizetést, lakáspénzt s korpótlékokat biztosítson.

Hogy az államnak a felekezeti középiskolák fentartására adott segélye évről-évre nő, arra nézve a közoktatásügyi ministerium 1896. évre szóló költségvetési javaslatának, a mely az előző évvel szemben 134806 frt. emelkedést mutat, néhány adatát említjük fel s csak azon iskolákat, melyek nagyobb segélyt kapnak, mint főgymnasiumunk:

		1895.	1896.
Csurgói ev. ref.	főgymn.	10600	10600
Eperjesi ág. ev.	"	11000	12000
Hódmezővásárhelyi ev. ref.	"	8000	12000
Kolozsvári unitar.	"	8700	10000
Máramarósszigeti ev. ref.	"	10000	11000
Miskolczi ev. ref.	"	10000	11000
Nyíregyházai ág. ev.	"	11000	12000
Pápai ev. ref.	"	8000	16000
Rimaszombati prot.	"	11000	12000
Rozsnyói ág. ev.	"	11000	12000
Selmeczbányai ág. ev.	"	11000	12000
Sepsiszentgyörgyi ev. ref.	"	12000	12000
Soproni ág. ev.	"	11400	11400
Zilahai ev. ref.	"	11000	12000

Közlünk egy néhány adatot a múlt évben az állams különböző iskola fentartó hatóságok között kötött szerződésekből. A közoktatásügyi minister s a dunántúli ág. ev. egyházkerület közt a *soproni ág. ev. főgymn.* állami segélyezése ügyében kötött szerződést általában mintaszerűnek tekintik. A tanárok fizetésére vonatkozó 4. pont szerint négy tanár kap 1200, négy 1400, négy 1600 frt. évi törzsfizetést, 250 frt. lakáspénzt, 100 frt. ötödéves pótlékokat, görög-pótló tanfolyam ellátására h. tanár 1120, vallástanár 800, tornatanár 500 és énektanár 200 frtot. Az állami segély 11440 frtot tesz.

A *miskolczi ev. ref. főgymn.* új épületére kap 80000 frt. állami segélyt. Az évi segélyt Eötvös br. 15000 frtra emelte azzal a kikötéssel, hogy a tanárok közül négy 1200, négy 1300, egy 1400, egy 1600 és kettő 1800 frt. fizetést kapjon s a lakbér 240 frtra emeltessék.

A *székelyudvarhelyi ev. ref. főgymn.* évi szükséglete 41000 frt; ebből az állam ad 16000 frtot. 13 tanár közül négy 1600, négy 1400, öt 1200 frt. törzsfizetést kap. Lakáspénz 250, quinquennium 100 frt. A fizetés szerződésileg van kikötve.

Az *eperjesi ág. ev. főgymn.* állami segély iránti szerződését megújította, kéve a segély felemelését. Segély 17000 frt; négy tanár kap 1200, négy 1400, négy 1600 frt törzsfizetést, 250 lakáspénzt, 100 frt. quinquenniumot.

A *hódmezővásárhelyi ev. ref. főgymn.* újjáépítéséhez az állam ad 60000 frtot, fentartásához 13000 frt. évi segélyt. A tanárok fizetésének javítására a múlt évre 8000 frtot utalványozott. Igazgató

fizetése 1600, korpótlék 600, lakáspénz 300, ig. tiszteletdíj 100 frt. Három tanár törzsfizetése. korpótléka, lakásbére 2250, négy tanáré 1600, háromé 1450.

Megemlítjük még, hogy a tiszáninneni ev. ref. egyházkerület közgyűlése a *sárospataki ev. ref.* akadémiai és gymn. tanárok fizetését 1895. január 1-től felemelte. Meghatároz 100 frt. ötöd éves korpótlékot, még pedig idősebb tanárok részére visszamenőleg számítva egyszerre négy korpótlékig. Ily módon 6 akad. s 6 gymn. tanár fizetése 400 frttal 2000, illetőleg 1800-ra, két akad. s egy gymn. tanáré 300 frttal 1900, ill. 1700-ra, két akad. s egy gymn. tanáré 100 frttal 1500, ill. 1300-ra emelkedett. Ig. tiszteletdíj 400 frt, iskola orvosé 1000 frt. (A tanulókat, tanárokat, azok családját, iskolaszolgákat ingyen kezeli.) A nyugtákra a bélyeget a főiskola pénztára szolgáltatja.

A felekezeti oktatásügy múlt évi történetében különösen két nagyobb fontosságú eseményt említünk fel. Egyik a kolozsvári ev. ref. theologiai facultás megnyitása, melyről a Keresztény Magvető olvasói már e lapok hasábjain is értesültek. Másik az, hogy a tiszántúli ev. ref. egyházkerület a hatósága alatt álló középiskolák számára egy tankerületi főigazgatói állást szervezett s arra Joó István debreczeni képezdei igazgatót nevezte ki. Futólag megemlítem, hogy a főigazgató részére kidolgozott szabályzattal szemben a Debr. Prot. Lap a közoktatási ministertől a főigazgatók részére kiadott s az autonóm érdekek s jogok iránt kellő figyelemmel szerkesztett útasításokat ajánlja.

A tanúgy oltárára tett áldozatok közül is lehetetlen egy néhányat meg nem említenem. Semsey Andor, ki már annyit áldozott a magyar tudomány érdekében, ez évben megint egy szép alapítványt tett. A fiatal tudósokat támogatja, hogy néhány évig egészen a tudománynak élhessenek. 1895. sept. 1-től három olyan fiatal tudós-nak, kik főiskolai tanulmányaikat befejezték s már diplomát nyertek, egyenként évi 2000 frtot ad mindaddig, még egész odaadással tudományukkal foglalkoznak s más tényleges alkalmazást nem vállalnak. Ez intézkedése célja, „a tudós képzése legszorosabban függ össze a tanárképzéssel“ s azért még 5000 frtot ad azzal a rendeletéssel, hogy abból az alakulóban levő br. Eötvös József-collegium könyvtárának alapja épüljön fel. A győri püspök 40000 frton tanítóképzőt építtetett. Mészáros Károly 40000 frtos alapítványt tett a Ferencz József intézet számára. Hermann Gusztáv lőcsei kereskedő 20000 frtot adott a lőcsei iskolának stb.

A közoktatásügyi kormány munkásságát felsorolni hosszas volna. A cultusminiszter a „törhetlen kötelességérzet s igazi lelkesedés“ jelszóval kezdte munkásságát, s jelszavával — bátran állíthatni — nem élt vissza. A rendeleteknek, intézkedéseknek egész tömege bizonyítja ezt. Csak egy pár. minket közelebről érdeklő rendeletéről emlékezünk meg. Egyik rendkívül fontos rendelete az, melyben a nőket az egyetem bölcsészeti, orvosi és gyógyszerészi facultására bocsátja. A nőnevelés kérdése már régi. A művelt nyugat e tekintetben elég példát szolgáltat. A ministeri rendelet kifejti, hogy a megváltozott társadalmi viszonyok következtében ma már a nő is kénytelen a létért való

küzdelemben részt venni. Maga az állam is alkalmaz nőket olyan pályákon, melyeken eddig csak férfiak működtek. Megváltozott a nők munkakörét meghatározó nézet. A kiválóbb tehetségű nőket a tudományos pályáról kizárni igazságtalanság volna. Az új felfogás elleni aggodalmak alaptalanok. Igaz, hogy a nő igazi köre a család, de a nők tudományos pályára bocsátása a családi hivatás betöltésében nem akadályozza őket. Mert a jobb kiképzés, a magasabb műveltség csak fokozza a belátást, tapintatot, a gyermeknevelés helyes irányban való vezetését. Az a felfogás pedig, hogy a nők nemalkalmasak tudományos pályákra, nem tekinthető alaposnak. Hiszen a külföld erre nézve elég meggyőző példát ad. A nőnek szép munkatere lesz a nő- s gyermekorvosi pálya s különösen a tanári, mert hát a felsőbb leányiskoláknak, a tanítónőképzőnek s a leánygymnasiumoknak szükségük van és lesz egyetemi képzettségű tanárnőkre.

A nőemancipációnak ilyen gyakorlati úton való megoldása, vagy a megoldás megkísérlése a nyugatot is foglalkoztatja s még fokozottabb mértékben. Dr. Bosse porosz közoktatásügyi miniszter pl. elismeri azon törekvés jogosultságát, mely a nők nevelésének új irányt akar adni. De felfogásában mégis egy kissé conservatív. Igaz, hogy a háztartásban fogja feltalálni ezután is a nők nagyobb része igazi hivatását s hogy a leánygymnasiumok nem fogják eszközölni a német nép szellemének átalakítását. De már azt a felfogását nem fogadjuk el, hogy a nők természetöknél fogva nem tanulhatnak annyit, mint a megnyitott tudományos pályákra készülő férfiaknak tanulniok kell. S ha felfogásával az a nézetet akarja támogatni, hogy a férfiak agyának átlagos súlya mindig meghaladja a nőkéét, úgy jár, mint az a természettudós, kinek agya e tételének világos czáfolatára nem ütötte meg a nők számára átlagul felállított súlyt.

Különbözik a nőnevelés e fentebb vázolt kérdésével szorosan összefüggő az a mozgalom, a mely Budapesten leánygymnasium alapítására megindult. Az ügyet az országos nőképző egyesület tette magáévá s a tanügy férfiából bizottságot kért föl az ügy szervezésére, melynek élén Beöthy Zsolt áll.

Szorosan a milleniumi ünnepéyekkel van kapcsolatban br. Eötvös volt közoktatásügyi miniszternek az az intézkedése, a mely szerint az intézetek felhivatnak, hogy a millenium alkalmából történetüket közöljék s egyéb tekintetben is tartalmasak legyenek, „hogy a jövő kor szemlélője és kutatója előtt lehető teljességben tüntessék fel azt, hogy középiskoláink nemzetünk ezeréves fennállásának idejében szellemi és anyagi tekintetben mily állapotban voltak.“

Erre Wlassics dr. közoktatásügyi miniszter is felhívja a figyelmet. A felhívás nem maradt egészen sikertelen. De az eredménynyel nem lehetünk minden tekintetben megelégedve. Mi itt a felekezeti iskolákat tartjuk szem előtt. Nem lehetünk megelégedve, mert az 1894/95. isk. év értesítőiben aránylag kevés intézet története jelent meg s másodsor, mert valamelyes egyöntetűséget azokban is hiába keresünk. A történetírók különböző szempontokból dolgoznak s így a tanügy fejlődésének csak egyik vagy másik oldalát adják teljesen,

részletesen. Némelyek még éppen csak egyes korokat dolgoznak fel. Mentségül fel lehetne hozni, hogy a felekezeti tanároknak aránylag csekély idő állott rendelkezésükre intézeteik történetének megírására; más felől meg tekintenünk kell arra a körülményre, hogy több felek iskolának története már régebben részben vagy egészben megjelent s az ilyen intézetek most már nem íratják meg azt újra.

Erre vonatkozólag a *Prot. Egyh. és Iskolai Lap* 1896. 1. számából közlünk egy néhány adatot. A magyarországi 54 prot. középiskola közül részben vagy egészben 16 magyar nyelvű írta meg történetét. Az összes magyarországi középiskolák (187) közül csak 64. *Egészben* közölték az iskola történetét: a budapesti ág. ev., bonyhádi ág. ev., csurgói ev. ref., debreczeni ev. ref., felső lövői ág. ev., mezőtúri ev. ref., nyiregyházi ág. ev., szarvasi ág. ev., szászvárosi ev. ref., székelyudvarhelyi ev. ref. főgymn. értesítői. Csak *részben* a következők: a pápai ev. ref., kunszentmiklósi ev. ref., rimaszombati egy. prot., sárospataki ev. ref., soproni ág. ev., eperjesi ág. ev. gymn. Az erdélyrészi szász középiskolák közül a szászrégeni és beszte czei.

A debreczeni ev. ref. főgymn. tanárkara 10 tanárra bizta a történet megírását, a székelyudvarhelyi ev. ref. főgymn. 3 tanárra, a bonyhádi ág. ev. 2 tanárra.

Külső terjedelemre nézve: a debreczeni 427 l., a székelyudvarhelyi 246 l., a szarvasi 197 l., a csurgói 185 l., a nyiregyházi 169 l., a bonyhádi 182 l., a budapesti ág. ev. 100 l., a mezőtúri 77 l., pápai 65 l., felső-lövői 63 l., kunszentmiklósi 57 l., sárospataki 48 l., szászvárosi 36 l., eperjesi 27 l., soproni 13 l.

A vallás- és közoktatásügyi minister a milleniumi ünnepélyekkel kapcsolatban országos tornaversenyt tervez. Örömmel vesszük e hírt, mert az által az ifjuság egy részének alkalma nyílik a kiállítás megtekintésére. S azt hisszük, hogy a nemzeti nevelés szempontjából egy ilyen alkalom sokkal hatásosabb, mint a tantervnek a nemzeti nevelést célzó minden kísérlete. E tornaverseny módzatainak megállításával sűrűn foglalkoznak tanügyi lapok és közlönyök s az *Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny* 1895. 1. száma közli dr. Klamariktól az ezeréves országos kiállítás testgyakorlati részének tervvázlatát, melyre ez alkalommal csak figyelemtetünk. A testi nevelés kitűnő módjai, a kerületi tornaversenyek ez évben is megtartattak június hó elején Győrött, Besztercebányán, Debreczenben és Nagyváradon. Három-három tankerület volt egy versenyre utalva. Győrre a győri, pozsonyi, székesfehérvári, Besztercebányára a besztercebányai, budapesti, budapestvidéki, Debreczenre a debreczeni, kassai, szegedi, Nagyváradra a nagyvárad, kolozsvári, nagy-szebeni tankerületek.

A közoktatási kormányának még csak egy rendeletéről akarunk röviden megemlékezni, a mely a középiskolai növendékek előadóképességének fokozásáról szól (1895. oct. 8. 54301. sz.). A minister a tankerületi főigazgatók, ministeri biztosok s kormányképviselők jelentéseiből azt látja, hogy az érettségi vizsgálatra álló ifjak nem

rendelkeznek az előadó képességnek azon mértékével, „melyet nyolcz évi középiskolai tanulmány után méltán el lehet várni.“ A miniszter e fogyatékok okait különösen két körülménynek tulajdonítja. Egyik a helytelen kérdezői mód, az u. n. szájbaadás az érettségi vizsgálaton, másik „az egész középiskolai tanfolyam tanítói eljárása.“ Az előadó képesség fokozására különösen alkalmas a nyelv- és irodalom tanításnál az olvasmányok szabatos elmondása, a történelem narratív természete, nemkülönben a természettudományok, végül különösen az önképzőkörök, melyeknek feladata az, hogy a tanulókat a szabad előadásra s a bátor fellépésre szoktassák.

E rendeletet szakközlönyök megbeszélték. Felhozták és nem ok nélkül, hogy az érettségi vizsgálatnál első sorban a tanuló gondolkodó képessége jöhet tekintetbe, azután ismeretének terjedelme s csak harmad sorban előadó képessége. Nagy és képzett embereknél is különös tehetség számba megy, ha felvetett kérdésekről folyékonyan s lehető szép formában tudnak beszélni. Mennyivel kevésbé fog ez 18—19 éves fiatal embereknél sikerülni. Időt kell tehát adnunk a tanulóknak, hogy a kérdést jól átgondolhassák, gondolataikat rendezhessék s így szép formában előadhassák.

Ezek a mozzanatok az oktatásügyi kormány munkásságáról és a felekezetek tanügyi törekvéseiről korán sem adnak teljes képet. Csak épen vázlatok ezek, melyek azonban a teljes képre következtetni engednek. De ez alkalommal legyen elég ennyi. Azonban a kormánynak a felekezeti tanintézetek iránti jóakaró pártfogását látva, lehetetlen a ténynek egyszerű constatálásával beérnünk. Lehetetlen közönyösen s érdekek nélkül néznünk azt a nehéz harcot, melyet a felekezeti iskolák szegényebb anyagi helyzetükben az államiakkal harcolnak, hogy azokkal a rohamos fejlődésben lépést tarthassanak. A haladás érdekében még autonóm jogaikból is áldoznak fel, csak-hogy fenntarthassák dicső múltú s nagy hivatású iskoláikat. Mert a tanügy terén is haladás a jelszó s a megállás már hátramaradás. S a harcban az erősebb letiporja a gyöngébbet. Ezért nem szabad megmaradnunk a régi mellett; ezért kell elfogadnunk az új irányok jelszavait. Mert nem zárkozhatunk el a kor hatásai elől, ha élni akarunk.

Ám ha akarjuk az életet, annak eszközeit is akarunk kell. A többi felekezetek is sűrűn keresik fel kérelmeikkel a segítség iránt a közoktatásügyi kormányt. S hogy a kormánynak ez a liberális segélynyújtása minő eredményekre fog vezetni a jövőben, nem nagyon nehéz sejtetni. Korunk közoktatásügyi politikája az állami iskola eszméje felé hajlik. A miniszter programbeszédjében pl. a népiskola államosítását nem tartja ugyan időszerűnek, de az eszme már fel van vetve. S az addig fogja foglalkoztatni az elmélet, míg azok általában a tanügy államosítására jutnak. Az általános áramlatnak ez irányát nem nehéz a jelenségekből észrevenni. A nemzeti politika magasabb szempontjai és általánosabb érdekei talán kényszerítőleg hozzák magukkal ez irányt. A hazának, a nemzetnek, e magasabb egységeknek érdekei mindenestre első sorban irányadók s szem előtt tartandók. És az egyház, mint kisebb egység, mint alá-

rendelt szervi része, csak az előbb jelölt irány keretében érvényesítheti igényeit. Ez természetes s nincs benne semmi kifogásolni való.

Van azonban egy általános megjegyzésünk, melyet nem hallgathatunk el. Tapasztaljuk, észleljük a rendszabályokkal és utasításokkal túltömött tanmódszer egyformásító, nivellirozó hatását. Ez a tanmódszer a formalis képzést célzó tanár egyéni, intuitív módszerének nem biztosít szabad tért. Természetes, hogy a növendéken is meglátszik az az értelmi uniformis. Nevel ugyan az állami iskola mívelt, képzett embereket, de ezekből hiányzik az egyházi hozzátartozás élénk érzete, a mely csodákat mivelhet. Igazolásúl hivatkozhatom a Zsukiak, Augustinovicsek, Berdek példájára. S éppen ez az, a miért mi oly féltékenyen őrizzük a nevelésügy terén is autonóm jogainkat a nemzeti közoktatásügy általános irányától meghatározott korlátok között.

DR. GÁL KELEMEN.

Párisi levél.

PÁRIS, 1896. jan.

(Visszaemlékezés 1895-re.)

Szerkesztő Ur!

Az év, mely letűnt, különféle benyomásokat, vigasztaló és elszomorító emlékeket, csalódásokat és reményeket hagyott hátra. Koránt sem mondom, hogy ez kivételes dolog. Így van ez mindenik évvel, legfennebb csak fokozati különbségről lehet szó. Mindazonáltal a folytonos hányatás közt is a haladás tagadhatatlanul folytatódik. A visszaesések csak látszólagosak vagy pillanatnyiak. De nem szándékozom az emberiség haladásáról bölcsekedni, hanem csak egy néhány, a protestantizmusra vonatkozó tényt akarok felemlíteni.

A lefolyt év a sértegetések, gyalázkodások és erőszakosságok sorozata a protestantizmus ellen Franciaországban, úgy hogy az a türelmetlenség legrosszabb napjaira emlékeztet. Nemcsak hogy megtámadták és gyalázták a protestantizmust, mint ellenséget a politika emberei, hanem Párisban rendszeres hadjáratot indítottak ellenük a népszámára rendezett felovasások vezetői. A protestánsokat úgy tüntették fel, mint a katolicusok üldözőit. Bizonyos, hogy ily vád nem nagy kárt tett a protestánsoknak. De egy összejövetelem, mely az iskolák negyedében tartott, oly arzáttalan támadást intéztek ellenük, mely más időben még veszélylyel is járhatott volna. Azt mondták, hogy a protestánsok idegenek, kik Franciaországba bétolakodtak. E nyilvános vádatok nem lehetett elhallgatni, hanem le kellett szállítani. Természetes, hogy azokat történelmi adatok nem támogatják, de a tudatlan és hiszékeny tömeget könnyen vezethették volna összeütközésre. S bizonyos mértékben keltettek is a protestánsok ellen gyűlölséget. Ime egy néhány érv, melyet a protestánsok ellenes szónokok az összejöveteleken használtak. „A politikai pártok a vallások, a dolgot alapjában véve, a fajok. A köztársasági párt a protestánsok és a protestánsok angolok, a mikor nem németek. A bizonyíték: hogy protestánsok nincsenek a falvakban, hanem csak a városokban és hogy a reformáció csak az angolok által egykor megszállott vidékeken fogamzott meg. . .“ Világos, hogy ez teljesen tájékozatlan beszéd. Így csak azok beszélhetnek, a kik nem tudják, hogy Poitou a protestánsok nagy számát foglalja magában, a kik mint földmivelő nép az ő szülőföldjükhöz vannak kötve és a kiknek semmi közük sem az angolokkal, sem a németekkel. És ily történelmi bizonyítékok után, hogy annál nagyobb hatást tegyenek a hallgatóságra, azt muto-

gatták, hogy a protestansok minden magasabb hivatalt és helyet lefoglaltak maguknak s hogy a katolikusokat üldözik. Így tehát hatszázötvenezer protestáns, ennyit számlál Franciaország, üldözője harmincznyolecmillió katolikusnak. Ennél nagyobb tudatlanság és esztelenség nem képzelhető.

Sőt annyira mentek, hogy azt állították, hogy az 1789-iki forradalom angol és protestáns mozgalom volt. Ime az emberek, kik azt se tudják, hogy a protestánsoknak a 18-ik száz évben Franciaországban nem volt polgárjoguk. Azt lehetne mondani, hogy az ilyen támadások nem sokat ártnak a francia protestantizmusnak. Ez igaz bizonyos pontig. De az utóbbi három hónapban, az év vége felé sajtójuk is erősen dolgozott a protestánsok ellen. Szerencsére erkölcsünk olyanok, hogy nem lehet félni, hogy az ilyen támadásoknak további következményei lennének. Ma már az egész dolog lecsendesült. Az idő megteszi a maga munkáját. S a mi történt csak a lefolyt évnek szomorú emléke.

Jó emlék a francia protestantizmusra nézve a különböző pártoknak egymáshoz való közeledése. A szabadelvűeknek nimes-i ajánlatait az egyházközségek tanácsai most már mind elfogadták, habár némely orthodox gyülekezet bizonyos feltételek mellett. S a Lyonban tartandó egyetemes gyűléstől sok jót várhatunk. Az orthodoxok lapjai is örömmel írják a lehető kibékülésről. Az egyik azt írta: „Kívánjuk a közeledés szabadságát. A megoldás nem a lelkiismereten való zsarnokság, hanem az a mód, mely nyitva hagyja a tért az egyéni szabadságnak.“

A legfőbb nehézséget kétségtelen theologiai kérdések fogják okozni. De az orthodoxok „új iskolája“ ebben is némi engedékenységet mutat. S ez mindenesetre egyik jó emléke a múlt évnek.

Az örvendetes dolgok közzé tartozik az a mozgalom, mely Franciaország nyugati részében ment végbe. A saintes-i régi püspöki megye katolikus népessége közt ellenállhatatlan felbuzdulás mutatkozik a protestantizmus iránt. Egy nagyon értelmes gyülekezetében csaknem az egész nép átment a protestantizmusra. És ez a mozgalom egyik helyről a másikra terjed. Robert, ponsi lelkész, Charente és Alsó Charente megyékben mintegy tíz helységben szervezett istentisztelettartást, régi társával, Bonhomme-al, ki az evangelium missionáriussa lett és a ki nagyon hatékonyan működik. E mozgalom tartósnak ígérkezik az egykor protestáns vidéken. Tényleg a 16-ik száz évben a protestánsoknak itt mintegy száz helyen volt egyházuk, honnan a katolicizmus egészen eltűnt. A XIV. Lajos alatti üldözések kiirtották a protestantizmust. Most úgy látszik, hogy a múlt emléke száll fel a jelen nemzedék szívébe. Három éve, hogy Robert lelkész munkáját megkezdette, melyet most egy füzetben ír le. Egy párthoz sem akar csatlakozni, hanem a pártoktól független lenni. Nem tartja előnyösnek az egyházi kérdések vitatását, melyek a protestantizmust pártokra osztják, hanem csupán az evangeliumot hirdeti. Ezzel nyerte meg Bonhomme-t is a protestantizmusnak.

Van még egy, a mit fel kell jegyezsek, ha nem is a jó emlé-

kek közül való. Az Oratoire-i vitás választás ügyében a vallásügyi minister arra hívta fel a párisi consistoriumot, hogy végül is már nevezzen ki papot az Oratoire-i gyülekezet számára. A presbyteri tanács megmaradt a mellett, hogy Robertyt ajánlja, ki több év óta tölti be a második lelkészi állást. December 13-án ült össze a consistorium és hosszas vita után Roberty az első szavazáskor megnyerte a többséget, de az orthodox tagok kifogásolták az eredményt, mire új szavazás ejtetett meg és Roberty nem neveztetett ki. Senki se érti e két szavazást, melyek közül az első többséget adott a presbyterium jelöltjének, a második pedig kisebbséget. Miért nem fogadták el az első választást érvényesnek? Ez a fogás teljességgel indokolatlan. S a mi még gyölöletesebbé teszi az eljárást, hogy Robertytól nyilatkozatot kívántak a dogma felől és ő kielégítő feleletet adott annyiban, hogy nem hajlandó a középkori theológiához visszatérni. Mert Roberty dogmatikai felfogásával talán az orthodoxiához számítható, de a széleskörű orthodoiához. De az egyházáról való felfogásával nagyon eltér az orthodoxokétól, nem pártolja a zárt egyházat, mely egy hitvallás szűk körébe van szorítva. Bizonyos, hogy az orthodox többség azért nem akarja őt. Az oratoire-i gyülekezet ragaszkodik ahoz, hogy őt ajánlja, mert szereti lelkészét, s nem tudja felfogni a consistorium eljárását. A „Vie nouvelle“ az új orthodoxok lapja azt írta, hogy: „a párisi consistorium előtt nincs hely a theologiai vizsgálódás, sem pedig a keresztény gondolat szabadsága számára.“

Igy huzódik ez ügy már annyi idő óta, s talán nem is fog megoldatni, míg az egyháztanácsokat újra nem választják.

CHARRUAUD D.

F e l h i v á s

az unitárius vallásközönség összes hiveihez egyházunkban, nemzeti létünk ezredéves évfordulója alkalmából, a közszükségek fedezésére »Ezeréves emlékalap« czímen egy új alap létesítésére.

Az 1896-dik év, melyet a jó Isten kegyelme nekünk megérvünk engede, mint a honfoglalásnak s nemzeti létünknek ezredik évfordulója, sokkal nagyobb jelentőségű esemény, hogysem érintetlenül hagyhatná egyetlen egy magyar ember szívét is.

Ezt az évet, mint örömevet, méltóan megünnepelni s maradandó emlékekkel megörökíteni lelkesülve készül az egész ország. A hazafiságnak ezen érlüktetéseiben a mi magyar szívünk is minden bizonynyal részt vesz. De mi úgy véljük, hogy nagy mulasztást követnénk el, ha mint unitáriusok is nem igyekeznénk egyházilag is kifejezést adni e nagy jelentőségű eseményből fakadó örömmérzésünknek és lelkesedésünknek.

Ez indította E. K. Tanácsunkat mindenek előtt arra, hogy ez évi pünköszt első napján mindenik egyházközségünkben millenaris isteni tisztelet tartását rendelte el, hogy azon összes templomainkban hálát

adjunk Istennek hazánk és nemzetünk ezer éves fennállásáért és az Ő szent segedelmét és oltalmát kérjük az új ezer évre.

Ezzel kapcsolatban a hivek figyelmébe ajánlotta, hogy a kiknek Isten erre módot adott, e nagy jelentőségű alkalmat használják fel arra, hogy saját egyházközségükben a magok és családjuk nevét, kapcsolatban az ezeréves évfordulóval, valamely adomány által megörökíteni igyekezzenek.

Tervbe van véve, hogy az országos kiállítás ideje alatt, a melyet a legnagyobb valószínűséggel angol és amerikai hitrokaink közül is többen meg fognak látogatni, Budapesten a lehetőleg egy nemzetközi unitárius isteni tisztelet és értekezlet tartassék.

A jelen felhívásnak célja pedig az, hogy ugyancsak nemzeti létünk ezeréves évfordulója alkalmából egyházi közszükségeink fedezésére „Ezeréves emlékalap” czímen egy új alapot létesítsünk.

A legnagyobb hálával tartozunk az isteni Gondviselésnek, hogy egyházunknak ugy a multban, mint a jelenben időről-időre egyes kiváló nagy jótevőket rendelt, a kik egész életök fáradalmainak gyümölcsét kész szívvvel tették le az egyház oltárára. Ennek köszönhetjük, hogy nemzeti létünk emez ezeréves évfordulóját, mint vallásfelekezet is örömmel ünnepelehetjük meg. Tekintélyes alapítványaink vannak, a melyeknek áldott gyümölcseit élvezhetjük. De szükségünk is folyton fokozódnak. Mint a gyermek, ha nő, több gondot ad: ugy egyházunknak is fejlődésével, haladásával nagyobbak a szükségai. S ha az új ezer év elébe nem csak mint nemzet, de mint egyház is bizalommal és reménnyel kívánunk tekinteni, őseink, hitbuzgó elődeink erényéről, áldozatkészségéről nekünk sem lehet, nem szabad lemondani.

Hogy legközelebbi szükségünk közül csak egy-kettőre mutassunk rá: itt van első sorban tordai iskolánknak rövid időn történendő átvételével előttünk álló helyreállítás. E tanintézetünket, a mint tudva van, 18 évvel ezelőtt átadtuk volt az államnak, hogy abban egy polgári iskolát állítson fel és rendezzen be, fenntartván magunknak a jogot gondoskodni arról, hogy kapcsolatosan a megfelelő osztályokban a tanulók gymnasiumi oktatásban részesüljenek. Az 1883. évi középiskolai törvény megszüntette a gymnasiumi tanfolyammal egybekötött polgári iskolákat. De különben is tordai iskolánkra nézve az állammal kötött szerződésünk egy pár év alatt lejár: nem lenne-e tőlünk a legnagyobb mulasztás, hogy ne mondjuk hálátlanság éppen a lelkiismeret szabadságának s ennek alapján szent vallásunknak törvény által lett biztosítása helyén, Tordán, meg nem őrizni, fenn nem tartani, illetőleg helyre nem állítani emez egyházunkkal egy idős iskolát?

Nem említve kolozsvári fő- és sz. kereszturi középtanodáinknak tovább fejlesztését, ki nem érezte és nem érzi közülünk, hogy tekintettel a növevelés fontosságára s ez irányban napról napra fejlődő igényekre, mily nagy hiánya egyházunknak, hogy nincs felsőbb leányiskolája, a melyet hazánkban ma már egy vallásfelekezet sem nélkülözhet és rajtunk kívül nem is nélkülöz.

Hányszor foglalkozunk magánylag szintugy, mint tanácskozásaink közben az egyházközségeken kívül szétszortan élő hiveink lelkigondo-

zásával, hogy ez mi módon volna eszközölhető, hogy ennek hiányában ne veszítsünk el annyi lelket a jövőben is saját hiveink közül, mint a mennyit a multban elveszítettünk? De ennek a módját hiába találjuk ki és tudjuk, ha nem alkalmazhatjuk, ha vagyoni erőnk csekélysége miatt nem tudunk körlelkészi állomásokat szervezni.

És így tovább még akárhány szükségre reámutathatnánk. De azt hisszük, hogy ez is elég arra, hogy jelen felhívásunk indokolva legyen; nem csak, de sokan méltán megjegyyezhetik, hogy ennyi szükséglet fedezni hiveink legnagyobb áldozatkészsége mellett is a célba vett „*Ezeréves emlékalap*”-pal teljes lehetetlen.

Ezt mi is tudjuk. Erre nem is számítunk. Mi az „*Ezeréves emlékalap*”-pal csak egy új magot akarunk elültetni egyházunk termő földjébe, mely ha Isten azt csiraképesse teszi és felneveli — a miben nem kételkedünk — nemzeti életünk emez örömevének egyházi életünkben is a hitbuzgóságot illetőleg egy fénysugarául szolgáljon.

Teljes bizalommal fordulunk azért egyházunk összes hiveihez, hogy minket e buzgó törekvésünkben támogatni s az „*Ezeréves emlékalap*”-hoz becses adományaikkal hozzájárulni sziveskedjenek.

A gyűjtéssel senkit sem akarunk terhelni. Ezért gyűjtőiveket nem is bocsátunk ki. A kikhez e felhívásunk eljut, azokra bizzuk, hogy esetleg másokat is megnyerjenek a kitűzött célnak. Gyűjtőiv helyett inkább egy postautalványt mellékelünk, hogy adományaik beküldését ezzel is megkönnyítsük.

Az adományokat egyházi közlönyeinkben nyilvánosan fogjuk nyugtázni s az adományozók neveit egy e végre külön vezetendő „*Aranykönyv*” ben fogjuk megörökíteni.

Isten áldása legyen felhívásunkon!

Az unitáriusok Egyházi Képviselő Tanácsának Kolozsvárt, 1896. januárius hó 9-én tartott üléséből.

Boros György,
közigazgatási jegyző.

Ferencz József,
unitárius püspök.

GYÖNGYMONDATOK.

Engedelmesség,

Az engedelmesség azon egyedüli kedveskedés, mely a parancsnokoló istenséget gyönyörködteti. *Corneille Péter.*

Építészet.

Az építésre az embereket azon szükség tanította, hogy magukat az időjárás viszontagságai ellen biztosítsák; főczél azért abban a kényelem és tartósság; a szépítés bárminő műtetei itt mind csak alárendelt kérdések. *Mendelsohn*

Érdek.

Az érdek változtatja járását, s céljaira áldozza a szent és világi dolgokat. *Voltaire.*

Az emberek alig hogy jó érzelemre jönnek, azonnal önérdelkeikre figyelnek. *Voltaire.*

Nem ismerünk se királyt, se köztársaságot, hogy háborút kezdene, békét kötne, rendelkeznék, vagy egyezkednék érdek nélkül. *Voltaire.*

Az ember mindaddig felebarát, míg adni és venni nem kénytelen. *Kisfaludi Károly.*

Érdem.

Az emlékoszlop az utókor könyugtája az előkor nagy szellemei adóssággövelésére. *Saphir.*

Csak melegágyi növény az, melynek minden kis hideg megárt. *Kotzebue.*

Bármint keresse is az ember a közbecsülést feszült gonddal, a szép tények érzéke bennünk van; azon belgyönyör, mely minket felindít, a legjobb illatu temjenezés, melyet nyerhetünk A nélkül, hogy függenénk a világ hitétől, dicsőségünk bennünk kezdődik, vagy romlik el; s a külfény azt alig nevelheti, ha öntudatunk attól a tapsot megtagadja. *Corneille Tamás.*

Nagyitva látni a mások érdemét, a tévedésnek egyik szép neme; s ez a szerény érzés a zsenge kort leginkább ékesíti *Kazinczi.*

Az erényszeretet nem néz életkorra, az érdem mindig bájolólag tündököl; s a ki így mindent tehet, szeretetet érdemel. *Corneille Péter.*

A diszjel csak érdemmel párosulva lehet méltó a tiszteletre; az érdem diszjel nélkül is. *Ozuczor.*

Melyik nagyobb szégyen; megtagadni-e valakitől az érdemelt álmást, vagy pedig oda érdemtelent állítani? *La Bruyere.*

Er ély.

Az erély rendszeren gyors pontosságban s határozottságban nyilatkozik. *Smiles.*

Ki a legerélyesebb ember? az, a ki kötelességét teljesíti még akkor is, ha meg kell hálnia, s a mi több, még jó hirneve koczkázatásával is a rágalom gyanúsításaival szemben. *Marmontel.*

Gyűjtötte Kiss MIHÁLY.

IRODALMI ÉRTESETŐ.

BÍRÁLAT a női imakönyvvül beadott pályaművekre. — Beérkezett két pályamű: 1. »Az ima a szívnek legőszintébb kívánsága.« 2. »Azért megmarad a hit, a reménység és a szeretet, ez három: ezek között pedig legnagyobb a szeretet. I. Kor. 13, 13.« jellegével.

Imádkozni: Istent művei szépségében csodálni, a lélek szárnyain magasra emelkedni, a ragyogó napsugárban, a tiszta harmatesebben és az egyszerű virágban Isten dicsőségét látni; és a mindenség felé terjesztett szárnyakat aztán összevonva, a külső nagyszerűségek esodálatából benső világunk mélységeire szállni, s szellemünk örök, nagy igazságait szemlélni, s mind e mély érzéseknek és ihlett gondolatoknak szavakban kifejezést adni. Imádkozni: az örök eszményt keblünkben s annak legtökéletesebb kijelentését tudatunkban hordozni, a szellem útját, a jót és igazat minden körülmények közt követni akarni, de már talán az első lépésnél követni nem birni, bűnbe esni; avagy a jót követve az életben jutalmat nem nyerni, hanem épp szenvedésnek és fájdalomnak kitétetni, sőt sokszor megmagyarázhatatlan módon ártatlanul szenvedni, eszmény és való élet közt folyton ellenmondást tapasztalni, s a bűnben bánatot, a szenvedés és ellenmondások közt keservet érezni és bús panaszbán kiönteni, s vigasztalást, a lélek megzavart összhangjának helyreállítását keresni!

Nem a legmagasabb mértéket állítjuk fel az előnkbe adott imákkal szemben. De arra néznünk kell, van-e bennök valóban imádkozás, áhitat, ihlet? érintik-e az emberi szívet? a kifejezett érzelmek és hangulatok valódi lelki momentumok-e? meg van-e a következetessége az egymáshoz fűzött gondolatoknak? felölelik-e bár megközelítőleg mindazokat a benső állapotokat, melyek az élet különböző körülményei közt a lélekben előállhatnak? és nyelvük hű kifejezése-e a lélekállapot sokféle árnyalatainak, az örömmek, bának, bánatnak és annyi változataiknak, megfelelő képekben adja-e vissza a gondolat, az eszme magasztosságát? és átsugárzik-e rajtuk a keresztény szellem, fölcillan-e az a jótékony harmat, mely az evangélium légköréből száll a lélek eltikkadt földjére?

Mindezekből sok van meg »Az ima a szívnek legőszintébb kívánsága« jellegű pályamunkában, de hiányai is számosak. A rendes imákat elmélkedések előzik meg. És mindjárt az első, az imáról szóló elmélkedést a felfogás szempontjából kevésbé mondhatjuk sikerültnek. Az imának inkább történelmi alapot keres és külső nyilvánulásaival foglalkozik, a helyett, hogy a lélek benső szükségletét venné s a külső nyilvánulásokat ennek csak illusztrációjául használná. Az elmélkedés második felében a magán és a közimáról szól, mindkettőről különvéve helyesen, de nem helyes összekötéssel, mert a kettőt inkább szembe állítja egymással, semmint olyanoknak tekintené, melyek egymást kiegészítik. Jézusnak ama mondását: »Menj bé a te titkos házádba és ajtód bezárolva

imádjad Atyádat: semmiképp sem lehet a közima ellen intézettnek venni, hanem az imádkozásnak ama módja ellen, melyet a farizeusok követtek. Ezt mutatja az is, a mi mindjárt utána következik: »Mikor pedig imádkoztok, ne legyetek sok beszédűek, mint a pogányok« és meg is mondja, hogy együtt hogy imádkozzanak: »Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben...« A szembeállítás tehát téves. Vannak pillanatok, mikor az ember egyedül kíván lenni Istennel és egyedül imádkozik, főleg a megpróbáltatás nehéz óráiban; és vannak, mikor együtt érez és szíve az együtt érző szívekkel dobban.

A »Vigasz a kedvetlenségben« ez. elmékedésben a tárgyakkal és gondolatoknak következetlen egymásutánját és a különböző lelki állapotoknak felcserélését látjuk. Jól kezdődik. Felmutatja a kedvetlenséget, a melyet nekünk a világ, az emberek rosszasága okoz, jól rajzolja a kedvetlenség állapotát. De minő ugrás, midőn a pénzszomjra megy át, a melynek bevonásával azt czélozná, hogy a pénz hiábavalóságát feltüntetve, önmagunkbaszállásra vezessen, mert a kedvetlen, »kétségbeesett szívnek az a legelső orvossága.« Ez nagyon csinált dolog és felesleges is. Nem természetesebb lett volna-e az emberek okozta kedvetlenségről egyenesen a vigasztalásra térni át. — A vigasztalásra pedig egy anyát és atyát vesztett leányt hoz fel például, kit a lelkészszszel vigasztaltat. De ez nyilván más körülmények közt való vigasztalás. Ez a veszteség fölötti bánat vigasztalása és nem az emberek-ozokta kedvetlenségé, melyet az elmékedés teljesen nélkülöz, s mely az a vigasz, melyet a mások igazságtalanságai, önzése miatt elkedvetlenedett szívnek az Isten igazságosságában való keresztény hit nyújt.

Hasonló hibák fordulnak elé magokban az imákban is. Itt-ott erőltettség, egy-egy helyen össze nem illő gondolatok, némelyikben meg a befejezés és az ima elébbi részeinek össze nem hangzása.

Vannak bennök azután idegenszerű, vagy imába nem találó kifejezések, mint: »Jó atyám! mindenek központja«, (Karácsoni ima); te barátom, utitársam vagy (Vasárnapi 2-ik ima); a madár énekét meg zenének nevezi, így: »A madár zenéje« (Husvétli ima.) Némelyik imában igen sok az okoskodás, milyen például: »A beteg imája«, mely csaknem közönséges beszélgetéssé válik. Némelyik meg azt a benyomást teszi, hogy bennük mintha nem is a nő, hanem a hittérítő imádkoznék. (Péntek és szombat reggeli imák.) Szerző az életnek sok szükségét, sok örömét és szenvedését érinti, de mintha a nő szív gazdag érzelmvilágát mégis kevésbé ismerné és imái nem tartalmaznának elég rokon elemet a női kedély számára.

Az imákban különben sok találó és alkalomszerű gondolat is van és néhol ihlettség is, sőt vannak sikerült imák, milyenek a confirmatoi alkalomra írt ima, az estéli rövid imák nagy része és az elmékedések közt aránylag »A nő lelki ereje.«

Mindazonáltal a jelzett hibák miatt és hiányoknál fogva a munkát nem ajánlhatjuk jutalomra és közhasználatra, nem ajánlhatjuk még azért sem, mert nyelvezet, irány tekintetében is sok kívánni valót hagy fenn.

A másik, »Megmarad a hit, a reménység, a szeretet« stb. jelígs pályamű, igen szűk körben mozog. Imái kerekébbek, de a nő életköréből kevesebbet vesz fel és mondhatni, nem is eleget. Bizonyos szépészeti érzék nyilvánul bennük s lendület is található, habár nem éppen olyan, mint a szerző magát egy helyt kifejezi: »lelkem sasszárnyakkal a magasba száll.« Van egy pár

versbe foglalt imája is, de ezek a munka értékét semmivel sem emelik, gyenge versek, kevés költészet. E munka még kevésbé lenne alkalmas arra, hogy a nők számára imakönyvvül szolgálhason.

Ezért a pályázatnak újra kitűzését ajánljuk, mely talán meghozhatja azt a munkát, mely az élet különböző körülményeiben a női szív vágyódásainak, reményeinek és vigaszainak teljesebb mértékben megfelel.

Albert János,

Ferencz József,

Péterfi Dénes,

mint bírálók.

RELATIONUM HUNGARORUM cum oriente gentibusque orientalis originis historia antiquissima. Scripsit Comes Géza KUUN Vol. II. p. 230. 1895. Kolozsvárt Közművelődés, Irod. és Műnyomdai részvénytársaság. — E munkának első kötete 1892-ben jelent meg, és írónak nagy elismerést, tiszteletet szerzett a külföld tudósai előtt is. A második kötet megjelenését nyomdai akadályok késleltették, s főképpen az arab szövegek szedése körüli nehézségek, melyek elhárítása után sikerült a legtisztább nyomásu arabszöveget adni. E kötet két fejezetet foglal magában: XI. De historia Hungarorum in Atelkuzu. XII. De Hungarorum in Magnam Moraviam ac Pannoniam excursionibus. Ezenkívül Exeursust: I. De Ephthalitis; II. Quibus ex fontibus ea quae de Asiaticis rebus tradunt chronicorum domesticorum auctores hauserint, examinatur; III. De Commercio Chazarorum. IV. De portis Caspiis; V. De Bulgaris ad ripam Volgae habitantibus; VI. Mauricius de re militari Hungarorum. — Nincs benne kétségünk, hogy a szaktudósok e kötetet is éppen oly méltánnyal fogják fogadni, mint az első kötetet tették. Használhatóságát megkönnyíti a hozzácsatolt két index, az ethnographicai, geographicai s a tulajdonnevek, historiai személyiségek és szerzők neveinek indexe. Egyike ez azoknak a nevezetes munkáknak, melyek míg egyfelől nemzetünk régi történeteit ismertetik a külfölddel, másfelől a magyar tudományosság tekintélyét növelik.

ZUR GESCHICHTE UND LITTERATUR DER PHILOSOPHIE IN UNGARN. VON Prof. Dr. Mathias Szlávik in Eperies. 17 l. Dr. Szláviknak ez értekezése a Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik 107. kötetében jelent meg. E bölcséleti folyóiratot Fichte alapította, jelenleg Falekenberg R. tanár szerkeszti Erlangenben s megjelenik Lipcsében. Már az a körülmény, hogy a czikk ily tekintélyes folyóiratban jelent meg, melynek különnyomata áll előttünk, legjobb ajánló levél e kis füzet számára. Azt a törekvést pedig, a mely a szegényes magyar bölcsélet termékeit a külfölddel megismertetni törekszik, nem méltányolhatjuk eléggé, különösen, ha meggondoljuk, hogy mily kevés történt e téren részünkről. A fentemlitett bölcséleti folyóirat hasábjain eddig mindössze talán dr. Nemes, nagyváradi tanár írt, ki tanítója Horváth Cyrill bölcséleti rendszerét a tanítvány meleg szeretetével és lelkesedésével teszi az oly gazdag bölcséleti irodalommal rendelkező német nemzetnek hozzáférhetővé. E szempontból tehát Szlávik dr. kis füzetét a legmelegebben üdvözölhetjük. Valóban, a magyar bölcséleti törekvések a külföld hasonló irányu munkálkodásával szemben szomorú képet mutatnak. A mint szerző magát füzete végén (17 l.) kifejezi, a magyar bölcsélet csak annyira tudta vinni, »hogy a külföld újabb korszakalkotó és mozgató bölcséleti eszméit mindig felvette magába s viszonyai, valamint culturalis fejlődése szerint irodalmilag feldolgozta«. A fordítás, magyarázás, a jobb-rosszabb commentálás és compilatio

szerepét vitte eddig kevés kivétellel. A böleselet tanulmányozásáról és irodalmáról Magyarországon csak a reformatio óta beszélhetünk. A 16 és 17 százakban különösen a wittenbergi egyetem az, hol prot. ifjaink a böleselet szeretetét szívják magukba. A böleselet magyar nyomait a 17. százévben Németalföldön kiindulva Németországon át az erdélyi prot. iskolákban kell keresnünk. Apáczai Cseri János szólaltatja meg először a cartesianismust s általában a böleseletet nálunk, még pedig magyar nyelven. Böleseleti terminológiánkat a legujabb időkig neki köszönhetjük. Oly időben bölesekedett ő jó magyar nyelven, midőn Leibniz Németországon még alig kezdett hozzá az ő »német böleseletéhez« kedvezőbb viszonyok között. Hívei voltak Csernátóni, Patkai, Tsétsi. Legdühösebb ellensége Pósa házi. Az első magyar philo-sophus halálával megszűnt a böleselet iránti érdeklődés is. Azután Bacon, Leibniz, Kant, Fichte, Schelling, Hegel, Aquinoi Tamás hatását vázolja röviden, csak a »Kant-áramlat«-tal foglalkozik részletesebben. Azután a bölesezettörténet íróit, paedagogusokat, a bölesezeti ethika művelőit, vallás-, jogböleselet, természetjog munkásait sorolja fel. A vallásböleseletnél megemlíti a »Ker. Magvető«-t is. Kisebb hibák és tévedések azonban fordulnak elő. Egy párt legyen szabad felemlítenem. A 11. lapon Domanovszkyról ezt írja: »Die Philosophie des Reformations-zeitalters und die Geschichte des neueren und neuesten «modernen» Philosophie ist von diesem verdienstvollen Verfasser noch zu erwarten.« Tudvalevő dolog, hogy Domanovszky 1895. ápr. 13-án meghalt. A 12. lapon ez olvasható: »Als bedeutendere Kenner der Philosophie in der Gegenwart sind noch zu erwähnen: die Proff. Schneller, B. Szász, Ed. Kovács, Ludv. Felméri, und insbesondere der Altmeister Samuel Brassai, der weitbekante Polyhistor Ungarns.« Kovács Ödönnél és Felmérinél meg kellett volna említeni, hogy meghaltak. Rácz Lajos a Sárospataki Lapok 1896. febr. 3. számában maga jelenti ki »sajnálattal,« hogy Apáczai böleseletének ismertetésével ez ideig még nem foglalkozott, a mint a 3. lapon Szlavik róla állítja. Ilyen kisebb tévedések, nem eléggé pontos adatok fordulnak elő e kis munkában, de ezek a munka becsét nem kiselbitik. Szerettünk volna olvasni valamit még az aesthetika magyar művelőiről, mert aesthetikai törekvésekkel elkezdve a múlt száz év közepétől napjainkig elég sűrűn találkozunk irodalmunkban. Említeni lehetett volna Bessenyeit, Sófalvi György kolozsvári ref. tanár Sulzer-fordításait, Szerdahelyi Györgynek a külföld által is méltányolt aesthetikai műveit, melyeket Szép János magyar nyelven dolgozott át. Szivesen olvastunk volna Buczy Emil, Verseghi, Péczeli, Döbrentei s a korukbeli folyóiratok, u. m. a Magyar Hirmondó, Kassai Magyar Múzeum, Mindenes Gyűjtemény, Uránia, Erdélyi Múzeum, ily irányú munkálkodásáról, nem is szólva a legujabb kori aesthetikusokról, mert az aesthetikai törekvések története teljesen hiányozván a füzetből, a külföld könnyen azt hiheti, hogy a magyar gondolkodásnak aesthetikai munkássága szóba sem jöhet. De hát az is igaz, hogy egy kis czikk keretébe mindent beszorítani nem lehet. S mi megjegyzéseink mellett is szivesen üdvözljük e kis füzetet, melynek czélja a magyar böleselet történetét a külfölddel megismertetni. (Dr. G. K.)

Az »UNITARIUS KIS KÖNYVTÁR« legujabb (65—69.) füzeteiben Derzsi Károly, volt budapesti lelkész, Urvasorai beszédei jelentek meg. A derék és hasznos kis vállalatnak méltó folytatásai e beszédek. Panasz és vád is, hogy az unitárius vallásból az az elem, mely a lelket meghatja, hiányzik. Ennek az

állításnak egyik nyilvános czáfolata e kis füzet. Igaz, hogy e beszédek nem tudják magukkal ragadni azokat, kik értelmileg és szellemileg alacsonyabb fokon állanak, azonban miveltebb közönség által, még úgy is, mint vallásos olvasmányok, nagy lelkiélvezettel olvashatók. A felvilágosult teológiának legfontosabb kérdései is kifejezést nyernek e beszédekben s így e tekintetből is ajánlhatjuk az érdeklődőknek. Reméljük, hogy a hasznos vállalat e füzettel nem nyert befejezést. Kapható Kókai Lajosnál Budapesten. Ára 25 kr. (G.)

ISTEN ORSZÁGA. Templomi és iskolai beszédek gyermekek és ifjak istentiszteletére s vallástanitására. Buxton H. J., Vilmos után átdolgozta Benke István ev. ref. tanár. Ára 1 frt. Értékes e munka, mert hézagpótló és értékes tartalmánál fogva. Tizenöt beszéd van benne, melyek többnyire természetrajzi textusok alapján, Buxton H. J. Vilmos, London egyik külvárosi papjának és missionáriusának 1886-ban megjelent műve után az ifjuság számára készültek. S itt mindjárt megjegyezzük, hogy az eredetinek nem fordítása ez a mű, hanem csak átdolgozása. Szerző az angol példákat és vonatkozásokat a magyar viszonyoknak megfelelőleg alkalmazta, hol egészen elhagyta, hol újabbal cserélte ki. Felöltöztetett egy idegen kitünőséget magyar ruhába, hogy nekünk jobban tessenék. Nyelvezete könnyed, magyaros s annyira egyszerű, hogy falusi ifjuságunk is minden ízében élvezheti. Nagyszámu hasonlatai, tanulságos meséi, példázatai, elbeszélései, magyarázó képei s a különböző tudományágakból vett felvilágosító tételei: mind a gyermekek és ifjak felfogásához mértek; minél fogva vasárnapi iskoláinkon sikerrel használhatjuk. Ki kell emelnünk szerzőnek amaz érdemét, hogy művével úgy látszik hazája iránti szeretetének is akart szolgálni, t. i. beszédei közül néhány egyenesen a millenárius év gyermek-istentiszteleteit czélozza. Ilyenek: a »Sas szárnyak«, »A kövek is beszélnek«, »A műhely«, »A Jézusért«, stb. Általában ezek a beszédek tartalmasságuknál fogva teljesen megfelelnek kitűzött czéljoknak, sőt, a mennyiben a biblia egyes helyeit helyes felfogással magyarázzák, nagyobb templomi, azaz egyházi beszédek alapjául is szolgálhatnak. (S. M.)

THEOLÓGIAI ISMERETEK TÁRÁ-ból, melyet hazai és külföldi források nyomán többek közreműködésével Zoványi Jenő ref. lelkész szerkeszt, megjelent a VI. füzet. Tartalmazza a »G. Gy.« betűk alá eső anyagot s a »H« betű alattiakból is mintegy felerészt. Kiválóbb czikkei: Gergely nevű pápák, gnosticismus, gyógyás, halhatatlanság stb. Rólunk, unitáriusokról is több helyt említés van téve. A háromszéki unitárius egyházkörről szólva azonban sajátságosan ír. Azt mondja ugyanis, hogy a »Háromszéki unitárius egyházkör a hasonló nevű prot. egyházmegyéből alakult át unitáriussá«. . . A mi azt teszi, hogy előbb protestáns volt, s azután unitárius lett; az igazság pedig az, hogy előbb reformatus volt s úgy lett unitárius. Azt hisszük, hogy e fogalmazás csak véletlenségből történt, legalább szerkesztő ismert liberalis álláspontjával semmiképp se egyeztetethető össze. A máskülönben hasznos vállalat, főképp a protestánsok részéről nagyobb pártolást érdemelne. A teljes mű megrendelhető szerkesztőnél Tisza-Földváron 6 firtért. E füzet ára 50 kr. (S. M.)

A TANÍTÓK JOGAI ÉS KÖTELESSÉGEI ez. munka második tetemesen bővített kiadására előfizetésre felhívást bocsátott ki dr. Szabó Mihály Kolozsvárm. kir. segédtanfelügyelője. A nagyterjedelmű munka mártiusban jelenik meg s ára 2 firt lesz.

»AZ IGAZI POSITIV PHILOSOFIA» cz. munkát, mely dr. Brassai Sámuel nagy tudósunknak bölcseلمي rendszere, éppen most kaptuk. Megjelenésén (kiadta a Magyar Tud. Akadémia. Ára 50 kr.) most csak örömlnköt fejezhetjük ki s ismertetését jövőre kell fentartanunk.

KÜLÖNFÉLÉK.

A BUDAPESTI ÉS A TOROCZKÓI lelkészi állomások betöltése. — A budapesti unitárius lelkészi állásra *Gál* Miklós neveztetett ki, a ki Angliában tanult s néhány évig a toroczközi népes egyházközségnek volt lelkésze; helyébe pedig Toroczkóra *Józan* Miklós, ki a mult évben jött haza az oxfordi theol. akadémiáról s elébb Polgárdiban lelkészkedett. A budapesti lelkészt főtt. *Ferencz József* püspök ur iktatta be. Az Úr áldása legyen munkálkodásukon!

MITROVICS GYULA, a sárospataki theol. akadémia tanára néhai Könyves Tóth Kálmán helyébe debreczeni pappá választatott és e választás, mindamellett, hogy az orthodoxusok egy része az ellenfelebbeléssel élt, megerősített. Mitrovicsban nem csak jeles tudóst, hanem kiváló szónokot is nyernek a debreczeniek s most a tulzó orthodoxusok is megnyugosznak az ő megválasztatásán.

UNITÁRIUS EGYETEMI HALLGATÓK. A budapesti tudományegyetem Almanach-ja szerint a mult iskolai évben 11 unitárius ifju hallgatta ottan a jogi előadásokat. Vallás szerint a három prot. felekezet ifjai közül 64.18% jogász, 19.24% orvosnövendék, 16.58% bölcselethallgató. Köztük azonban az unitáriusok 100 százaléka jogász. A kolozsvári egyetemen nem ily egyoldalun választják meg az életbe kilépő ifjaink a tudományos pályákat.

A néhai özv. *KRIZA JÁNOSNÉ*-ről meleg hangu cikket irt Chalmers András, wakefieldi lelkész, a Londonban megjelenő *Inquirer* ez idei 5-ik számában. Chalmers, ki hazánkat 1879-ben meglátogatta, személyesen is ismerte a megboldogultat, s mindig úgy emlegette, mint egy szentasszonyt. „Érzékeny veszteség érte — írja — a mi magyarhoni hitrokoninkat özv. Kriza Jánosnének mult évi dec. 2-án bekövetkezett halálával. Jóllehet több hét mult el azóta, de azért mégis érdekelni fogja e ritka nőnek az élettörténete bizonyára Angliában és Amerikában azokat, kik ismeretesek Európa keleti felében levő unitárius testvéreink ügyével.“ Azután leírja részletesen ifjukorát, mint papnét és püspöknét, mint bánatos özvegyet, unokáinak védangyalát, az ifjuságnak édes anyját, a szegényeknek jóltevőjét. Közöl Ferencz József püspök megható beszédjéből egyes részleteket. Jellemrajzát így végzi be: És most Istenhozzádot kellett mondaniok, hálás szívvvel eltelve az egyházuk erejének ez újabb bizonyítékáért, hogy benne nyilvánvalóvá lett a régi mondás: „Ime a szentek türelme és hite“.

VALLÁSI STATISZTIKA. Keane A. H. legújabb statistikája szerint az egyes vallások hívei *milliókban* számítva így csoportosulnak: *Keresztény* van: Európában 348·3, Ázsiában 19·5, Afrikában 5·1, Amerikában 116, Ausztráliában 4, összesen 492·9. Ezek közt van római katolikus: Európában 156, Ázsiában 8·5, Afrikában 1·2, Amerikában 57, Ausztráliában 0·9, összesen 223·6. Protestánsok: Európában 86, Ázsiában 10, Afrikában 0·8, Amerikában 59, Ausztráliában 3·1, összesen 149·9. Görög-óhitű: Európában 92, Ázsiában 6, Afrikában 0·03, összesen 98·03. Örmenyek, malchitok, koptok, abessiniaiak és más keresztény szekta: Európában 14·3, Ázsiában 4, Afrikában 3, Ausztráliában 0·03, összesen 21·33. — *Zsidók* száma: Európában 5·5, Ázsiában 0·26, Afrikában 0·43, Amerikában 0·30, Ausztráliában 0·015, összesen 6·5. — *Mohamedánok* száma: Európában 5,75, Ázsiában 160, Afrikában 40, Ausztráliában 0·025, összesen 205·8. — A *hinduk* és *shikek* száma még nagyobb, vagyis 207·4; valamennyien Ázsiában élnek épúgy, mint a buddhisták; összes számuk 430 millió. — *Pogányok* száma: Ázsiában 15, Afrikában 125, Amerikában 14, Ausztráliában 1·6, Európában 0·02, összesen 155·6. Természetesen a buddhistákra és pogányokra vonatkozó számok csak nagyon hozzávetőlegesek. Mindössze 493 millió keresztény áll szemben 1006 millió más hitűvel.

ALAPITVÁNYOK AZ ANGOL UNITÁRIUSOKNÁL. Angol hitrokonaink papnevelő intézeteiket az egyesek által tett alapítványokból s évenkénti önkéntes aláírásokból tartják fenn. Az unitárius hitért való lelkesedésnek meglepő szép példájával találkozunk közelebről is. Ugyanis *Tate* Henrik a „Manchester New College“-nak, Oxfordban, 60,000 frtot, a „Home-missionary College“-nak, Manchesterben, szintén 60,000 frtot adott avval az óhajtással, hogy a lelkészek nevelése minél sikeresebben eszközölhető legyen úgy elméleti, mint gyakorlati szempontból. *Smith* D. J. kisasszony pedig 1000 frtot adott a Home-missionary College-nak.

MÉPÍTÉSZER. Kolozsvárt az év elején egy nagyszerű épületet adtak át a közhasználatnak „New-York szálloda“ czímen. Hogy azt itt felemlítjük, műbecsének tulajdonítandó. Az épület *Pákey* Lajos építésmérnök terve alapján készült. Stílja barock, finom tagozatokkal, alsó része vörös márvány, megszakítva nagyméretű nyílásokkal. Az épület utczai része két emeletes, kívül balkonokkal, a rizálitoknál két emeleten keresztül menő korinthusi oszlopokkal. A risálitok, ablaknyílások elosztása, az itt alkalmazott sima felületek az egésznek dekoratív hatása mellett nyugodtságot kölcsönöznek. Az összhatás kellemesen meglepő, művészi s itt valóban érvényesül az architektura definitiója a „Gefrorene Musik,“ mert az épület valóban az; a koronát a könnyű francia mandrard tető képezi, melynek architecturája és ornamentális tagozása gazdag s szép befejezést ad az egész homlokzatnak; szóval az egész épület külső hatása impozáns s monumentális, s valóban, büszke lehet az a város, mely egy ily művészi alkotást mondhat magáénak, ha annak tervezője a városnak szököttje is. A terv kivitelét Endstrasser Benedek jeles építész eszközölte.

„Az ÓRÁLLÓ,“ ez a *Dr. Bartha* Béla által szerkesztett kitérő liberalis politikai lap januárban megszűnt. A protestánsok közö-

nye, a ref. orthodoxia nyomása, avagy az ultramontan catholicismus befolyása-e az oka a megszűnésnek? Bármelyik legyen, e lap megszüntét csak sajnálni lehet.

† FEKETE PÁL. Kolozsvári egyházközségünk elvesztette egyik legérdemesebb emberét, éveken keresztül buzgó kebli tanácsossát, és a vallásközönség tanácsa, egyik leghasznosabb tagját. 1820-ban május 20-án született Kolozsvárt, itt végezte a gymnasiumot is az unitárius főiskolában, a jogi tanfolyamot pedig a reformatusok collégiumában. Azután Marosvásárhelyt a kir. táblánál gyakornokoskodott és ott tette le jogi vizsgáit is. Ekkor mint concipista a gubernium számosztályához tétetett át Kolozsvárra és itt volt 1848-ig. Később kineveztetett a belügyministerium számosztályához, de szülővárosát nem akarván elhagyni, a kinevezést nem fogadta el. Gazdasággal foglalkozott s 1872-ben a városgazdai hivatalra választatott meg. A város vagyonát hűséggel és a legszigorúbb pontossággal kezelte. Tizenkét év után városi tanácsosságot nyert, mely állását három évig viselte, azután nyugalomba vonult. Hivatalos teendői mellett mindig volt ideje, hogy egyházközsége és a közegyház dolgaiban is részt vegyen, gazdasági tanácsaival és munkásságával mindig készen állott az egyház szolgálatára és a munkába, melyet végezni kellett, nemcsak szakértelmet, hanem jog és igazságérzetet hozott. Jellem volt. Egyike példányszerű világi férfiainknak. Kegyelettel őrizzük és áldjuk emlékét.

GYÁSZHIREK: *Fekete Pál* nyug. városi tanácsos az unitárius vallás közönség és a kolozsvári egyházközség tanácsának s Kolozsvár szab. kir. város törvényhatósági bizottságának tagja életének 76-ig, holdog házasságának 41-ik évében január 27-én hosszas szenvedés után elhunyt. Halálát neje szül. Nagy Anna, s gyermekei: Fekete Matild, férj. Benkő Mihályné, Fekete Gyula, Fekete Ilona férj. Dr. Gál Kelemenné, Fekete Pál gyászolják legfájóbban. Várfalvi *Nagy Mózes* polgári iskolai tanár életének 54-ik évében jobb létre szenderült. Néhai Dr. Nagy János történelemirónak volt a testvére. — Az utóbbi években Zay-Ugroczon tanároskodott, s hosszas betegség után elhunyt Maroskeczén leány testvére Nagy Eszter, Pálfi Jánosné házánál.

A SZERKESZTŐSÉG POSTÁJA.

Annai jeleivel találkoztunk közlebről olvasóink jóindulatának, hogy indítatva érezzük magunkat, hogy ezért e helyen is legmelegebb köszönetünket nyilvánítsuk buzgó pártolóinknak és előfizetőinknek.

ARANYKÖNYV.

Adakozás a kolozsári unitárius templom belső szépitésére.

I. közlemény.

Báró P. Horváth Kálmán.....	100 frt
Odescalchy Ilona herczegnő.....	100 »
Vécei Sámuelné, Frank Amália és Farkas Vilmosné, Vécei Róza úrnők	100 »
Hertelendy Margit úrnő.....	50 »
Latinovics Ilona úrnő.....	50 »
Raffelsberger Mária úrnő.....	50 »
Siklósy Irna úrnő.....	50 »
Weitzer János.....	100 »
Péterfi Dénes	100 »

E közlemény összege: 700 frt.

Midőn ez adakozásokat közöljük, a szives adakozóknak legmelegebb és hálásabb köszönetet nyilvánítunk. És egyszersmind kérjük egyházközségünk tagjait a czél kegyes pártolására. Ezernyolezszázkilenczvenhat nevezetes év reánk nézve. Ez év templomunk építésének századik évfordulója. Üldözött és minden egyházi javaktól megfosztott hitelödeink el nem fogyó hite, bámulatos áldozatkészsége, keresztényi erénye 1796-ban emelte föl ezt a mostani templomot. Évtizedeken át vallási otthon nélkül, mintegy hontalanul bolyongva, siratta mostoha sorsát az unitárius hitnek dicső első anyae gyháza, könnyeibe az ideszakadt lengyel testvéreknek könnyei vegyülve, míg végre derült s fölemelkedett vallásunknak emez új otthona. Ezt a nagy arányokkal épített hajlékot szépitni, egyszerűségét megtartva hatását fokozni, minél szebbé tenni: a századik évfordulón hitmunkás elődeinkről így emlékezni meg, nemcsak méltó dolog, hanem a szép és fönséges vallási vonatkozásaiért, vallásunk magasabb elküldetésére, vonzó erejének növelésére tartozik.

Ezért kérjük a czél kegyes pártolását.

Kolozsvárt 1896, febr. 18.

PÉTERFI DÉNES,
unitárius pap.

A szováthi unitárius egyházközség javára tett adományok 1895. évben. Husvétkor az ur asztalára kenyeret és bort ajándékozott özv. Bayer Vinczéné ev. ref. vallásu, pünkösdkor Bodor György és neje szintén kenyeret és bort, karácsonykor Gothárd Sándor főgondnok bort, Cseke G. György kenyeret. A templom-padok festésére adakoztak: özv. Bayer Vinczéné 2 frt, Tóth Mari 1 frt, Deák Irén és Ilona 1 frt, Gothárd Sándor egyházi főgondnok 1 frt, Kuun Katalin 1 frt, Dézsi Mihály 1 frt, Dézsi Mihályné 50 kr, Kovács Elek 1 frt, Erdődi Ernő 50 kr, Deák Gyula 50 kr, Székely Mihály 50 kr, Székely Gergely 50 kr, Bodor István gondnok 50 kr, Bayer Antal Kolozsvárról 50 kr, Székely P. Gergely 30 kr, Bucsai Sándor ev. ref. 20 kr, Móra Gyula rom. kath. 20 kr, Csete György 20 kr, Cserei János 20 kr, Bodor Márton 20 kr, Bodor János 20 kr, Kádár István 20 kr, Bodor Mihály K. 20 kr, Bodor György 20 kr, Kádár István 20 kr, Bodor Mihály 10 kr, Kis Józsefné 10 kr, Csete János 10 kr, Tóth Mihály 16 kr, Dezső János 10 kr, Kovács András 15 kr, Csete Gergely 10 kr, Cserei Mártonné 10 kr, Székely György 10 kr, Orbán György 10 kr, Dezső Márton 10 kr, Csete Márton 10 kr, Orbán Györgyné

10 kr, Dezső Gergelyné 10 kr, Dezső György 10 kr, Domokos Istvánné 10 kr, Székely Ferenczné 10 kr, Székely György 10 kr, Székely Miklósné 10 kr, Székely János 10 kr, Székely Gergely 10 kr, Székely Mártonné 10 kr, Székely János 10 kr, Székely István 10 kr, Cserei Márton 10 kr, Székely István A. 10 kr, Csete István 10 kr, Dezső Gergely 10 kr, Bodor György 10 kr, Domokos István 10 kr, Balázs Mártonn 10 kr, Csete András 10 kr, Székely István 10 kr, Kis Márton 10 kr, Binder János igazgató-tanító 10 kr, Kovács János 5 kr, Szabó Gergely 3 kr, Székely György 5 kr, Bodor János 5 kr, Balázs Gergely A. 5 kr, Bodor János 5 kr, Szász Mihály 5 kr, Kun Józsefné 5 kr. Összesen 17 frt 79 kr. — A »K e p e - v á l t s á g i m a g t á r » javára adakoztak: Molnár Sándor egyházi tanácsos, ügyvéd ur 100 frt, Székely G. István 3 nagy véka szemes törökbuza, Tóth István 4 véka, Bodor István 3 véka, Domokos István 4 véka, Gergely Sándor $\frac{1}{2}$ véka, Kis Márton 4 véka, Kis György 1 véka, Szigeti Mihály 4 véka, Székely István id. 4 véka, Kádár György 4 véka, Szász Mihály $\frac{1}{2}$ véka, Kádár György S. 1 frt, Székely Gergely K. 5 frt, Tóth József ev. ref. 2 véka, Deák Ferencz körjegyző ev. ref. 4 véka, Balázs Márton 4 véka, Kis József 4 véka, id. Kádár Jánosné 1 véka, ifj. Domokos János 4 véka, Balázs Gergely I. $4\frac{1}{2}$ véka, Székely Gergely 4 véka, Székely István 1 véka, Dezső Gergely 4 véka, Csete György I. 2 véka szemes törökbuza, Balázs István 1 frt. Ez alap vagyonra 1895. év végével: 266 nagy véka szemes törökbuza, 291 frt és 20 hold ingatlan, a mi szántó és kaszáló. Az ingatlan évi hasznobére 185 frt 53 kr. A jelen 1896. évben a magtár tiszta jövedelme 215 frt 53 kr. és 64 nagy véka szemes törökbuza. A magtár 1891. év végén alapítottatt. Jelenleg az évi jövedelem rámege 300 fitra, a törökbuzaát is pénzbe számítva. Ismerve az egyháztagok áldozatkészségét, reményünk van, hogy az alap még a jelen év elején tetemesen növekedni fog. Fogadják a nemes adakozók e helyen is az egyházközség forró köszönetét. Vajha minden egyházi tanácsos szülőfaluja vagy más egyházközség javára nemes tetteben mutatná meg egyháza iránti szeretetét!

Felső-Szováth, 1896. január 5.

Bodor István
gondnok.

DÉZSI MIHÁLY
unitárius pap.

Hálás köszönet. Nagy-Teremi ev. ref. vallásu tekintetes Tolvaj Sámuel ur látván nagyteremi egyházunk szegénységét, jószívéből, kegyes indulattal két éven keresztül az Ur asztalára kenyeret s bort adott. S nem lévén szegénysorsu hiveink közt alkalmas helyiség, a papot is szállással, asztallal ellátta, s lehetővé tette, hogy téli hideg időben is a pap hivatalos teendőit végezhesse, a mi nagy jótétemény mind egyházunkra, mind a papra nézve. Midőn ezen jótéteményről e helyen is megemlékezünk, hálaikat, köszönetünket nyilvánítjuk tükts Tolvaj Sámuel urnak azon áldozatkészségéért, melyet a vallás oltárára tett, egyházam és magam nevében is kívánom, és óhajtom, hogy a jó Isten áldja meg családjával egyetemben minden javaival, s terjessze ki földi becses életét az emberi élet véghatáráig. Fogadja ismételten hálás köszönetem.

N.-Teremi, 1896. febr. 4-én.

KISS SÁMUEL
helybeli unitárius lelkész.

A sepsiszentgyörgyi unitárius templomra adakoztak: Ūrmösi Miklós ur Budapest 15 frt, tisz. Derzsi Károly ur által tisz. Kis György Sándor ur Vargyas 12 frt, tek. Molnár Sándor ur ügyv. Kolozsvárt 10 frt, tek. Tibáld Mihály ur Fogaras 10 frt, tek. Székely Elek ur minist. oszt. tanácsos Budapest 10 frt, tek. Nagy Elemér ur Nyárádszerda főszolgabírója 5 frt, Dr. Barabás Ábel ur Temesvárt 1 frt, tisz. Göncz Mihály ur S.-Árkos 2 frt. tek. Bedő Dénes székelykereszturi tanár 2 frt, tek. Borbély Sámuel igazgató Sz.-Keresztur 1 frt 90 kr, tek. Pálfi Máté, Lófi esperes ur által Bágyon 1 frt 80 kr. Összesen 70 frt 70 kr.

S.-Sz.-György, 1896. febr. 8-án.

PÁLL SÁNDOR
számadó gondnok.